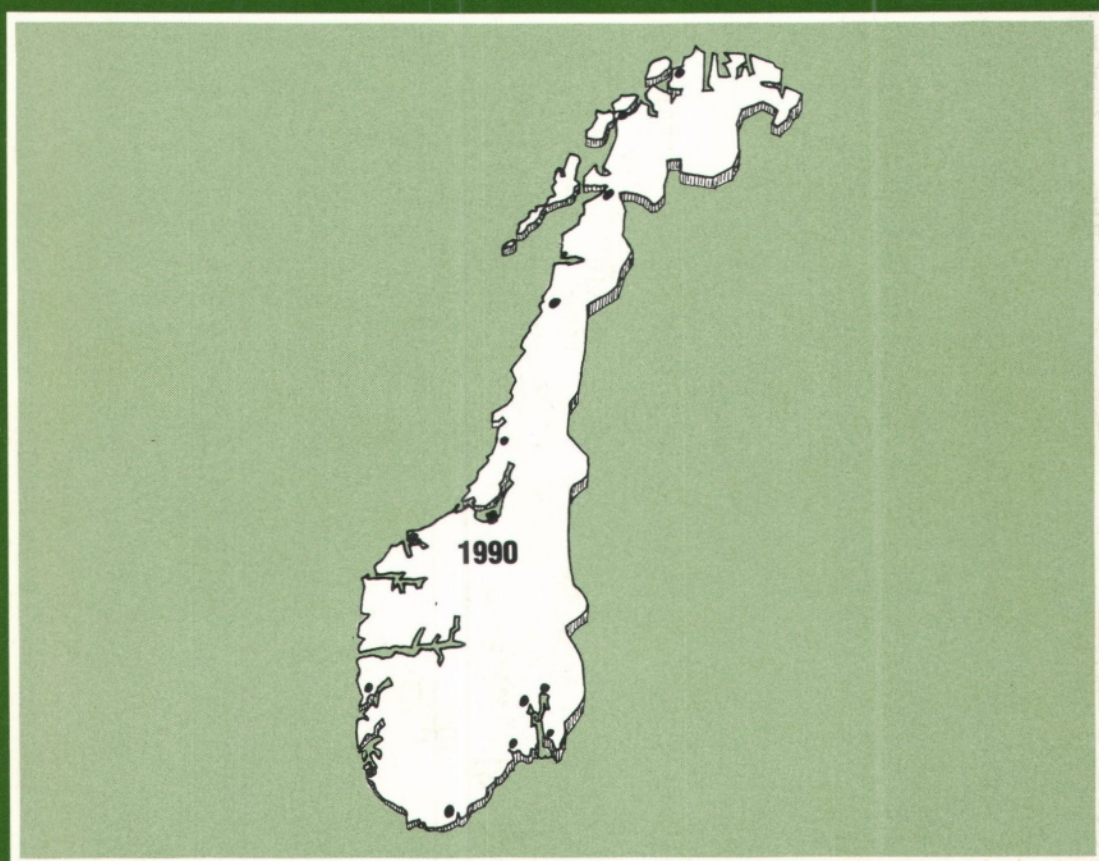

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 11 – DESMBER 1985 – 39. ÅRG.

Hvordan blir norsk økonomi i 1990?

INNHold:

Fristill forskningsavdelingene

Høstkonferansen 1985:

Norge mot 1990. Arbeid for alle?

Innhold

Nr. 11 1985 – 39. årg.

3

JENS CHRISTOPHER
ANDVIK:

Legg ned forskningsavdelingene i byrået og banken!

5

MÅNEDENS BØKER:

Bo for livet
Bjerke og Dyrdal

Olje og gass i norsk økonomi
Olav Bjerkholt, Enk Offerdal
og Steinar Strøm

8

HØSTKONFERANSEN 1985

INGVAR STRØM:

Åpning av konferansen

9

TØRE THONSTAD:

Full sysselsetting i verden med
arbeidsløshet

16

PER SCHREINER:

Kan dagens planlegging gi
svarene på morgendagens
spørsmål?

– Stiller vi de riktige spørsmålene og får vi de riktige
svarene?

24

Forberedte innlegg:

ERLING STEIGUM JR.
SVEIN LONGVA

29

VICTOR D. NORMAN

Næringspolitikk og makro-
økonomi

34

Forberedte innlegg:

ARNE ØIEN
TOR MOURSUND

38

STEINAR STRØM:

Utviklingstrekk og utfordringer
på arbeidsmarkedet

44

KARL OVE MOENE:

Er andelsøkonomi et svar på
problemer i arbeidsmarkedet

51

Forberedte innlegg:

OLAV MAGNUSSSEN
YNGVE HÅGENSEN

55

Nye forskningsrapporter

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Sosialøkonomene

Sosialøkonomi-utdannelsen rir ikke på noen høy bølge for tiden. Rekrutteringen til det 5-årige embetsstudium kunne ha vært bedre, og det er foreslått inndratt flere undervisningsstillinger ved Sosialøkonomisk institutt på Blindern. Samtidig er det overskuddsetterspørsel etter ferdigutdannede sosialøkonomer. Institusjoner som utdanner kandidater med andre typer økonomisk utdanning, opplever derimot køer av studenter foran portene. Hvorfor søker så ikke flere studenter seg til sosialøkonomi? Har de økonomiske problemer verden opplever, svekket tilliten til vårt fag? Nettopp disse problemene burde jo heller være en utfordring for evnerike personer til å sette seg inn i de komplekse sammenhengene i økonomien.

Kan imperfeksjoner i arbeidsmarkedet for sosialøkonomer forklare svikten i rekrutteringen? I en situasjon med overskuddsetterspørsel ville normalt økte lønninger ha gitt signaler om at sosialøkonomi var et fag å satse på. I den private sektor fungerer slike signaler noenlunde. De fleste sosialøkonomer arbeider imidlertid innenfor offentlig sektor, hvor det kan være betydelige stivheter i lønnsfastsettelsen. Markedssignalene virker derfor neppe slik de skulle.

Selve studieopplegget er nok også med på å bestemme tilstrømningen til faget. Studiereformen som nå planlegges for 2. avdelingsstudiet på Blindern, bør munne ut i en større valgfrihet i studiet. Likeledes bør det gjøres lettere enn i dag å kombinere fordypning i sosialøkonomi med andre fag. Dette kan gjøres ved å åpne mulighetene for et hovedfagsstudium i sosialøkonomi også i Oslo.

Med mer valgfrihet bør det i større grad enn i dag kunne tilbys undervisning innenfor «siviløkonomdisipliner» som bedriftsøkonomi, beslutningslære o.l. Sosialøkonomer med tung metodemessig skolering og samtidig innsikt i en del bedriftsøkonomiske problemstillinger vil uten tvil dekke et stort behov, ikke minst i den private sektor. Også dette kan bedre rekrutteringen til studiet og dermed lette rekrutteringssituasjonen for den offentlige sektor.

Redaktøren

**FORBRUKER- OG
ADMINISTRASJONSDEPARTE-
MENTET SØKER**

**KONSULENT
TIL INNTEKTSAVDELINGEN**

Avdelingens hovedarbeidsområder er inntektspolitikk og levekårsspørsmål. På det inntektspolitiske felt arbeider avdelingen med oppgaver i tilknytning til inntektsoppgjør, utviklingsarbeid og statistiske analyser av inntektsforholdene. Avdelingen har ansvaret for opplegg og gjennomføring av forhandlinger i jordbruk, fiske og grupper i helsesektoren. Den virker som kontaktledd mellom regjeringen og nærings- og arbeidslivets organisasjoner om inntektspolitiske spørsmål. Arbeidet med levekårsspørsmål omfatter utredning, statistikk og forskning om levekår, samordning mellom ulike departementer og internasjonalt arbeid på dette området. Et moderne EDB-opplegg nyttes i arbeidet. Stillingen skal i første rekke dekke arbeidet med økonomiske spørsmål. Søkerne bør ha sosialøkonomisk embetseksamen. Årets kandidater kan også søke.

Nærmere opplysninger ved ekspedisjonssjef Hæreid i tlf. (02) 11 79 40, eller byråsjef Nordhagen i tlf. (02) 11 79 44.

Stillingen lønnes etter statens regulativ i **Lønns-trinn 19-23**. (Kr. 128 644,- til kr 155 326,-).

Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd. Lønsplassering direkte i ltr. 23 kan vurderes.

**Søknader
med bekreftede kopier av attester og vitne-
mål innen 9. januar 1986 til
FORBRUKER- OG
ADMINISTRASJONSDEPARTEMENTET,
Administrasjonskontoret,
Postboks 8004 Dep., 0030 Oslo 1**

**LANDSORGANISASJONEN
I NORGE SØKER**

SOSIALØKONOM

Ved LOs økonomiske avdeling er det ledig et engasjement for en sosialøkonom, foreløpig for ett år.

Arbeidsområdet omfatter variert saksbehandling, analyser og utredninger om den økonomiske utvikling, lønns-, pris- og inntektsforhold og situasjonen på arbeidsmarkedet.

Praksis fra tilsvarende arbeid og noe kjennskap til bruk av EDB-baserte datasystemer er en fordel, men ingen betingelse.

Stillingen lønnes i ltr. 23-25/27 etter Statens lønnsplan.

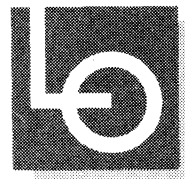
Skriftlig søknad med opplysninger om eventuell praksis og utdanning sendes til Landsorganisasjonen i Norge, Personalavdelingen, Youngsgt. 11, 0181 OSLO i innen

3. januar 1986.

Nærmere informasjon om stillingen

**kan gis av
avdelingsleder Juul Bjerke,
tlf. 40 16 40, eller
personalsjef Knut Nilsen,
tlf. 40 16 84.**

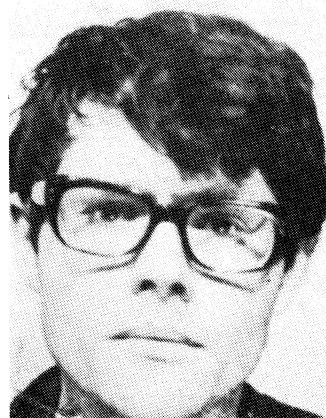
Merkes søknad.

LO er den ledende arbeidstakerorganisasjonen i Norge. De 34 fagforbundene i LO har tilsammen mer enn 750.000 medlemmer. LOs administrasjon holder til i sentrale og moderne lokaler i Folkets Hus på Youngstorget. Vi er ca. 150 ansatte som har et hyggelig (og noen ganger hektisk) miljø på arbeidsplassen.

Legg ned forskningsavdelingene i byrået og banken!

– et innlegg fra periferien

Jens Christopher Andvig

Forfatteren tar til orde for en omorganisering av den økonomiske forskningen i Norge. Forskningsavdelingene i Norges Bank og Statistisk Sentralbyrå bør gis en vesentlig friere stilling enn de har idag. Dermed kan disse institusjonene langt lettere delta i den økonomiske debatten i Norge, og bringe denne debatten opp fra det lave nivå den har idag. Den mer eller mindre implisitte politiske sensur og selvzensur som er naturlig pga. forskningsinstitusjonenes organisatoriske forankring, har uheldige konsekvenser. De økonomene som har greie på en sak sier ingen ting, og bare de store organisasjonene presenterer alternative økonomiske opplegg.

JENS CHRISTOPHER ANDVIG*

Innledning

Det har lenge vært noe traust og solid, men samtidig noe kjedelig og inneklukket ved norsk sosialøkonomisk forskning. Dette har skapt problemer både i forhold til internasjonale fagmiljøer og hjemlig offentlig debatt, noe som i sin tur har svekket rekrutteringen til yrket. I den uformelle diskusjonen om temaet blant økonomer har mye av skytset blitt rettet mot universitetsmiljøet til tross for enkelte tegn til fornyelser her. Det er utvilsomt noe i kritikken av universitetsmiljøet, men mye av det stillestående preget skyldes vel så mye den inneklemte plasseringen av den sentrale anvendte forskningen utenfor universitetet.

Jeg tror tiden er inne til å diskutere de mer grunnleggende trekk ved den måten sosialøkonomisk forskning er organisert på. En viktig grunn til å ta opp spørsmålet er av mer kort-

siktig politisk art: Regjeringen sier at den vil prioritere forskning, og organisatoriske endringer som gjennomføres i forskningsadministrasjonen tyder på at man denne gang mener alvor. I en slik situasjon vil det være mer fruktbart å vurdere større endringer enn i situasjoner der forskningen er i sin vanlige politiske oppmerksomhets-likevekt.

Et annet sett av grunner til å ta opp spørsmålet er at det i mange miljøer er en nokså utbredt misnøye med den sosialøkonomiske profesjonen. Denne misnøyen er vi nødt til å ta alvorlig enten den er begrunnet eller misforstått. Noe av misnøyen har internasjonal karakter og henger sammen med den internasjonale økonomiske stagnasjonen. Økonomene blir bebreidet for ikke å komme med «løsninger». Denne kritikken kan vi ikke gjøre noe med, ihvertfall ikke med forskningspolitikk. Andre sider av misnøyen har hjemlige røtter, og de er viktig å ta opp hvis økonomene skal hevde seg i profesjonskonkurransen.

Den viktigste grunnen til å ta opp spørsmålet er imidlertid av politisk og fag-

lig art. Er det i dagens situasjon forsvarlig å la hovedtyngden av den empiriske og politisk mest relevante forskningen foregå innenfor institusjoner som ikke primært er forskningsinstitusjoner, men som står nært politiske beslutningssentra?

Jeg tenker her i første rekke på forskningsavdelingene i Statistisk Sentralbyrå, men delvis også på arbeidet i Norges Bank.

Dagens ordning

I sin tid leverte blant annet Frisch en prinsipiell begrunnelse for hvorfor dette kunne være en riktig organisasjonsform. Politikere var med på å formulere problemstillingene, mens forskerne la fram entydige konklusjoner som politikerne måtte godta. Nærhet til beslutningssentraene sikret relevans og økonomisk vitenskapelighet sikret entydighet. Rasjonalitet hos politikerne sikret at rådene ble fulgt.

Dette var antakelig et naivt syn allerede den gangen, men i dag er det i hvert fall fullstendig uholdbart. Det forutsetter saksorienterte politikere med forholdsvis lang horisont og

et svært homogent sosialøkonomisk forskningsmiljø med liten sprik i grunnleggende synsmåter og holdninger.

Den første forutsetningen gjelder opplagt ikke lenger. I de fleste tilfelle nåes antakelig politikerne mer effektivt via massemedia-oppslag enn ved saklige interne diskusjoner. Her i landet har imidlertid de økonomene som har mest å fare med i offentlige debatter, blitt plassert i slike institusjoner at de har lite av insentiver til å delta i, eller sette igang debatter om økonomiske stridsspørsmål. Verre enn det: det finnes klare disinsentiver. Den mer eller mindre implisitte politiske sensur og selvzensur som er naturlig i og med forskningsinstitusjonenes organisatoriske forankring har uheldige konsekvenser. De økonomene som har greie på en sak sier ingenting, og det blir bare opp til de store organisasjonene å presentere alternativer til sittende regjeringers makroøkonomiske opplegg. Dermed svekkes debatten om økonomisk politikk i Norge.

Den knappe måten den offisielle økonomiske infor-

*Jens Christopher Andvig er cand.oecon fra 1975 og arbeider som forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

masjonen blir presentert på i Byrået, krever ekstra stor økonomisk fagkunnskap hos journalistene. Som kjent er denne ekstraordinært liten hos norske journalister. Ved siden av årsaker som har røtter i journalistmiljøet er dette noe som tildels kan tilbakeføres til studieordninger ved Universitetene i Oslo, men også til den økonomiske forsknings- og utredningsvirksomhetens organisatoriske forankring som har gjort det lite naturlig for velkodde sosialøkonomer å hoppe i retning av mediaene i sin karrierestige.

Sagt i klartekst, fagmiljøene, spesielt Byrået, såvidt jeg har forstått, er blitt styrt av den sentrale interne økonomiske politiske beslutningsprosessen. Dette har gitt så sterke bindinger at forskerne og ekspertene der har store vanskeligheter med å gå ut offentlig. I den siste tiden har en også, såvidt jeg har forstått, fått mindre igjen politisk i og med at en ikke lenger står så sentralt når den økonomiske politikken utformes. Dette kan ikke være noen rasjonell måte å disponere hovedtyngden av landets fagøkonomiske ekspertise på.

Videre tror jeg at denne organisatoriske forankringen vil måtte gå utover kvaliteten i den forskningen som drives til tross for at den på mange måter holder

høy håndverksmessig standard. Spesielt uheldig virker den ekstreme risikoaversjonen som preger byråideologien på alle områder. En trenger ikke være mye av en popperianer for å tvile på det fruktbare i å oppmuntre til forsiktighet i hypotesedannelsen, i at resultatene skal presenteres så lite spennende som mulig o.s.v. Det hele får et departementalt og ukontroversielt preg.

Som nevnt var en annen hovedforutsetning for Frichs konklusjon om at anvendte forskningsinstitusjoner burde ligge nært politiske beslutningssentra forekomsten av et faglig homogent sosialøkonomisk forskningsmiljø. Dette var på mange måter en realitet i Norge, men om det var ønskelig at det var slik, kan diskuteres. Det førte blant annet til en delvis faglig isolasjon både i forhold til internasjonale økonomiske fagmiljø og til de hjemlige konkurrerende disipliner.

I dag har denne homogeniteten blitt vanskeligere å opprettholde, mye på grunn av større sprik i synsmåtene internasjonalt. Utviklingen i retning av et større mangfold i sosialøkonomien går etter mitt skjønn for sent her i landet på grunn av det institusjonelle lokket som er satt. Dette gjelder både mangfold i valg av problemstillinger og tilnærminger.

Still forskningsinstitusjonene friere

Dersom de enkelte forskerne i de institusjonene som opererer i sentrum av norsk sosialøkonomisk forskning ble stilt friere tror jeg at motivasjonen hos de enkelte forskere ble bedre. Videre ville en få en noe større spredning av forskningen på områder, og en ville få friskere faglige debatter både i vitenskapelige fora og i massemedia. Dette vil igjen kunne være med på å bedre rekrutteringen. Videre ville en mer fleksibel organisasjonsstruktur gjøre det mulig å konkurrere om sentrale forskningsoppgaver med nye institusjoner. Disse har ofte dyktigere politiske manipulatorer enn de har forskere, men er nå i ferd med erobre sentrale økonomiske forskningsfelt.

Hva bør så gjøres? Den sentrale oppgaven her er å sikre at det sentrale forskningsmiljøet i Byrået og i Banken får en langt friere stilling enn i dag, uten at de fragmenteres. Om de bør skilles ut som egne helt selvstendige forskningsinstitusjoner, om de bør knyttes nærmere Universitetet i Oslo, eller om de kan drives friere med sin nåværende tilknytning får være et åpent spørsmål. Personlig tror jeg løsningen med frie institutter med en løs universitetstilknytning antakelig er den beste. Om mil-

jøene i så fall best kan organiseres innenfor en eller flere nye institusjoner er det vanskelig å ha en bestemt mening om, men de bør ikke være for små. Frittstående forskningsinstitusjoner har den fordel at de vil være mer materielt interessert i å delta i offentlige debatter for å sikre seg bevilgninger, de kan være mer fleksible og stille forskerne friere. Problemene med en slik løsning på lengre sikt vil blant annet være å sikre seg mot døgnflueforskning og få gjennomført effektiv kvalitetskontroll. Derfor bør det være en form for universitetstilknytning uten at jeg her skal gå inn på nærmere detaljer.

Uansett, jeg tror det lave nivået i norsk offentlig økonomisk debatt er uforsvarlig politisk og lite forenlig med demokratiske idealer.

For å bøte på denne situasjonen må en tenke gjennom om det går an å strukturere de fagøkonomiske informasjonsprosessene slik at den enkelte økonom vil ha positiv egeninteresse av å kaste seg ut og sette igang offentlige debatter. En måte å gjøre det på vil være å opprette frittstående forskningsinstitutter. Disse vil kunne oppnå den tilleggsfordelen at hypotesedannelsen blir dristigere og de fagøkonomiske debattene friskere.

Sosialøkonomens redaksjon

ønsker leserne

en riktig God jul og et Godt nytt år.

Bo for livet

BJERKE OG DYRDAL:

Bo for livet

Universitetsforlaget

Oslo 1985, 140 sider.

Kr. 90,-.

Boka «Bo for livet» er skrevet på bestilling fra fremtidsutvalget til Norske Boligbyggelags Landsforbund. Det er derfor ikke overraskende at innholdet gjenspeiler de holdninger som denne interesseorganisasjonen tradisjonelt har stått for. Faren ved å påta seg en slik oppgave ligger i at den faglige analysen tones ned i forhold til det å fremheve interesseorganisasjonenes synspunkter.

Utalige emner er berørt; befolkningsutvikling, distriktpolitikk, arbeidsmarked, ny teknologi, boligfinansiering, boligbygging, bomiljø/nærmiljø, nye bebyggelsesformer, rehabilitering av boliger, kollektive boformer, beboerdemokrati for å nevne noen.

Kapitlene om boligfinansiering og boligbygging er de mest konkrete. Også min bakgrunn som forsker ved Norges Byggeforskningsinstitutt gjør at jeg vil begrense meg til å knytte noen kommentarer til disse emnene.

I bokas innledning sies det at boligpolitikken *ikke* er et direkte speilbilde av dagens samfunnsforhold. Jeg tror at boligpolitikk er viktig nettopp fordi boligmassen så klart synliggjør

ulikheter i det norske velferdssamfunn som det ellers er vanskelig å få øye på uten bruk av statistiske kilder.

Hele boka gjennomsyres av kritikk mot den sittende regjeringens boligpolitikk. Det nevnes f.eks. at prisene har skutt i været under denne regjeringen. Byggekostnadene har imidlertid ligget under konsumprisindeksen i 80-årene og omsetningsprisene på selveierboliger har ikke hatt noen reell økning. Det store prishoppet skjedde i 1982 på boliger tilknyttet boligbyggelag i visse områder. Senere har prisene trolig fulgt konsumprisindeksen, vel å merke hvis en ser på endringer i hele boligens verdi og ikke bare på endring i innskuddene.

Begrepene behov og etterspørsel etter boliger er tatt opp. Forfatterne sier at boligbehov formes av de boligpolitiske målsettinger myndighetene fastlegger, videre at vårt virkelige boligbehov aldri kan dekkes før målsettingene er innfridd. Her knyttes definisjonen av behov til myndighetenes mål, mens det samtidig snakkes om at det må bygges mere for å tilfredsstille de «virkelige behov». det gjøres ingen forsøk på å definere de virkelige behov, noe som for meg bare bekrefter ubrukeligheten av dette begrepet.

I diskusjonen omkring omfanget av fremtidig boligbygging blandes begrepene familie og husholdning. Et sted sies det at antall husholdninger steg med 42% fra 1968 til 1980 mens antall boliger bare steg med 25%. Dette brukes som et argument for at det bygges for lite. I Folke- og boligtellingerne er imidlertid antall bebodde boliger til enhver tid lik antall husholdninger. Noe annet er

det at antall familier har økt mer enn antall boliger. Det kan altså bo flere familier i samme husholdning. Hvor mange familier som ønsker/burde bo i egen bolig blir imidlertid en annen sak. I følge data fra Boforholdsundersøkelsen 1981 består svært mange slike inneboende familier av eldre ensomme som ikke ønsker noen bolig for seg selv.

Under kapitlet om rehabilitering sies det ett sted at følgende minimumskrav bør stilles ved fornyelse; innlagt vann, bad og toalett samt tilfredsstillende isolasjon. Et annet sted sies det at byfornyelsen bør skje på beboernes premisser. Med de lånebetingelser som i dag tilbys kan det fort bli konflikt mellom disse synspunktene.

Flyttinger innenfor den enkelte kommune er det ikke så lett å si noe om, mener forfatterne. I det omfattende materialet om flyttinger som bl.a. NIBR har produsert antydes det at flytting mellom kommuner utgjør ca. 40% av samtlige innenlandske flyttinger. Det er i det hele tatt referert lite fra den bolig- og nærmiljøforskning som er utført i Norge.

Skattefradraget for gjeldsrenter blir i boka betraktet som subsidier. En begrensning i fradragsmulighetene kunne frigjøre midler som i følge forfatterne kunne brukes mer målrettet i boligpolitikken. Det blir ikke gjort forsøk på å beregne konsekvensene av en slik begrensning i fradragsmulighetene, f.eks. med hensyn på rentenivå og problemer knyttet til likebehandling av lånefinansierte og egenfinansierte investeringer. En nyttig fremheving er at av det totale rentefradrag på 17 milliarder i 1982 så utgjorde renter på boliglån kun 5,7 milliarder. Mye blir

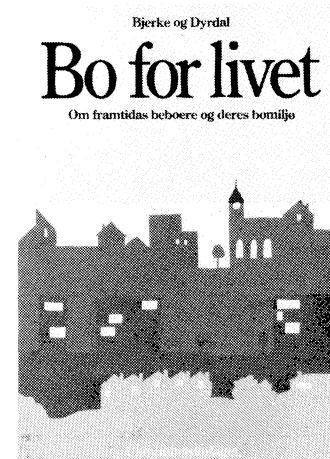
sagt om hvor store boutgiftene bør være, men det blir ikke forklart hva forfatterne legger i begrepet boutgifter.

Det uttrykkes skepsis til at folk kan flytte fra den ene nye husbankfinansierte boligen til den andre og stadig dra nytte av offentlige subsidier. I et noenlunde balansert boligmarked er dette etter min mening lite å bekymre seg for. Ved å subsidiere en stor del av nyproduksjonen gjennom billige lån, vil dette i neste omgang medføre lavere priser i bruktmarkedet, dvs priser som står i forhold til at lånene er dyrere og at husholdningene vil være indifferent mellom det å kjøpe en ny eller brukt bolig. Konklusjonen på dette er at det uten prisregulering heller ikke vil være noe poeng i å lage en rimelig finansiering for bruktboliger. Det vil bare medføre en tilsvarende økning i prisene.

Det argumenteres også for forkjøpsrett i borettslag, men forkjøpsrett har ingen betydning uten en effektiv prisregulering. Prisregulering av borettslagsleiligheter i boligbyggelag gjelder nå bare i 7 kommuner.

Boka er ment å egge til debatt. Jeg finner imidlertid lite nytt stoff som kan bidra til dette.

Rolf Barlindhaug

Olje og gass i norsk økonomi

OLAV BJERKHOLT, ERIK OFFERDAL OG STEINAR STRØM (RED.):

«Olje og gass i norsk økonomi».

**Universitetsforlaget
Oslo 1985.**

Kr. 153,-, 206 sider.

Boken «Olje og gass i norsk økonomi» rettferdiggjør sin undertittel – «et bidrag til forståelse av petroleumsvirksomhetens betydning for Norge i årene som kommer». – I forordet presenterer redaktørene sine intensjoner om at boken skal være en «populær» bok om sosialøkonomi. Den skal være forståelig for lesere uten spesielle fagkunnskaper i sosialøkonomi. Likevel ønsker de å gi en omfattende og utførlig behandling av de viktigste samfunnsøkonomiske sider ved petroleumsvirksomhetens innpassing i norsk økonomi. Det varierer noe fra kapittel til kapittel, men stort sett har forfatterne klart å holde et lettfattelig språk, uten å miste presisjonsnivået. Dette forutsetter imidlertid at enkelte begreper, som f.eks. «produksjonsfaktorer» og «optimalisering» som for sosialøkonome er kjent terminologi, har glidd inn som allment forståtte ord hos en voksen nordmann med et relativt avansert vokabular.

En av bokens store styrker ut fra sine intensjoner er at den opplagt kan leses på flere forståelsesnivåer. I noen avsnitt er det tatt med forholdsvis avanserte modellresonnementer, men som forfatterne selv antyder i teksten kan dette overspringes uten å miste tråden. På den annen side gis det fylldige kildehenvisninger for dem som ønsker å fordype seg nærmere i stoffet. Boken gir derfor muligheter både til å oppnå summariske informasjonen om emnet og til å fordype seg mer i teorien. I tillegg kan de fleste kapitlene leses uavhengig av hverandre slik at boken kan brukes som et oppslagsverk. Det sjenerer imidlertid at tabellene med statistiske data er lite oppdatert. Det burde vært mulig å ha ferskere tall enn fra 1983, når utgiver-tidspunktet er våren 1985. Denne innvendingen gjør at ihvertfall de første kapitlene blir fort foreldet.

De fleste kapitlene i boken følger en stringent og logisk oppbygging slik vi lærte å skrive eksamensoppgavene i sosialøkonomi på Blindern. Det at stoffet disponeres på denne eksamensoppgavemåten innebærer imidlertid enkelte svakheter etter anmelderens mening. I flere kapitler bygger stoffet opp til modellresonnementer. Her starter teksten med forenlende forutsetninger for å gjøre de formelle resonnementene enkle og oversiktlige. Deretter trekkes konklusjonene og så, på gammel god oppgavebesvaresvis, kommer noen avsluttende bemerkninger om forhold som kan gjøre at de forutsetninger det innledningsvis ble bygget på ikke holder i praksis. Dermed blir også konklusjonene

mer usikre og kanskje til og med gale. Leseren kan da fort komme til å undre seg over hvilken nytte han/hun har hatt av å lese det foregående. Et eksempel på dette er i kapittel 6 om makroøkonomiske virkninger av olje- og gassinntekter. I avsnitt 6.2 legges det opp til lange formelle resonnementer basert på forutsetninger om at arbeidskraften på kort sikt er mobil mellom sektorer og at den vil fordele seg slik at lønnen blir lik i alle sektorer. Modifikasjoner av dette kommer først i avsnitt 6.5.

Til tross for enkelte innvendinger av denne typen, anbefales boken som pensum for ulike typer høyskoler. Den bør kunne passe både der økonomi er hovedfag og der sosialøkonomi og samfunnslære er bifag.

Så til slutt litt om hva de enkelte kapitlene inneholder.

Kapittel 2 gir en kort oversikt over utvikling og omfang av oljevirkksomheten og virkninger på norsk økonomi. For de som måtte være spesielt interessert gis et bilde av hvordan utviklingen i norsk økonomi hypotetisk kunne ha vært uten oljen. Resultatene er basert på bruk av en numerisk modell i Statistisk Sentralbyrå.

Kapittel 3 og 4 beskriver utviklingen på olje- og gassmarkedene. Foruten å gi korte oversikter over tilbuds- og etterspørselsforhold frem til i dag, presenteres et utvalg modeller for forståelse av adferd hos tilbydere og etterspørere og hvordan priser bestemmes. Modellene adskiller seg fra hverandre i bl.a. markedsform, tilpasningsformål, priselastisiteter og planleggingshorisont. Her skal for-

fatterne ha ros for å gi lettfattelige oppsummeringer av komplisert stoff.

I kapittel 3 gis det anslag på utviklingen i oljeprisene fram til år 2000. Tre ulike scenarioer beskrives. Leserene vil trolig ha vel så stor nytte av å betrakte metodene som er benyttet og hvilke faktorer som angis som viktige for påvirkning av oljeprisen framover, som å få selve prisanslagene. Kapittel 4 berører spesielt prinsipielle sider ved lønnsomhetsvurderinger av gass som råstoff i petrokjemisk industri. Dette avsnittet kan være nyttig lesning for noen og enhver, ettersom en til tider hører betydningsfulle industriledere og politikere som snakker om nasjonale olje- og gassressurser som industrien bør få disponere for en billig penge.

I kapittel 5, 6 og 7 drøftes problemstillinger rundt utvinningstempo og bruk av oljepenger innenlands. Kapittel 5 behandler nåverdi-beregninger ved valg av utvinningstempo og skattesystemets betydning spesielt. Her blir de formelle modellresonnementene vanskeligere å trenge igjen. En trøst for leserne kan kanskje være at konklusjonene som trekkes ihvertfall i avsnitt 5.2 virker vel opplagte, men språklig tungt formulert. En smaksprøve kan siteres: «Sammenlignet med tilfellet med en kjent oljeprisutvikling, vil vi grovt sett ha at det optimale initiale utvinningstempo blir lavere hvis prisusikkerheten er omtrent like stor i alle perioder, mens det optimale initiale utvinningstempoet blir høyere hvis prisusikkerheten øker betydelig over tid.»

Kapittel 6 behandler nærmere virkninger av

oljeinntektene på næringsutvikling og total sysselsetting. Forfatterne gjør bl.a. sammenlikninger med Nederland og diskuterer «den hollandske syken». De tenderer mot å mene at det kan være andre faktorer som har bidratt til den høye og økende ledigheten i Nederland, enn et overforbruk av oljeinntekter. Ut fra at olje- og gassressursene trolig vil utgjøre en svært vesentlig og kredittverdig formuesfaktor for norsk økonomi i lang tid fremover, mener forfatterne

dermed at omleggingen av politikken i Norge i de senere år i retning av en mer kontraktiv politikk kanskje er unødig forsiktig. Prisen i form av dempet vekst og økt ledighet er på en måte resultatet av en unødvendig stram politikk. Sett på denne bakgrunn er det desto mer positivt at vi i valgåret 1985 ser en rekordhøy vekst i privat konsum, god vekst i industriproduksjonen og nedgang i ledighetstallene. Det er positivt at forfatterne her og andre steder innimellom lar sine

egne oppfatninger om politikkvalg etc. komme til syne. Dette gjør absolutt boken mer morsom å lese.

I det 7. og siste kapitlet i boken behandles usikkerheten knyttet til utviklingen i internasjonale råoljepriser og deres betydning for norske oljeinntekter sett ut fra myndighetenes synsvinkel. Her gjøres forsøk på å argumentere for at langsiktig politikk og planlegging bør utformes som en strategi, dvs. utforme beslutningsregler for hvordan politikken i framtidige år bør

fastsettes alt ettersom hvordan de usikre størrelsene utvikler seg. Kapitlet er i store trekk velskrevet og greit å forstå. Det varsles behørig når de vanskelig tilgjengelige avsnittene kommer, slik at de kan overspringes uten at dette får betydning for sammenhengen i kapitlet. Noe særlig langt i å konkretisere og anbefale strategier går forfatterne ikke. Budskapet blir derfor lite matnyttig for dem som er i en rådgivnings- eller beslutningsposisjon.

Aimee Staude

NORSK LÆRERLAG

er en fagorganisasjon for 54.500 lærere i grunnskolen og barnehagen, organisert gjennom 22 fylkeslag og 466 lokallag.

ØKONOM I NORSK LÆRERLAG

Stillingstilknytning: Lønns- og forhandlingsavdelingen.

Ønske om spesielle

kvalifikasjoner: Økonomiske beregninger og vurderinger.

Lønns- og forhandlingsavdelingen forbereder for landsstyret saker vedrørende lønns- og arbeidsforhold for alle medlemmer, ivaretar sekretærfunksjonen for lønnskomiteén, utarbeider materiale til bruk for organisasjonens forhandlinger, deltar i forhandlingene og yter service overfor medlemmer vedrørende deres lønns- og arbeidsvilkår.

Arbeidsoppgavene i avdelingen deles mellom saksbehandlerne etter kvalifikasjoner, interesser og forutsetninger hos den enkelte.

Vi søker nå etter en medarbeider som kan gå inn i arbeidet med tekniske beregninger og vurderinger i forbindelse med tariffoppgjør og generelle samfunnsøkonomiske spørsmål.

Den som blir tilsatt må kunne bruke både bokmål og nynorsk i skriftlig fremstilling.

Lønn i l.tr. 23–27 på statens regulativ.

Fri pensjons- og forsikringsordning.
5 ukers ferie pr. år.

Kontortid kl. 0800 – 1530,
– om sommeren kl. 0800 – 1500.
Fleksitidsordning er under utprøving.

Den som tilsettes må regne med noe reisevirksomhet og deltaking i møter og kurs, slik at det blir noe uregelmessig arbeidstid.

Nærmere opplysninger ved henvendelse til kontorsjef Kåre Homstvedt eller avdelingssjef Annfinn Nossun.

Søknad med attester og referanser sendes til:

NORSK LÆRERLAG

Rosenkrantzgt. 15, 0160 OSLO 1. Tlf. (02) 41 58 75.

NSF's Høstkonferanse 1985

Norge mot 1990

Arbeid for alle?

Åpningsinnlegg v/formannen i NSF,
Ingvar Strøm

På vegne av NSF vil jeg få ønske velkommen til årets høstkonferanse.

Temaet er «Norge mot 1990 – arbeid for alle?» og tanken er å ha en gjennomgang av utsikter og utfordringer for norsk økonomi på mellomlang sikt. Og – som det fremgår av programmet, har vi lagt spesiell vekt på perspektiver og konsekvenser for sysselsettingen.

Legg merke til spørsmålstegnet etter «arbeid for alle?» Norge har pr. i dag høy sysselsetting, den har dessuten en tid vært stigende og arbeidsledigheten er på vei ned. Mange vil mene at vi for tiden er svært nær en situasjon med arbeid til alle.

Men vil dette fortsette frem mot 1990? Må vi eventuelt legge om den økonomiske politikk? Krever det nye analyse- og planleggingsmetoder? Må selve avlønningssystemet på arbeidsmarkedet omvurderes, f.eks. i tråd med nye teorier som er utviklet og i noen grad prøvet i andre land?

Dette er spørsmål og tanker som vil bli nærmere gjennomgått og vurdert i løpet av i dag og i morgen. Jeg skal ikke her forsøke å forutsi hvilke synspunkter som våre foredragsholdere vil gi uttrykk for. Men det kan likevel være fristende å reflektere kort over noen få punkter.

Spørsmålet om full ressursutnyttelse er for en økonom i stor grad spørsmål om å ha riktige relative priser og effektivt fungerende markeder for de viktigste produksjonsfaktorer. Det betyr igjen at prisdannelsen på disse markedene må være fri og fleksibel og avspeile de gjeldende tilbuds- og etterspørselsforhold.

Ved å vurdere kapitalmarkedene isolert synes det rimelig å hevde at vi etter hvert også i Norge synes å bevege oss i retning av markedstilpasning hvor renten får spille den nødvendige rolle som pris og hvor kapitalmobiliteten er høy. At ulike typer skatteregler kan ha visse vridnings- og nivåeffekter lar jeg ligge ved denne anledning.

Når det så gjelder arbeidsmarkedet synes det de senere år å ha utviklet seg svært liten prisfleksibilitet og svært begrenset omfang av mobilitet. Den tilnærmede fulle sysselsetting vi i øyeblikket har, må mer ansees å være på tross av enn på grunn av et godt fungerende arbeidsmarked. Hovedårsaken til den lave arbeidsledigheten ligger i en meget ekspansiv etterspørselsregulering fra det offentlige i kombinasjon med en internasjonal oppgangskonjunktur. Men av forskjellige og vel kjente årsaker vil dette trolig bli av kortvarig karakter.

Paradoksalt nok synes altså det viktigste av alle markeder, nemlig arbeidsmarkedet, å være det marked hvor våre mest fundamentale teoretiske læresetninger får minst anvendelse. Som vi ser av morgendagens program vil spørsmålet om utbyttedeling i en eller annen form bli

Ingvar Strøm

tatt opp til diskusjon – kanskje er dette en genial metode å oppnå nødvendig fleksibilitet på. Men jeg skulle også anta at man i tillegg vil vurdere om elementer som solidaritet, garantert minstelønn, statlige støtteordninger og andre former for sysselsettingsgaranti måtte ha utspilt sin rolle.

Nå vil også noen hevde at når de politiske myndigheter fører en så forskjellig generell økonomisk politikk sammenlignet med andre land som de hittil har gjort og som det fortsatt er lagt opp til i kommende års nasjonalbudsjett, vil det ganske enkelt ikke være mulig over tid å sikre full sysselsetting, eller om man vil, arbeid for alle.

Det vil i alle fall stille økende krav til bruken av en rekke supplerende virkemidler. Vi kan vel si at dersom den samlede økonomiske etterspørselsregulering fortsetter i samme spor, må det satses enda mer enn tidligere og fremfor alt enda mer enn i våre konkurrentland for å få de enkelte delmarkeder, herunder arbeidsmarkedet, til å fungere mer effektivt. Tidens stikkord er her utvilsomt tilbudssidetilak, og målet er selvsagt å få en bedre trade-off mellom vekst og inflasjon.

Sosialøkonomer som yrkesgruppe og sosialøkonomi som vitenskap har vært ute i en del hardt vær de seneste 10 år ettersom internasjonal økonomi generelt sett ikke har maktet å opprettholde den samme grad av sysselsetting som tidligere i etterkrigstiden. Jeg våger likevel den påstand at ingen andre er bedre plassert enn nettopp sosialøkonome til å finne nye metoder i teorien og nye løsninger i praksis som kan bidra til å snu utviklingen i riktig retning. Derfor er det med spenning vi ser frem til at en rekke av våre fremste eksperter på området i løpet av denne konferansen skal legge frem sine synspunkter. Kanskje kan det likevel bli vanskeligere å få gjennomført den nødvendige nyorientering enn å bli enige om hva som ideelt sett bør gjøres – og i så fall er det vel også andre som må ta sin del av ansvaret.

Full sysselsetting i en verden med arbeidsløshet

Hvorfor har noen land vesentlig høyere arbeidsløshet enn andre, til tross for at de har vært utsatt for likeartede sjokk utenfra og det foregår en betydelig konjunkturspredning mellom landene? Økonomer har forskjellige teorier om hvorfor arbeidsløshet oppstår. De som mener ledigheten er av klassisk type legger naturligvis mest vekt på hvordan kostnadsstigningen kan holdes i sjakk. De som derimot tror at ledigheten er Keynesiansk, er mer opptatt av å koordinere landenes etterspørselspolitikk. Stadig flere økonomer mener at vi har et grensetilfelle mellom Keynesiansk og klassisk arbeidsløshet, slik at virkemidlene må gi en samtidig etterspørselsstimulering og kostnadsreduksjon.

Den store åpenheten både for varer og kapitalbeveg-

elser i norsk økonomi demper våre makroøkonomiske styringsmuligheter, selv om en stor offentlig sektor i seg selv er stabiliserende. Våre muligheter til å holde lønnsnivået i sjakk er heller ikke så gode som de var, bl.a. pga. større innslag av lokal lønnsglidning og en splittet fagbevegelse. Et mulig virkemiddel mot dette, som også kan bedre sysselsettingen for ukvalifisert arbeidskraft, kan være en progressiv arbeidsgiveravgift.

Det er vanskelig å finne empiriske holdepunkter for at arbeidskraftens mobilitet har gått ned i Norge. Den store omstillingen i arbeidsmarkedet i tiden fremover vil være fra vareproduserende næringer til service-næringer. Alt i alt vil demografiske forhold ventelig lette sysselsettingsmulighetene for ungdom på lengre sikt.

AV
TORE THONSTAD*

1. Den store utfordring

Både politikere, økonomer og almenheten iakttar med økende bekymring den vedvarende meget høye arbeidsløshet i en rekke land – både de industriland vi har mest økonomisk samkvem med, og i et stort antall utviklingsland. Særlig alvorlig er den meget høye ledigheten blant ungdom, og det økte omfang av langtidsledighet både blant eldre og yngre. Et viktig spørsmål i den forbindelse er hvorfor noen få land har hatt langt mindre arbeidsløshet enn andre, og om det vil være mulig på lengre sikt å holde lav arbeidsløshet i ett land når arbeidsløsheten hos handelspartnerne vedvarende holder seg på et høyt nivå. Jeg skal her forsøke å bidra litt til en diskusjon om dette spørsmålet.

Det er naturlig å ta utgangspunkt i de faktorer som trekker i retning av en likeartet arbeidsløshetsutvikling i de vestlige industriland:

- (i) Industrilandene har blitt utsatt for nokså like sjokk fra utenverdenen (oljeprissjokkene), som har bidratt sterkt til inflasjon.
- (ii) Det foregår en betydelig konjunkturspredning mellom landene innbyrdes, pga. den omfattende samhandelen. Ett lands reaksjon på f.eks. oljeprissjokkene sprer seg lett til handelspartnerne.
- (iii) Ett land våger ikke å føre en vesentlig mer ekspansiv politikk enn andre pga. frykt for betalingsbalanseproblemer. Politikken tenderer derfor til å bli nokså lik i alle land. (Et unntak her er Kleppeperioden i Norge.)
- (iv) Landene har hatt en forholdsvis parallell utvikling

når det gjelder institusjonelle forhold, f.eks. lovgivning i tilknytning til arbeidsmarkedet, lønnsdannelseprosessen m.v.

Spørsmålet er så om det tross disse likhetsskapende faktorer er mulig for ett enkelt land – f.eks. Norge – på lengre sikt å oppnå en mye lavere arbeidsløshet enn andre. For å prøve å antyde noen svar på dette, skal jeg gå veien om en kort drøfting av noen sentrale punkter i nyere teori om arbeidsløshet. Med utgangspunkt i denne teorien, kombinert med særtrekk ved vårt eget land, skal jeg så ta for meg spørsmålet om vi i Norge kan tenkes å oppnå bedre resultater på lengre sikt enn handelspartnerne.

2. For høye kostnader eller for lav etterspørsel?

Det må innrømmes at de forklaringer på og resepter mot høy arbeidsløshet som økonomer gir varierer sterkt. Et ytterpunkt utgjøres av Chicagokolens økonomer som hevder at det meste av den observerte ledigheten er frivillig. Andre amerikanske økonomer bygger på en antagelse om såkalte «rational expectations», og de hevder at aktørene i markedet har så korrekte forventninger om myndighetenes atferd at tiltak for å hindre arbeidsløshet, kan bli motarbeidet og gjort virkningsløse. Teoriene får imidlertid lite støtte i empiriske studier.

En har videre økonomer som konsentrerer oppmerksomheten om problemer på tilbudssiden, og andre som legger mer vekt på at vareetterspørselen er for lav. La meg i den forbindelse minne om den nå velkjente distinksjon mellom «Keynesiansk» og «klassisk» arbeidsløshet. Jeg viser dem som er interessert i en nyansert drøfting av temaet til artikler av Moene (1980) og Strand (1984), og skal her bare drøfte de enkleste lærebokvariantene. Hvis – ved gitte priser – varetilbudet overstiger vareetterspørselen, snakker en som kjent om «Keynesiansk» arbeidsløshet. Ved de gitte innsatsfaktor- og varepriser ville bedriftene ønske å selge mer, men util-

* Tore Thonstad er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

strekkelig etterspørsel hindrer dem i dette. Den arbeidsløshet dette eventuelt resulterer i, er altså Keynesiansk.

Hvis derimot vareetterspørselen overstiger tilbudet til de gitte priser, kan vi ha «klassisk» arbeidsløshet. Produksjonen begrenses altså av sviktende lønnsomhet, f.eks. på grunn av for høyt lønnsnivå.

Det hevdes som kjent gjerne at oljeprissjokkene utløste klassisk ledighet, ved at de førte til sterk kostnadsstigning, som svekket lønnsomheten i mange næringer. Oljeprissjokkene og reaksjonene på dem førte til betalingsbalanseproblemer i mange land. Dette ledet til en innstrammingspolitikk i oljeprissjokkenes kjølvann, som så medførte perioder der Keynesiansk ledighet dominerte, der altså etterspørselen ble for liten. En kan selvsagt samtidig ha hatt begge former for ledighet i forskjellige sektorer i økonomien.

De som mener at ledigheten først og fremst er av klassisk type, konsentrerer naturlig nok oppmerksomheten om hvordan kostnadsstigningen kan holdes i sjakk. De hevder gjerne at tiltak for å stimulere etterspørselen for å hindre arbeidsløshet virker negativt på sysselsettingen, ved at det gir kostnadsøkning. Disse økonomene tar utgangspunkt i nyere teori om fagforeningenes rolle ved lønnsfastsettelsen, som for øvrig flere økonomer ved Sosialøkonomisk institutt har arbeidet med, bl.a. Hersoug (1984). Det antas at fagforeningene, når de framsetter sine lønnskrav, veier fordelene ved økt lønn mot ulempen ved økt arbeidsløshet som følge av lønnsoppgangen. Hvis de føler seg trygge på at myndighetene vil gripe inn og avverge økt arbeidsløshet, eventuelt sørge for gode trygdeytelser, tilsier teorien at lønnskravene vil bli høyere enn i motsatt fall. En politikk der myndighetene, ved diverse inngrep, påtar seg ansvaret for høy sysselsetting, selv i en situasjon der partene i arbeidsmarkedet er blitt enige om høye lønnstillegg, kalles gjerne «accomodation policy». Det hevdes ofte at slik politikk bidrar til for sterk lønnsvekst og inflasjon.

Filosofien bak en «nonaccomodating policy» er at partene i arbeidsmarkedet skal bære ansvaret for å holde lønnskostnadene i sjakk, og derved arbeidsløsheten

Tore Thonstad

nede. Talsmennene for politikken foreslår begrensninger i streikerett for offentlig ansatte, samordnede oppgjør, og mindre støtte til arbeidsløse. (Hansson, Jonung, Myhrman, Söderström, 1985.) Effektiviteten av en slik politikk er imidlertid avhengig av at arbeidsløsheten faktisk er av «klassisk» type, dvs. forårsaket av sviktende lønnsomhet, og av at fagforeningene viser sosialt ansvar ved å prioritere høy sysselsetting framfor høye lønninger. Dessuten vil politikken kunne medføre høy arbeidsløshet i en overgangsperiode.

De som tror at ledigheten fortrinnsvis er Keynesiansk, legger hovedvekten på at det trenges bedre koordinering mellom handelspartnernes politikk. Ett land våger ikke å stimulere sin etterspørsel for å øke sysselsettingen, fordi det vil svekke handelsbalansen. Men hvis *alle* land samtidig stimulerer sine økonomier, ville disse problemene bli sterkt redusert.

Forsøk på empirisk testing av om ledigheten har vært klassisk eller Keynesiansk, dvs. om for høye reallønninger var årsak til arbeidsløsheten i OECD-landene i 1970-årene, er foretatt av bl.a. Newell and Symons (1985). De konkluderer med at arbeidsløshetsproblemene i 70-årene først og fremst skyldtes en midlertidig økning i reallønnen over sitt likevektsnivå. Underliggende faktorer antydes å ha vært at «likevektslønnen» økte langsomt i disse årene, bl.a. pga. redusert investeringsnivå samt økning i kvinners yrkesdeltaking. Den økte reallønn tilskriver de i stor grad økt press fra arbeidstakerne, herunder økt streikeaktivitet. Newell and Symons fant at de land som raskest reduserte reallønnen når arbeidsløsheten økte, også var de land som lyktes best i å unngå arbeidsløshet (bl.a. Japan, Sveits og Sverige). Jeg har imidlertid en sterk følelse av at denne undersøkelsen undervurderte etterspørselssidens rolle.

Det er dessuten lite rimelig at prisene og kostnadene skulle være så tregt bevegelige at ikke varemarkedene skulle klareres etter en tid. Det er derfor vanskelig å tenke seg at overskuddsetterspørsel (pga. sviktende tilbud) kan bli et langvarig fenomen. En kan imidlertid godt ha en likevekt der varemarkedet klareres, men der det likevel er arbeidsløshet. En har da et grensetilfelle mellom Keynesiansk og klassisk arbeidsløshet. I et slikt grensetilfelle er samtidig etterspørselen for lav og kostnadene for høye til å gi full sysselsetting. Det er mitt inntrykk at stadig flere økonomer mener at dette er situasjonen i de mange industriland som har høy arbeidsløshet. Det springende punkt blir da om virkemidler finnes som kan brukes for å nå en *samtidig etterspørselsstimulering og kostnadsreduksjon*. (Jfr. Bruno and Sachs, 1985.)

3. Manglende fleksibilitet?

Et annet sentralt punkt i nyere litteratur om sysselsettingsspørsmål er at redusert fleksibilitet i arbeidsmarkedet er en hindring for økt sysselsetting. Hvis nemlig arbeidskraften er lite mobil, vil høy etterspørsel i én næring kunne skape mangel på arbeidskraft samtidig som det er stor ledighet ellers i økonomien. Det pekes bl.a. på:

- Arbeidsløshetsstrygden er i mange land så høy at den svekker incentivet til aktiv jobbsøking. Dessuten er lønnsforskjellene ofte små mellom ekspanderende og stagnerende næringer – og mellom ulike regioner i et land.

- Oppsigelsesvernet, bl.a. i Frankrike og Spania, er så sterkt at særlig små bedrifter er redde for å ansette arbeidskraft.
- Dannelsen av interne arbeidsmarkeder i store bedrifter og offentlige virksomheter reduserer mulighetene for flytting av arbeidskraft. Ansiennitetsregler, opparbeidede låne- og pensjonsrettigheter m.v. binder arbeidskraften til én arbeidsplass. Høye ansettelses- og opplæringskostnader medfører at ansettelse av arbeidskraft blir en investeringsbeslutning, og arbeidskraften blir langt på vei en fast produksjonsfaktor på linje med kapital.

Hvis en ikke ønsker eller har muligheter for å endre disse institusjonelle forhold, er det et behov for aktive inngrep fra myndighetene for å flytte arbeidskraft mellom næringer og bedrifter, jfr. den politikk Sverige har ført på dette felt.

4. Norge i en særstilling?

Jeg skal nå gå over til å spekulere over i hvilken grad vårt eget land står i en særstilling når det gjelder mulighetene til å mestre arbeidsløshetsproblemene.

Oljeprissjokkene

Norge ble som alle andre industriland utsatt for en sterk kostnadsøkning som følge av de to oljeprissjokkene. Dette førte til lønnsomhetssvikt i mange næringer. Men i og med at vi er oljeeksportører, fikk vi samtidig en betydelig, dels realisert, dels forventet, inntektsvinst. Denne forventede inntektsvinst ble som kjent brukt som grunnlag for Kleppes motkonjunkturpolitikk, som skaffet oss stor utenlandsgjeld. Mens oljeprissjokket i første omgang skapte en form for klassisk ledighet i de fleste industriland, ga det altså i Norge støtet til en meget sterk etterspørselsstimulering. I den grad det var behov for inngrep, og problemene skyldtes kostnadsstigning – burde nok inngrepene i større grad vært konsentrert om kostnadssiden.

Mye tyder på at neste oljeprissjokk kan gå i motsatt retning av de foregående. Store deler av norsk næringsliv får da en kostnadsreduksjon som kan bidra til økt produksjon, men samtidig vil et drastisk inntektsfall for petroleumsprodukter slå sterkt ut i betalingsbalansen og i statsbudsjettet. Et oljeprisfall kan derfor fremtvinge instramningstiltak som vil gå ut over sysselsettingen. Hvis en imidlertid regner med at en oljeprisnedgang blir kortvarig, ville behovet for innstramning kunne falle bort, dvs. vi kunne da tillate oss nok en «Kleppeperiode».

Kan vi dempe konjunkturimpulser utenfra?

Det at vi har så stor offentlig sektor er et stabiliserende element i vår økonomi – iallefall så lenge oljeinntektene tillater oss å holde alle tiltak igang. Den store offentlige sektoren virker altså som en automatisk stabiliseringsmekanisme. Norge har som kjent på den annen side en svært åpen økonomi, og det trekker i retning av sårbarhet for internasjonale konjunkturbevegelser. Våre mest konjunkturømfintlige bransjer er nok skipsfart og kraftintensiv industri. Heldigvis slår ikke konjunkturedgang i disse bransjer så mye ut i sysselsettingen. Bransjene er kapitalintensive, og de variable kostnader er relativt

lave, slik at driften stort sett opprettholdes selv ved meget lave produktpriser. Bransjene har dessuten svært liten sysselsetting, både sett i forhold til kapitalmengden og til den totale sysselsetting.

Et hovedproblem i en så åpen økonomi som vår er at stimulering av økonomien slår sterkt ut i import, dvs. vi har store importlekkasjer. Anslagene på lekkasjenes størrelse varierer noe fra modell til modell, men det er åpenbart at virkningen på importen av finanspolitiske stimuleringstiltak ofte vil være større enn virkningen på nasjonalproduktet. Dette er en meget uheldig virkning av at vi har gått så langt i retning av å legge vårt næringsliv åpent for utenlandsk konkurranse, og momentet bør tillegges betydelig vekt når en vurderer omlegging av proteksjonistiske tiltak.

En annen side ved utadvendtheten i vår økonomi er at vårt hovedmarked for eksport, Europa, stort sett har stagnerende økonomier. Sterk satsing på eksport kan i en slik situasjon gi en stagnasjonsimpuls. Alternativet er økt satsing på å gjøre våre importkonkurrerende næringer mer konkurransedyktige.

Hva så med virkemidlene?

Pengepolitikken har, ved siden av finanspolitikken, tradisjonelt vært det viktigste virkemiddelsett for å påvirke den samlede etterspørsel i et land. Dels virker den direkte, ved at likviditeten og kreditttilførselen kan påvirke både forbruks- og investeringsetterspørsel. Dels virker den indirekte, via påvirkning av rentenivået.

Avgjørende for å føre en effektiv pengepolitikk er imidlertid at kapitalbevegelsene kontrolleres. I en liten åpen økonomi med faste (eller tregt bevegelige) valutakurser og frie kapitalbevegelser har myndighetene små eller ingen muligheter for å føre en selvstendig pengepolitikk. Hvis nemlig den norske rente går opp pga. en likviditetsinnstramning, strømmes utenlandsk kapital inn, den veksles i kroner, og likviditeten øker, med press nedover på renten som resultat. Jo friere kapitalbevegelsene er, desto sterkere vil denne mekanismen virke, og jo svakere styringsmulighet har vi.

En annen side av saken er at ved frie kapitalbevegelser, som inkluderer aksjemarkedene, vil impulser fra internasjonale aksjemarkeder slå sterkere ut i det norske aksjemarked enn før, slik at konjunkturimpulser utenfra kan få sterkere gjennomslag i Norge. Etter min mening har disse forhold fått altfor liten plass i overveielserne omkring liberalisering av kapitalbevegelsene.

Ved langt på vei å frigi kapitalbevegelsene, nærmer vi oss en situasjon der vi mister styringen både med pengemengde og rentenivå – som begge har stor betydning for den makroøkonomiske utvikling generelt og spesielt for sysselsettingen og arbeidsløsheten. Det er altså betydelig grunn til pessimisme når det gjelder våre makroøkonomiske styringsmuligheter – både fordi åpenheten av økonomien gjør at mange former for tiltak slår sterkt ut i import, og ved at vi ved liberalisering av kapitalbevegelsene fratar oss noen av de viktigste virkemidlene.

Hvordan holde lønnsnivået i sjakk?

Det har vært hevdet at Norge er blant de land som har hatt klare fortrinn når det gjelder å mestre lønnsveksten:

- Vi har hatt en forholdsvis sterkt sentralisert fagbevegelse, som ofte har vist moderasjon i lønnsoppgjørene.
- Vi har forholdsvis lange avtaleperioder, slik at det er en viss treghet mellom prisoppgang og lønnsøkning.

Mye tyder på at disse fortrinn er i ferd med å svekkes. Fagbevegelsen blir gradvis noe mer splittet, og lokal lønnsglidning uthuler den moderasjon og treghet som før var innebygget i systemet. En viss lønnsglidning kan selvsagt isolert sett være gunstig, ved at den kan skape høyest lønn i de bransjer og bedrifter som er mest lønnsomme og som burde tiltrekke seg arbeidskraft. Erfaring viser imidlertid at en får lønnsglidning også i kriserammede og subsidierte bedrifter og under konjunkturedgang, og da tjener ikke lønnsglidningen sin oppgave som justeringsmekanisme i arbeidsmarkedet.

Vi har dessuten fått oljesektoren, som har ekstreme fortjenestemuligheter. Lønnsbudsjettet betyr svært lite i sektorens kostnader, samtidig som nøkkelpersonellet er uunnværlig. Vi har derfor fått en gruppe som har ekstrem markedsrett – som de delvis har utnyttet. Sektoren er blitt lønnsledende. En kunne med god grunn reise spørsmålet om denne markedsrett i samfunnets interesse burde begrenses, f.eks. ved streikeforbud og lønnskontroll.

I høykonjunkturperioder (som i det siste året) har dessuten elektrokjemisk industri ledet lønnskappløpet. Den tidvis meget store lønnsomheten – som bidrar til den sterke lønnsutvikling – har nok mye sammenheng med den indirekte kraftprissubsidieringen i form av svært gunstige langsiktige kontrakter. På lignende måte har nok den sterke verftssubsidieringen i enkelte perioder bidratt til en for sterk lønnsutvikling i verftene – som kan ha smittet over på andre næringer. Etter min mening har myndighetene ikke i tilstrekkelig grad tatt hensyn til at den direkte og indirekte næringsstøtten til elektrokjemisk industri og verftene kan ha en slik inflatorisk effekt.

Ekstrem lønnsutvikling i visse bransjer kunne tenkes bremsset på flere måter, f.eks. ved en spesiell skatt på lønnstillegg ut over et visst nivå (Jfr. Skånland 1981, s. 97). Et annet mulig virkemiddel er differensiert arbeidsgiveravgift. Dette skal jeg komme tilbake til.

Arbeidskraftens mobilitet i Norge

Jeg har foran vært inne på påstandene om at arbeidsmarkedet er i ferd med å bli for lite fleksibelt og om at mobiliteten er for lav. Det er imidlertid ikke så lett å spore den påståtte svekkede mobiliteten i det tallmaterialet som er tilgjengelig. La oss først se på flytting mellom kommuner. Antall flyttinger har ligget nokså konstant på ca. 170–190 000 i et par årtier. Nå er det selvfølgelig ingen perfekt korrespondanse mellom flytting og jobbskifte, men tallene bekrefter i alle fall ikke at mobiliteten skulle være redusert over tid.

Det hevdes av OECD at i mange land blir det stadig mer vanlig at det samtidig finnes ledige jobber og arbeidsløshet. Jeg har ikke studert dette spørsmål grundig for Norge, men det er interessant å merke seg at beholdningen av ledige plasser ved arbeidsformidlingen har gått ned omtrent i takt med at antall arbeidssøkere har gått opp. (Tabell 1).

Disse tallene peker i retning av at vi ikke har en så svak tilpasning i arbeidsmarkedet som i enkelte andre land – men nærmere undersøkelser trenges for å underbygge dette. (Jfr. at storparten av ansettelsene skjer utenom arbeidsformidlingen.)

En annen indikasjon som peker i retning av at mobiliteten ikke går ned fås ved Levekårsundersøkelsenes tall

Tabell 1: *Antall arbeidssøkere og ledige plasser i Norge.*

	Arbeidssøkere ved beg. av året	Ledige plasser ved beg. av året
1977.....	31 592	5 577
1978.....	29 651	6 439
1979.....	43 855	4 530
1980.....	36 368	5 605
1981.....	44 463	5 290
1982.....	51 598	4 298
1983.....	87 735	2 700
1984.....	102 073	1 287

Kilder: Statistisk Årbok 1982, Tab. 81 og
Statistisk Årbok 1985, Tab. 85.

for jobbskifte. Tallene tyder på en viss økning i jobbskiftehappighet fra siste halvdel av 70-årene til begynnelsen av 80-årene.

En stor del av de ledige plassene i dag finnes i gruppen teknisk, vitenskapelig og humanistisk arbeid, samt fagarbeidere i industrien. Dette betyr at det kan være en viss «mismatch» i arbeidsmarkedet. En undersøkelse fra 1984 (Arbeidsdirektoratet 1985) av arbeidsgiveres behov for arbeidskraft tyder på økt etterspørsel bl.a. etter folk med utdanning i tekniske fag og realfag, økonomisk-administrative fag, helse- og sosialarbeid m.v. Når det gjelder mer ukvalifisert arbeidskraft viser undersøkelsen ingen klar tendens, men den tyder på noe redusert behov for personer som har bare generell utdanning i allmenne fag fra ungdomsskole og videregående skoler. Alt i alt peker altså resultatene i retning av at det kan bli økte problemer for den minst utdannede arbeidskraften, og at det derfor kan være behov for tiltak av typen lønnsdifferensiert arbeidsgiveravgift (se nedenfor).

Norge har en mer aktiv arbeidsmarkedspolitikk enn mange andre land, med et stort sett av virkemidler for å redusere arbeidsløsheten («nødsarbeid», omskolerings-tiltak, tiltak for eldre og yngre arbeidstakere osv.). Mange av disse tiltak betyr mye for å dempe arbeidsløshet både av strukturell og konjunkturrell art.

Næringspolitikk

Det er fortsatt tydeligvis mange som mener at arbeidsløshetsproblemer kan løses ved å bygge tungindustri, eller utvide eksisterende anlegg. Saken er imidlertid at det skapes forsvinnende få arbeidsplasser i forhold til investert beløp i slik industri, f.eks. aluminium, ferrolegeringer, ilmenitt og lignende. Til dette kommer at samfunnsøkonomisk lønnsomhet ofte er lavere enn privatøkonomisk lønnsomhet i slik industri, pga. indirekte subsiderte kraftpriser, store forurensningsskader i vassdrag, fjorder og luft m.v. Tungindustriens lobbyister har imidlertid vært så aktive at det ser ut til at vi her i landet er dømt til å fortsette i de gamle spor i flere årtier framover. Mer miljøvennlig og framtidsrettet industri er imidlertid i ferd med å vokse fram – uten nevneverdig støtte fra myndighetene.

Mye tyder imidlertid på at den store omstilling i arbeidsmarkedet i årene framover vil være ut av vareproduksjon og inn i serviceyrker. Vareproduksjonen vil bli stadig mer automatisert, og en gitt produksjon krever stadig færre sysselsatte. Dessuten tyder mye på at etter-

spørselen, med økende inntekt, gradvis vris over fra varer til tjenesteyting. Det store omstillingsproblem blir da å flytte produksjonsarbeidere over til tjenesteytende yrker.

Problemet forsterkes ved at vareproduksjonen – særlig industrien – har behov for ny arbeidskraft med ny kompetanse, samtidig som sysselsettingen går ned. Dette kan bare løses ved at avgangen fra industrien blir større enn nedgangen i industrisysselsettingen. Som Knut Arild Larsen (1985) har uttrykt det: «Vi står derfor antakelig foran flere ti-år med en fortsatt problematisk avskalling av personell fra industrien. Vi kan få en voksende hær av mennesker, særlig middelaldrende menn med årelang erfaring fra norsk industri som *banker på døra* til de andre næringene».

Som Victor Normann har påpekt kan dette bety at menn i økende grad må gå over i tradisjonelle kvinneyrker.

Dette problemet forsterkes ved at lønnsnivået i industrien ofte er atskillig høyere enn i serviceyrker. Det kan trenges omfattende omstillingsstøtte fra myndighetene for på en effektiv måte å få redusert industrisysselsettingen i årene framover og kanalisert de ansatte inn i andre yrker. Det kan også kreves at en reduserer kravene til formell kompetanse i offentlig og privat tjenesteyting.

Lav arbeidsløshet som middel mot arbeidsløshet

Enkelte økonomer hevder at hvis en prøver å holde arbeidsløsheten svært lav, oppstår pressproblemer i økonomien, som skaper inflasjon, og setter konkurranseevnen og arbeidsplassene i fare på lengre sikt. På den annen side kan høy arbeidsløshet i dag bidra til høy arbeidsløshet senere på flere måter:

- (i) I en situasjon med høy arbeidsløshet kan bedriftene støte ut den svakeste arbeidskraften – slik at de arbeidsløse gjennomgående blir marginal arbeidskraft, som bedriftene i neste omgang vil være lite villige til å ansette. Dette spørsmål er drøftet teoretisk i L. Johansen (1982).
- (ii) Selve det å gå arbeidsløs lenge kan gå på helsa løs, og redusere den arbeidsløses arbeidsevne.

Arbeidsløshet kan derfor på disse to måtene bidra til å skape en gruppe «unemployables». Ved at Norge, like inntil de aller siste årene, har hatt så lav arbeidsløshet, er vi i en svært gunstig stilling jamført med andre land når det gjelder å hindre fremtidig arbeidsløshet.

Tilgangen på arbeidskraft

Tilgangen på arbeidskraft påvirkes både av økonomiske forhold, av demografiske forhold og av institusjonelle forhold som lengden av obligatorisk skolegang, arbeidsdagens lengde, pensjonsalder m.v.

De aller fleste ungdommer melder seg i arbeidsmarkedet i aldersintervallet 16-26 år. La oss for enkelthets skyld anta at ungdommen gjennomsnittlig søker jobb i 20-årsalderen. Dagens kull av 20-åringer kommer fra et fødselskull på ca. 66 000 i 1965 – og tjueåringene vil fram til 1989 komme fra et fødselskull av denne størrelsesorden. Deretter begynner nedgangen, svarende til den sterke nedgangen i fødselstallene fra 1967 og fram til 1977, da antall fødsler lå på ca. 50 000. Fra 1977 til idag har fødselstallet holdt seg på dette lave nivå. Dette betyr at fra 1996-97 og minst fram til 2004 vil kullene av 20-

åringer være av størrelsesorden 50 000, dvs. 32% lavere enn dagens nivå. Dette er en dramatisk nedgang, som vil måtte merkes svært godt i markedet for ny arbeidskraft.

Nedgangen i tilgang på ny arbeidskraft kan faktisk tenkes å bli enda sterkere enn disse tallene indikerer, fordi det gradvis vil bli flere elevplasser i skoleverket. Den økende kompleksitet og spesialisering i det moderne samfunn trekker i retning av økt satsing på utdanning.

Dagens høye yrkesfrekvens blant kvinner må ses i sammenheng med den lave fruktbarheten. Som kjent føder dagens kvinnegenerasjon altfor få barn til å reproducere seg selv, slik at hvis dagens fruktbarhet vedvarer vil folketallet i Norge gå sterkt ned på lang sikt. Dersom fruktbarheten igjen skulle øke, må en regne med redusert yrkesdeltagelse blant foreldre, særlig fordi det er mye mer krevende å stille f.eks. 3 barn enn 1 eller 2.

Alt i alt kan demografiske forhold på lengre sikt lette sysselsettingsproblemmene, spesielt for ungdom.

Ved Sosialøkonomisk institutt har det foregått atskillig forskning omkring virkninger på arbeidskrafttilgangen og arbeidsløsheten av endringer i institusjonelle forhold, spesielt redusert arbeidstid (se. f.eks. Hoel 1984). Kvinners tilbud av arbeidskraft har også vært studert i flere arbeider av Hege Torp, (bl.a. Torp 1981). Jeg skal ikke her gå inn på disse analyser av endringer i tilbudet av arbeidskraft.

Er arbeidsløsheten i Norge et regionalt problem?

Det har alltid vært regionale variasjoner i arbeidsløsheten. Dersom arbeidsløsheten er meget lav i mange regioner og høy i andre, vil resepten generell etterspørselsstimulering kombinert med generell kostnadsreduksjon ikke være den beste. Det trenges da enten tiltak for å øke mobiliteten mellom områdene, og/eller tiltak for å påvirke kostnader og etterspørsel i hver region separat.

Et viktig spørsmål er i hvilken grad arbeidsløsheten i Norge faktisk er et regionalt problem, og om de regionale forskjellene har økt, slik at en trenger å satse mer på selektive snarere enn generelle tiltak.

Tilbake i de gode gamle dager, f.eks. 1965, lå den gjennomsnittlige registrerte arbeidsløshet i Norge på ca. 1%. Allerede dengang skilte de tre nordligste fylkene seg ut med arbeidsløshetsnivå på 2-3%. I 1975 var arbeidsløshetsnivået økt til 1.3%, og fortsatt lå de nordligste fylker på 2-3 ganger landsgjennomsnittet. I 1984 var den gjennomsnittlige registrerte arbeidsløshet knapt 4%. Forskjellen fylkene imellom var nå sterkt redusert ved at de nordligste fylkers arbeidsløshetsprosent bare var økt til 5-6%. Et nytt trekk var at Østfold og Aust-Agder hadde en arbeidsløshet på linje med Nord-Norges, med bl.a. Møre- og Romsdal og Trøndelagsfylkene hakk i hel. Akershus og Oslo skilte seg ut med arbeidsløshet under 2%.

De aller ferskeste arbeidsløshetstall (sept. 1985) peker i retning av en ytterligere utjevning av arbeidsløsheten mellom fylker, samtidig som nivået er redusert.

Ut fra disse tallene synes det ikke å være grunnlag for å konkludere at arbeidsløsheten i dag i større grad enn før er et regionalt problem, som bare kan løses ved selektive tiltak. Men det kan godt være at hvis en tar hensyn til forskjellige former for skjult ledighet, bl.a. overgang til uføretrygd og deltagelse i sysselsettingstiltak, er det større forskjeller mellom fylkene enn de siterte tall indikerer.

5. Nytt virkemiddel:

Lønnsdifferensiert arbeidsgiveravgift

I mange land er arbeidsløsheten svært forskjellig mellom ulike kvalifikasjonsgrupper. Et særtrekk er at «unskilled manual labour» gjerne har en betydelig høyere ledighet enn andre grupper. Data fra Storbritannia for 1980 (referert av R.Layard, 1985) (Tabell 2) viser arbeidsløshetsprosenten for menn:

Tabell 2: *Arbeidsløshetsprosenten, menn, Storbritannia 1980.*

Professional, administrative, managerial	2,5
Clerical, shop assistants	5,2
Skilled manual	6,7
Semi-skilled manual	9,3
Unskilled manual	16,7

Layard hevder på grunnlag av disse data at lønnsforskjellene er for små – altså at lønningene for den minst kvalifiserte arbeidskraften er så høye at de ikke får arbeid. Lignende synspunkter blir hevdet av økonomer i en rekke europeiske land. På tross av dette forsøker myndighetene og fagforeningene stadig å føre en såkalt solidarisk lønnspolitikk, som tar sikte på å heve de laveste lønningene i forhold til gjennomsnittet. Det er mange gode argumenter for en slik politikk – men baksiden av medaljen er altså at den kan lede til høy arbeidsløshet for den svakeste arbeidskraften.

Hva kan så gjøres for å hindre at den solidariske lønnspolitikken får så usolidariske arbeidsløshetskonsekvenser?

En mulighet er å *erstatte* den solidariske lønnspolitikken med tiltak som beskytter de lavlønnes levestandard. Eksempler på slike tiltak ville være ytterligere reduksjoner i skatt på lave inntekter – noe som imidlertid ville skjerpe progressiviteten. Andre mulige tiltak er utvidete bostøtteordninger, subsidiering av varer som veier tungt i de lavlønnes husholdning m.v. Problemet med å gå lenger i disse retninger enn vi allerede gjør er at det lett fører til behov for økt total skattlegging, og at mye av støtten vil gå til folk som ikke trenger den.

Layard (1985) foreslår et alternativt tiltak, nemlig at arbeidsgiveravgiften skal gjøres avhengig av lønnsnivået. De laveste lønningene skulle pålegges null avgift, og avgiften skulle så være progressiv med lønnsnivået. Dette ville medføre at det ville bli relativt rimeligere enn før å ansette lavlønnskakere, og relativt dyrere enn før å ansette høylønnskakere. En ville altså kunne dempe virkningene av den solidariske lønnspolitikken på de lavlønnes sysselsettingsmuligheter. I noen grad ville en kutte forbindelsen mellom lønn som kostnad for bedriften og lønn som inntekt for arbeidstakerne.

Det er lett å komme med innvendinger mot slike forslag. For det ene vil det komplisere avgiftssystemet – og gi mange omgåelsesmuligheter. For det annet vil det nok også påvirke selve lønnsstrukturen. Jeg kjenner ingen grundige analyser av dette spørsmål. En sannsynlig virkning er at tiltaket vil bidra til å presse ned de høyeste lønningene, bl.a. fordi fagforeningene vil vite at økte lønninger for de høylønnte vil føre til sterkt økte totale lønnskostnader for bedriftene og sette arbeidsplasser i

fare. En ulempe er at lønningene til høyt utdannet arbeidskraft kan gå ned, og at en risikerer at lønnsomheten av utdanning avtar. På mange måter virker progressiv arbeidsgiveravgift derfor på lignende måte som en progressiv inntektsskatt. Det kan bli behov for å kompensere dette ved bedret studiefinansiering.

Noen vil nok hevde at indirekte subsidiering av lavlønnte vil vri næringsstrukturen i retning av lavlønnsnæringer som bekledningsindustri og visse serviceyrker. Men hva er galt med det? Hvis vi hadde hatt en friere lønnsdannelse, som f.eks. i USA, ville de laveste lønningene antakelig vært atskillig lavere enn i dag, og vi ville ha hatt flere sysselsatte i lavlønnsnæringer. Det er ikke til å komme bort fra at selv i vårt høyt utviklede samfunn har vi arbeidskraft med lav produktivitet – og hvis den skal sysselsettes må produksjonslivet tilpasses.

Er nå egentlig dette forslaget så nytt? Nei, det har i tidens løp framkommet mange forslag om forskjellige former for differensiert arbeidsgiveravgift, og vi har som kjent en geografisk differensiering, som nok er sysselsettingsfremmende i utkant-Norge. Dessuten har vi hatt såkalt timestøtte til teko-industrien og noen andre næringer. Det er fullt mulig at lønnsnivågradert arbeidsgiveravgift ville ivareta de viktigste hensyn som søkes ivarettatt ved dagens ordninger, og i tillegg beskytte flere svake grupper, samt virke lønnsdempende.

6. Konklusjoner

Enkelte av de virkemidler som kunne tenkes å bidra sterkt til at vårt land skulle få en vesentlig lavere arbeidsløshet enn andre land, er antagelig lite politisk akseptable – og går på tvers av de senere års tendens til å svekke styringsmulighetene ved en rekke liberaliseringstiltak. Jeg tenker her på den omfattende liberalisering som har skjedd av varehandel, kapitalbevegelser m.v. Det kan argumenteres for at jo mer vi integrerer vår økonomi med økonomien i land med høy arbeidsløshet, desto større er faren for at også vi skal ende opp med høy arbeidsløshet.

Det er likevel lyse trekk i bildet: Vi har hele tiden hatt moderat arbeidsløshet, slik at vi ikke har skapt en hær av «unemployables». Jamført med de fleste andre land, deltar en stor andel av befolkningen i yrkeslivet. Vi har en ganske omfattende arbeidsmarkedspolitikk – som settes inn når arbeidsløsheten blir uakseptabel. Vi har en stor offentlig sektor, som er et stabiliserende element. Hvis vi i tillegg kunne få lønnsdannelsen under mer kontroll, ved mer sentralisert fagforeningsmakt, og med ordninger som demper lønnsutviklingen i høylønnsnæringer, f.eks. progressiv arbeidsgiveravgift eller straffeavgift på lønnsglidning – ville vi stå bedre rustet enn mange andre land. Vi ville da ha muligheter for å føre en mer ekspansiv politikk for å holde arbeidsløsheten nede.

REFERANSER

- Arbeidsdirektoratet (1985): *Framtidig behov for arbeidskraft. Arbeidsgiveres forventede etterspørsel etter ulike utdannings- og yrkesgrupper*. Avdeling for statistikk og utredninger, Oslo, 6. mai 1985.
- M. Bruno and Sachs (1985): *Economics of Worldwide Stagflation*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- I. Hansson, L. Jonung, J. Myhrman, H. son Söderström (1985): *Sweden – the Road to Stability*, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, Stockholm 1985.
- T. Hersoug (1984): «Union Wage Responses to Tax Changes», *Oxford Economic Papers*, vol. 36, 1984, pp. 37-51.

- M. Hoel (1984): «Short- and Long-Run Effects of Reduced Working Time in a Unionized Economy.» Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo, 6. feb. 1984.
- L. Johansen (1982): «Arbeidsløsheten: Lettere opp enn ned?» *Sosialøkonomen*, nr. 10, 1982.
- K.A. Larsen: «Et åpnere arbeidsmarked», *Sosialøkonomen*, nr. 8, 1985.
- R. Layard (1985): «How to Reduce Unemployment by Changing National Insurance and Providing a Job-Guarantee», Discussion Paper No. 218, June 1985, Centre for Labour Economics, London School of Economics.
- K.O. Moene (1980): «Klassisk eller Keynesiansk arbeidsløshet?» *Sosialøkonomen*, nr. 5, 1980.

- A. Newell and J.S.V. Symons (1985): «Wages and Employment in the OECD Countries», Discussion Paper No. 219, Centre for Labour Economics, London School of Economics, May 1985.
- H. Skånland (1981): *Inntektspolitikens dilemma – kan det løses?* Cap-pelens Forlag, Oslo 1981.
- J. Strand (1984): «On the Theoretical and Practical Possibilities of Distinguishing between «Classical» and «Keynesian» Types of Unemployment.» Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 24. jan. 1984.
- H. Torp (1981): «Kvinneres tilbud av arbeidskraft belyst ved en enkel modell for konsumentens tidsallokering». Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, 12. aug. 1981.

Statens vegvesen Oppland har ansvaret for planlegging, bygging, drift og vedlikehold av riks- og fylkesvegene samt utføre biltilsynstjenesten i Oppland fylke. Hovedadministrasjonen ligger på Lillehammer. Den årlige omsetning er på ca. 400 mill. kroner og sysselsettingen utgjør omlag 850 årsverk.

STATENS VEGVESEN – OPPLAND

ØKONOM

Ved vegkontoret vil det bli ledig stilling som økonom.

Stillingen innebærer et fagansvar for Vegvesenets samlede økonomi- og ressursforvaltning. Viktige oppgaver vil være:

- Ansvar for Vegvesenets økonomiske planlegging, oppfølging og kontroll.
- Utarbeide og koordinere budsjettforslag.
- Foreta økonomiske utredninger og analyser.
- Videreutvikle Vegvesenets økonomiske system og rutiner.

Forøvrig kan stillingene i noen grad tilpasses den enkeltes interesser.

Stillingen kan søkes av sosialøkonomer, siviløkonomer eller andre med tilsvarende kvalifikasjoner.

Vegadministrasjonen har nylig installert eget EDB-anlegg, NORD 530 CX. Erfaring fra, eller interesse for EDB-systemer vil derfor bli tillagt vekt.

Lønnen blir fra ltr. 19, kr. 128.576,- til ltr. 24, kr. 163.022,- pr. år. For særlig kvalifiserte søkere er det mulighet for høyere avlønning. Lovfestet pensjonsordning.

Nærmere opplysninger om stillingen, arbeidsstedets fysiske beskaffenhet, arbeidsmiljø, helsetjeneste, fleksitid ol. kan rettes til administrasjonssjef Per Andberg eller førstekon-sulent Knut Torgersrud i telefon (062) 56 000.

Søknad med bekreftede kopier av vitnemål og attester sendes Statens vegvesen Oppland, Vegkontoret, Postboks 1010 Skurva, 2601 Lillehammer innen 23. desember 1985.

**STATENS VEGVESEN OPPLAND
VEGKONTORET**

Kan dagens planlegging gi svarene på morgendagens spørsmål?

– Stiller vi de riktige spørsmålene og får vi de riktige svarene?

Økonomene har ikke vært flinke nok til å formidle sitt budskap til en bredere allmennhet. Samtidig er det en skrikende mangel på virkelig gode økonomer. Realøkonomien påvirkes i stor grad gjennom relative priser, lønnsatser, rentesatser, skattesatser osv. Det nominelle forløp er av betydning for den realøkonomiske utviklingen. Inflasjon skaper kaos i økonomien også om konkurranseevnen i og for seg skulle være god nok. Det er kanskje ikke noen vei utenom arbeidsløshet dersom vi ikke innretter pris- og lønnsdannelsen annerledes. I mange land ser det ut til at etterspørselsøkning i større

grad har slått ut i prisvekst enn i realvekst.

For Norge bør helst den kostnadmessige konkurranseevnen bedres i årene fremover. Det kan vanskelig oppnås ved devaluering. Sannsynligvis vil heller ikke produktivitetsveksten i Norge bli spesielt sterk. Derfor må pris- og lønnsveksten i Norge ikke være høyere enn hos handelspartnerne. En planlegging for å få bort arbeidsløsheten må bestå i en planlegging av institusjonelle endringer. En mer desentralisert forhandlingsform er neppe løsningen. I alle fall må initiativet til endringene komme fra organisasjonene selv.

AV
PER SCHREINER*

1. Innledning

Dette foredraget svarer ikke direkte på den pretensiøse spørsmålsstillingen i den tittelen som arrangørene har satt opp. Jeg holder meg til hovedspørsmålet for konferansen: Arbeid for alle? – med spørsmålsteget etter.

Norsk økonomisk politisk debatt dreier seg i stor utstrekning om hva vi gjerne skulle ha og hva vi ønsker skal skje. Oppmerksomheten er i mindre grad rettet mot hva det er mulig å oppnå og om hvordan vi kan innrette oss for å oppnå det som er mulig. Sagt i slagords form:

- Vi er mer opptatt av *hva* vi vil ha enn av det er mulig å oppnå og *hvordan* vi bør innrette oss for å nå det.
- Ønsketenking dominerer over realistiske forventninger om fremtiden. Dette foredraget argumenterer for en mer seriøs mål-middeldebatt.

2. Betydningen av å drøfte sammenhengen mellom mål og midler

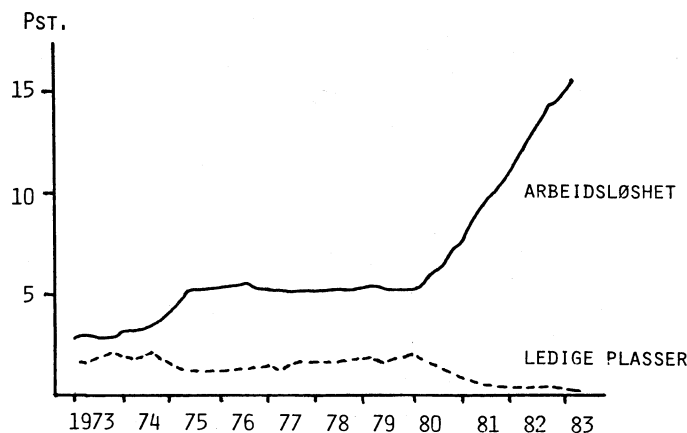
Arbeidsløshetens spøkelse har invadert Europa og skyggene er så vidt kastet inn også over vårt land. Gjennom en ekspansiv politikk finansiert ved oljeinntekter har vi stort sett klart oss unna så langt. Men det må være tillatt å spørre både om hvor lenge vi kan fortsette å føre en ekspansiv politikk og om hvor riktig det er å basere oss på at arbeidsløsheten ikke er noe problem så lenge vi klarer oss bra her i Norge.

Retten til arbeid, retten til meningsfylt deltakelse i samfunnslivet, har en dimensjon utover det materielle resultatet som følger av høy sysselsetting. I Norge er retten til arbeid grunnlovfestet og full sysselsetting er et

mål med bred tilslutning i alle de politiske partiene og i organisasjonene. Det er derfor skremmende å se hvor lite vekt som legges her i Norge på at land etter land rundt oss har store problemer med å holde hele befolkningen i arbeid. Arbeidsløsheten har nå vært høy i mange år og selv en forholdsvis sterk økonomisk vekst har ikke redusert den særlig – i alle fall ikke i Europa.

Jeg synes ikke vi har lov til å ta så lett på arbeidsløshetsproblemet. Det er i alle fall ikke tillatelig å trøste seg med at «det kan ikke hende her». Det skulle bl.a. figur 1 fra Nederland vise. Hva nå enn årsaken er til den dramatiske forverringen i Nederland, kan vi ikke bortforklare den med at nederlenderne er så mye mindre dyktige enn nordmenn til å styre samfunnsutviklingen.

Jeg tror vi nå langsomt også i Norge er i ferd med å våkne opp til at verden er noe mer brutal og komplisert enn vi kanskje trodde i de mest optimistiske etterkrigsårene. Derfor er det også for enkelt å avvise arbeidsløsheten som et middel til å begrense inflasjonen, slik som

Figur 1: Arbeidsmarkedet i Nederland.

* Per Schreiner er ekspedisjonssjef i Finansdepartementets planleggingsavdeling.

mange gjør. Selve problemstillingen er feil. Så lenge vi har innrettet pris- og lønnsdannelsen som vi har og vi ikke er i stand til, eller villige til, å endre den, kan det hende at det ikke er noen vei utenom arbeidsløshet. Å anklage økonomene for å peke på dette er som for en alkoholiker å klage på den legen som peker på faren for leverskader for den som stadig drikker for mye.

La meg understreke at jeg her ikke bare bedriver kritikk av den planleggingen jeg selv har ansvaret for eller kritikk av mine oppdragsgivere. I enda større grad er det en nøktern konstatering av at de politiske partiene og interesseorganisasjonene i skuffende liten grad makter å heve seg over dagens taktiske spill og rette oppmerksomheten mot de vanskelighetene og de utfordringene vi står overfor i Norge. Og det gjør vi, trass i vår generelt sett gunstige situasjon.

Også sosialøkonomer burde kunne bidra mer. Som økonomer har vi en mengde innsikt som vi i hovedsak er enige om. Vi ville gjøre stor nytte om vi i større grad kunne formidle denne innsikten til et bredere publikum. Det betyr ikke at vi skal late som om vi er enige om alt. Men periodevis synes det nærmest som om hvilken som helst oppfatning om økonomi lar seg forsvare av en eller annen sosialøkonom. Min tro er at det ikke forholder seg slik. Ved nærmere bearbeiding av problemstillingene vil vi finne at det som binder økonomene sammen er langt mer dominerende enn det som skiller. Men, som den kjente franske økonomen Malinvaud sa da han var i Oslo for kort tid siden, økonomene har ikke vært flinke til å formidle et nyttig budskap i dagens situasjon. «(To convey a useful message)».

Det at vi i dagens planlegging i så liten utstrekning har en seriøs og gjennomgripende debatt om de utfordringene samfunnet vårt står overfor tror jeg til dels har sammenheng med at vi ikke har prøvd grundig nok å finne ut av hvordan samfunnet virker. Den opplyste allmennhet i Norge har antakelig mer forståelse av hva som foregår i atomenes indre enn av samfunnsøkonomiens virkemåte. Når en ikke forstår virkemåten blir det også liten forståelse av hva som er mulig å oppnå. Økt oppmerksomhet mot sammenhengen mellom mål og midler i

samfunnsutviklingen er ikke bare viktig for å nå de målene som settes. Like viktig som å forsøke å nå målene er det å sette mål som det er mulig å oppnå. Det er bare ved å sette realistiske mål at det blir virkelig alvor i drøftingen av, eller kampen om, hvilke mål det skal siktes mot for samfunnsutviklingen.

Slik det nå er stiller alle grupper opp med sine egne ønskelister, og ønskelister har noe uvirkelig over seg. Jeg tror mange har en slik uvirkelighetsfølelse overfor samfunnsdebatten i dag. Politikere og organisasjonsledere spiller roller som de har vanskelig for å komme ut av. Det er ikke mange som drøfter samfunnsspørsmål på alvor. Når en slik uvirkelighetsfølelse brer seg undergraves samfunnsforståelse og solidaritet. Ironi og arroganse overfor politikk og politikere erstatter lett konstruktiv deltakelse.

I dette ser jeg også en del av bakgrunnen for reaksjoner mot tradisjonelle materielle mål for samfunnsutviklingen og opplevelsen av formålsløshet som mange gir uttrykk for. Ett eksempel er professor Arne Næss som hevder et superindividualistisk menneskesyn om at den enkelte må ha rett til å utsette seg for livsfare ved fjellklatring, fallskjermhopping eller sykle uten hjelm selv om det kan påføre andre lidelser og kostnader; ikke bare samfunnet i sin alminnelighet, men foreldre, ektefelle eller barn. Et annet uttrykk er selvmotsigelsen som ligger i å karikere økonomisk vekst som om den bare dreier seg om elektriske tannbørster og lystbåter og samtidig kreve mer til helse, eldreomsorg, barnefamilier og u-hjelp. (Byfornyelse, distriktsutbygging.)

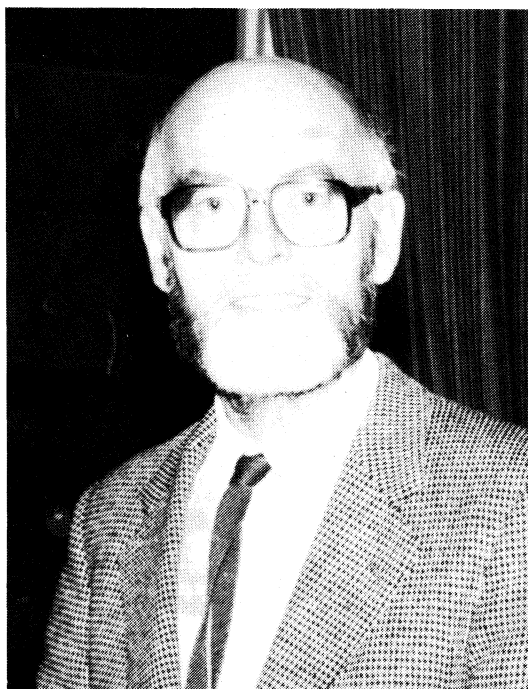
3. Materielle mål er viktige

Nå kan jo noen spørre, er det så mye å mase med dette å bevare den protestantiske arbeidsetikken og å oppnå en bedre materiell standard. Har vi det ikke svært bra i vårt samfunn? Er ikke samfunnsspillet som sådant mer vesentlig enn selve produksjonsresultatet? Personlig kan jeg ikke godta en slik problemstilling. Jeg mener vi lever i en knapphetens verden der bedret materiell standard vil bety en klar velferdsbedring for de fleste.

Det betyr ikke at jeg ubetinget går inn for at effektivitet skal gå foran alle andre hensyn eller for raskere økonomisk vekst. Man kan nemlig ikke være blind for at veksten har sin pris og at det er faktorer som kan oppveie fordelene ved bedret materiell standard for den enkelte. Men det understreker ytterligere at vi burde være meget nøye med hvordan vi disponerer de materielle ressursene.

Den som må vente i ukesvis for å få legehjelp til en triviell plage eller i årevis på en viktig ortopedisk operasjon vil ikke være i tvil om betydningen om materielle verdier. Det er mulig at noen av disse helseproblemene kan løses ved rasjonalisering i stedet for økt materiell innsats. Men det forandrer ikke det poenget som jeg vil ha fram, nemlig at det er vesentlig hvordan vi husholder med materielle ressurser.

Det lar seg jo heller ikke gjøre å lukke øynene for at vi lever i en verden med omfattende sult og fattigdomsproblemer. Jeg kan vanskelig se at ikke bedret materiell standard vil være av avgjørende betydning for å redusere den menneskelige lidelsen i verden. Det er også vanskelig å se hvordan økt fritid og lavere produksjon i Norge skal kunne bidra til å få i stand en bedret materiell standard hos dem som i dag lever i stor nød og håpløshet.

Per Schreiner

4. Materielle mål, ideologi og selvforståelse

I langt større utstrekning enn mange er villige til å innrømme har altså de fleste andre målene for samfunnsutviklingen en klar materiell tilknytning. Derfor må det i planleggingen legges stor vekt på å nå materielle mål. Men samtidig har bedre forståelse av sammenhengen mellom mål og midler en generell, ideologisk betydning, langt utover en bedring av de materielle resultatene som kan oppnås. Det dreier seg om økt selvforståelse og forståelse av den verden vi lever i.

Etter min mening skulle derfor arbeid med å avklare sammenhenger i samfunnsøkonomien være minst like spennende og utfordrende som teknologi, kjernefysikk eller biokjemi. Dette er fagområder som fanger oppmerksomhet hos det brede publikum, enda de færreste forstår noe av dem. Men viktigere er det at dette er fag som tiltrekker seg mange av de mest evnerike som kan bidra til utvidelse og utbredelse av sentrale innsikter.

Innenfor økonomien har vi også en del enere og både gjennom grunnforskning og utredningsarbeid skapes spennende innsikter og forståelse. Faget er i en rivende utvikling, ikke minst internasjonalt. Men bredden i Norge er for liten. Det er rom for langt flere kreative og evnerike sosialøkonomer innenfor forskning og i utøvende arbeid i administrasjon og næringsliv. Det er en skrikende mangel på virkelige gode økonomer. Mulighetene for unge mennesker til å få godt betalt, ansvarsfullt og utviklende arbeid som sosialøkonomer er derfor svært gode.

Noen mener at mangelen på økonomer skyldes at faget er for vanskelig. Det kan jeg ikke godta. Faget er meget vanskelig og krevende, men det er mange av realfagene også, f.eks. matematikk, fysikk og kjemi. Der virker vanskeligheten nettopp tiltrekkende på evnerike og skapende mennesker. Jeg tror rett og slett at vi ikke har vært flinke nok til å få frem at sosialøkonomien er noe mer enn matnyttig kremmerådgeving. Det dreier seg om å arbeide med grunnleggende innsikter i hvordan samfunnet virker.

Jeg må også si at jeg synes det er skuffende når nå Universitetet i Oslo går til inndragning av stillinger i sosialøkonomi nettopp på et tidspunkt da både de økonomiske problemene i verden synes helt overveldende og kvaliteten på de som kan rekrutteres til forskning og undervisningsstillinger ved Universitetet, synes meget god. Inndragningen skjer ut fra forholdstallsberegninger mellom antall studenter pr. lærer, som ikke tar hensyn til fagenes vanskelighetsgrad. På et fag som samfunnsinformatikk vil Universitetet samtidig satse mer edb-undervisning enn til sammen på de andre samfunnsfagene, sosialøkonomien iberegnet. Med all respekt for de utfordringene som utviklingen av informasjonsamfunnet innebærer, synes jeg Universitetet her ikke klarer å skille mellom vesentlig og uvesentlig. Det er ikke nok å kunne informere, man må også ha noe viktig å informere om.

5. Realøkonomi og pengeøkonomi

Jeg hører til de generasjonene av sosialøkonomer som ble preget av Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo. Vi ble drillet i å skille mellom realøkonomi og pengeøkonomi. Det som til syvende og sist teller for velferden er de fysiske mengdene, ikke skattesatser og rentesatser f.eks.

Noe av respekten for dette skillet synes jeg er blitt borte i senere år. Det mest komiske var motstanden i

visse kretser mot «kaketeorien». Men det er mange også nå for tiden som ikke godtar den. Økonomisk politikk har den todelte oppgaven dels å få i stand størst mulig samfunnskake og dels avgjøre hvordan kaka skal fordeles. Et aktuelt stridsemne om offentlig ansatte og pensjonister skal få mer fordi det ser ut til at industriarbeidernes lønninger er blitt høyere enn forutsatt. Men realøkonomisk sett skulle det være motsatt. Når noen tar et større stykke av kaka må det føre til at andre får mindre.

Samtidig kan det være et problem at vi har tatt pengeøkonomien for lite høytidlig og det kan tildels være en følge av den samme oppdragelsen. For 30–40 år siden var villigheten til å godta rasjoneringsordninger og administrativ dirigering større enn i dag. Nå styres realøkonomien i stor utstrekning gjennom priser og andre penge størrelser. Slik var det for øvrig også den gang, men da lukket man mer øynene for at omgørelser og svarte markeder uthulte de offisielle ordningene.

Det er gjennom relative priser og lønnsatser, rentesatser og skattesatser osv. at det avgjøres hva som er lønnsomt og hva som ikke er lønnsomt, hvem som skal få mye og hvem som skal få lite osv. Pengeøkonomien er ikke bare et uinteressant vedheng til realøkonomien. Det er penger og pengestørrelser som avgjør hva slags realøkonomi vi får og hvem som skal ha makt og innflytelse. Derfor må vi ta pengemengde, kredittstrømmen, inflasjonstakt osv. høytidelig dersom vi skal kunne oppnå en ønsket realøkonomisk utvikling.

Den franske økonomen Walras viste allerede i 1870-årene hvordan det vanligvis finnes ett og bare ett sett med riktige priser som sikrer balanse mellom tilgang for ressurser og bruk av ressurser i et samfunn.

Jeg husker også hvordan programmeringsteknikken fascinerte meg da den vant innpass i slutten av 50-årene. Vi så bl.a. hvordan det i et lineært programmeringsproblem, med maksimering av en resultatfunksjon under bibetingelser, kan vises hvordan det til maksimumsløsningen svarer ett sett med priser (såkalte skyggepriser) på de begrensende innsatsfaktorene. Dette samspillet mellom realløsning og prisløsning tror jeg er vesentlig for forståelsen av noen av de problemene vi står overfor i samfunnsøkonomien i dag.

Sosialøkonomene har i alt for liten grad vært flinke til å formidle denne forståelsen. For det første stiller vi sjelden spørsmålet om det systemet eller de markedene vi har i dag virkelig danner prissett som tilfredsstillende disse betingelsene. For det andre blir priser og lønninger i økonomisk/politisk debatt i for stor grad diskutert isolert ut fra inntektfordelingsvirkningene. Virkningen av prisene og lønningene på hvordan arbeid, kapital, råvarer og energi nyttes i produksjonsprosessen blir det tatt for lite hensyn til. Det vil si, det er for mye oppmerksomhet om fordelingssspørsmål og for lite om allokering og insentiver.

Det er mange sider ved prisdannelsen som bør drøftes nærmere. Mest påtrengende nå synes inflasjonsproblemet å være. Den høye arbeidsløsheten har i stor utstrekning sammenheng med det. Landene makter ikke å kontrollere inflasjonen på en måte som ikke medfører arbeidsløshet.

Inflasjon er en form for kaos og rot som gjør det vanskeligere å oppnå en ønsket styring av realøkonomien. Det kan ikke være tvil om at inflasjonen skaper uoversiktligheit i prisdannelsen. Det er nemlig ikke slik at inflasjon betyr at alle prisene øker i samme takt, de

beveger seg i rykk og napp med stadige endringer i relative priser. Det gjør bedriftenes lønnsomhetskontroll og effektiviseringsarbeid vanskelig. Dessuten gir inflasjonen realeffekter, via inntekts- og formuesfordelingen, gjennom omvurdering av kapital og andre beholdningsstørrelser. Denne omfordelingen har en liten kontroll med og liten oversikt over i det hele tatt. Men personlig er jeg overbevist om at virkningen ikke er til fordel for de små i samfunnet. Jeg ville trodd at det skulle få konsekvenser for hvilke partier som særlig skulle være opptatt av å bekjempe inflasjonen.

Dersom vi i større grad stilte spørsmålet om hvordan prisdannelsen skal foregå for å sikre en ønsket realøkonomi i vårt land, føler jeg meg for øvrig overbevist om at alle ville finne at inflasjonen er uhenksmessig, også om konkurranseevnen i og for seg skulle være god nok. Dette er ett av morgendagens viktigste spørsmål og burde vært det allerede i dag.

De fleste er nå enige om at en stadig økende inflasjon ikke er mulig. Før eller siden nås en inflasjonstakt som ikke lar seg håndtere, jf. Argentina, Island, Israel. Spørsmålet blir derfor mer hvilken inflasjonsrate vi bør kunne godta. Her har jeg ikke mye empiri og fare med. Men jeg har en mistanke om at nærmere analyse vil vise at det er mer krevende å holde en stabil inflasjonsrate på 10 pst. enn å holde en stabil rate på 2 pst. pr. år. Det har noe å gjøre med «gjeninnhentingsmekanismene» som er med på å drive inflasjonen videre.

I alle fall, selv uten å ta standpunkt til hva som er best eller verst av 2 pst. eller 10 pst. inflasjon, kan de fleste bli enige om at en vanskelig kan godta en stadig aksellerende inflasjon. Og da kan vi ikke se bort fra at verden er så pass vrang at vi, med våre nåværende politiske og organisasjonsmessige institusjoner, ikke klarer å bremse inflasjonen uten at arbeidsløsheten stiger til nivåer som vi hittil har betraktet som fullstendig uakseptable.

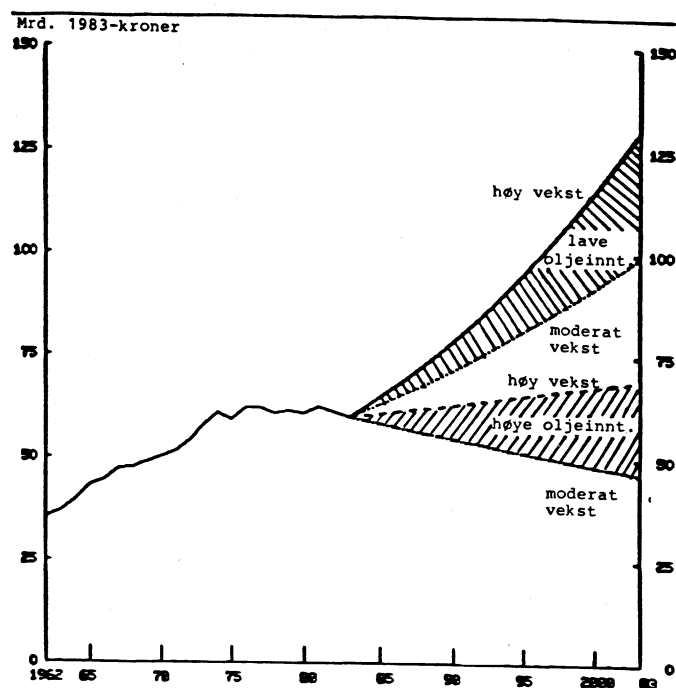
Mitt budskap her er altså at vi må få fram at målene for samfunnsutviklingen må knyttes til realøkonomien. Men samtidig må det vises respekt for pengeøkonomien og pengestørrelser, fordi det er pengene som styrer realøkonomien.

6. Konkurranseevne og næringsutvikling

Det langtidsprogrammet som regjeringen la frem i vår bygger på uforandret kostnadsmessig konkurranseevne for norsk næringsliv fra 1985 til 1989. Samtidig pekes det på at det økonomiske perspektivet som trekkes opp ikke er fullt ut tilfredsstillende. Konkurranseevnen burde derfor helst forbedres. Likevel viser nasjonalbudsjettet for 1986 at pris- og lønnsutviklingen i Norge blir sterkere enn hos handelspartnerne både i år og neste år. Det er åpenbart for alle at denne kostnadsutviklingen har sin egen dynamikk og at konsekvensene lett kan bli at gapet mellom den norske utviklingen og den utenlandske heller blir større enn mindre i årene videre frem mot 1990. Det er dette, litt mere langsiktige perspektivet, jeg vil rette oppmerksomheten mot:

- Er vi tjent med en pris- og kostnadsutvikling som på lang sikt er ute av takt med den i andre land?
- Hvor lenge kan Norge fortsette en slik utvikling?

Ett syn, som har vært hevdet også fra en del sosialøkonomiske miljøer, er at den særlig sterke kostnadsutviklingen i Norge ikke er avgjørende. Våre konkurranseutsatte

Figur 2: Nødvendig vekst i bruttoproduktet i konkurranseutsatt virksomhet som funksjon av antatte oljeinntekter og vekst i innenlands produksjon.

næringer er så råvare- og kapitalintensive at forskjell i lønnskostnader spiller liten rolle sies det. Etter min mening er dette et kortsiktig resonnement som ikke holder når forskjellen vokser seg riktig stor. Dessuten vil jo også kapitalkostnaden i Norge i det lange løp også stige, som følge av høye lønnskostnader i investeringsvareproduksjonen. I tillegg har vi omfattende hjemmekonkurrerende næringer som ikke har noen særnorsk produksjonsstruktur. De prisene nå ut av det norske markedet og importandelene øker meget raskt.

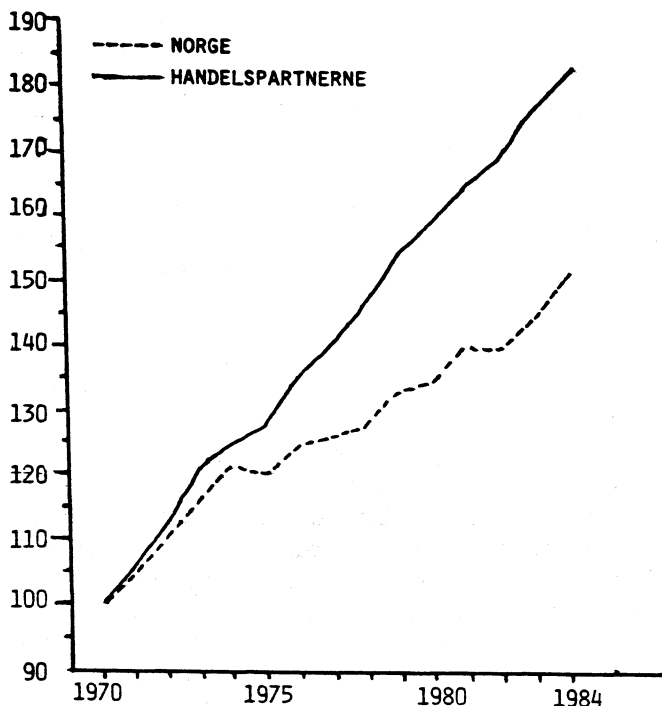
En kan heller ikke nøye seg med å ta hensyn til de bestående bedrifter. Potensialet i de tradisjonelle eksportnæringene er for lite. Oljeinntektene blir ikke større enn at Norge trenger nye bedrifter som kan konkurrere med utenlandsk produksjon hjemme og ute. For dem må vi regne med at priser og kostnader er av stor betydning for konkurranseevnen. Oljeinntektene gjør det mulig for oss å klare oss med mindre eksportrettede og importkonkurrerende virksomhet enn vi ellers kunne gjort. Men denne omstillingen er nå foretatt. Etter de regnestykkene som er presentert i Langtidsprogrammet vil Norge, selv med betydelige oljeinntekter i årene fremover, trenge ny vekst i de utsatte næringene, jf. figur 2. Stadig vekst i offentlig sektor og andre skjermede næringer kan ikke sikre en balansert utvikling med full sysselsetting i det lange løp.

Andre er lite bekymret for kostnadsveksten fordi de mener at Norge kan devaluere, slik at kostnadene regnet i valuta på den måten kan holdes på nivå med andre land. Det er en politikk som både vi og våre nordiske naboland i stor utstrekning har ført det siste ti-året. Men til det vil jeg si at devaluering er en form for lureri, det er en måte å få reallønningene ned på utenom inntektsoppgjørene. Det er mulig at dette er et smart spill. Men jeg har vanskelig for å se noe sosialøkonomisk forsvar for denne måten å fastsette priser og lønninger på. Man kan jo også spørre seg om lønnstakerne lar seg lure ved denne etterpå-nedjusteringen av reallønningene og

hvorfor lønnstakerorganisasjonene har godtatt det. Hva vil gi etter dersom lønnsavtalene igjen får indekssklausuler eller inneholder tillegg som antisiperer devaluerin- gene?

Rent faglig økonomisk kan man også stille et spørsmål, slik som professor Thonstad gjør i sitt innledningsfore- drag, ved i hvilken grad Norge egentlig har herre- dømme over valutakursen når en også ønsker å styre rentenivå og pengemengde. Norge har nå i en del år hatt overskudd på driftsbalansen, og i mange år bør det vel være overskudd. Vi må plassere en del av oljeformuen i utlandet for å sikre valutainntektene på lengre sikt. Det er mange økonomer som har vanskelig for å forstå hvor- dan Norge klarer å ha et systematisk overskudd på driftsbalansen overfor utlandet og samtidig oppnå en synkende kroneverdi. Etter læreboka ville en revalue- ring være mer naturlig. Om vi innrettet oss smart her i landet burde vi kunne utnytte en slik revalueringslinje til å få igang en systematisk lavere inflasjonstakt enn andre land. Siden valutakursene ikke umiddelbart påvirkes av kjøpekraftspariteten skulle vi her kunne ha en frihetsgrad likevel til å oppnå en ønsket konkurranseevne.

Men vi fører nå dessuten en ekspansiv finanspolitikk basert på bruken av oljepenger. Det gjør at vi til gjen- gjeld må føre en kredittpolitikk som medfører et høyt rentenivå. Følgen er at etterspørselen etter norske kro- ner er så sterk at Norges Bank må kjøpe valuta for å holde kronekursen nede og det bidrar til sterk øking i pengemengden. Jeg skulle gjerne sett en mer utstrakt faglig debatt om små lands muligheter for å føre en selvstendig valutapolitikk på noe lengre sikt. Vi må nok innstille oss på at rentesatsene og valutakursen, penge- mengden og de offentlige budsjettene må ses i sammen- heng og at handlefriheten (antallet frihetsgrader) er mindre enn mange hittil har trodd.

Figur 3: Produktivitetsvekst. Timeverksproduktivitet. 1970 = 100.

Et tredje standpunkt er at vi ikke behøver å ta de nominelle kostnadene så høytidelig. Ved en effektiv inn- sats kan vi få til en produktutvikling og en produktivitets- utvikling som kan oppveie en uheldig kostnadsutvikling, mener noen. Men da burde vi først se produktivitetsveks- ten før vi lar kostnadene stige. Erfaringene hittil er at produktivitetsutviklingen i Norge er svakere enn i andre land, jf. figur 3. Andre land satser jo på den samme strategien. Et første mål er derfor det mer beskjedne å hindre at en svak norsk produktivitetsutvikling kommer på toppen av en dårlig kostnadsutvikling.

Min konklusjon er at det ikke er noen vei utenom både å komme ned på samme pris- og lønnsutvik- ling som hos våre handelspartnere og å satse på produktivitetsvekst og produktutvikling. Den store ut- fordringen for oss, og det spørsmålet som jeg synes stilles i alt for liten grad i planlegging, politikk og inter- essekamp, er hvordan vi skal oppnå en slik lav inflasjon uten å komme opp på et høyt arbeidsløshetsnivå, slik som andre land har.

7. Naturlig arbeidsløshet?

Jeg skal ikke her ta opp en diskusjon om lønnsnivået eller kostnadsnivået er for høyt i Norge i dag. Jeg vil heller ikke drøfte hva som er den riktige eller ønskelige utviklingen av næringsstrukturen. Men jeg vil ta som gitt at det er bred enighet om at ett eller annet lønnsnivå kan være for høyt til at vi kan opprettholde næringer som det anses ønskelig og samfunnsmessig lønnsomt å ha her i landet. Det spørsmålet som derfor må stilles er om de mekanismene eller institusjonene vi har i vårt samfunn er gode nok eller raske nok til å korrigere utviklingen dersom kostnadsnivået blir så høyt at det åpenbart får følger som det er bred enighet om ikke er ønskelige.

Enkelte økonomer bruker begrepet «naturlig arbeids- løshet». Det er et begrep eller en betegnelse jeg synes vi bør være skeptiske til. Vi bør ikke se på arbeidsløsheten som noe uavvendelig, slik dette begrepet inviterer til. Arbeidsløshet kan ikke forklares ved ressursmangel, teknologisk utvikling eller andre sammenhenger som kan sies å ligge utenfor menneskesamfunnet. Arbeidsløs- heten er en følge av de sosiale og økonomiske institusjo- nene i samfunnet. Disse samfunnsforholdene er skapt av mennesker. Hvis vi mener at en arbeidsløshet på 7, eller kanskje 15 pst., er for høy, bør det være en selvfølge at vi undesøker hvordan våre samfunn kan endres slik at tallene kan holdes lavere på varig basis. Det som men- nesker har skapt må mennesker også kunne forandre.

Men la meg understreke at i dette ligger det ingen bagatellisering av arbeidsløshetsproblemet. Akkurat det samme kan jo sies om krig. Krigen er også en følge av sosiale, politisk/økonomiske forhold og institusjoner som er skapt av mennesker. Men det har vist seg ganske vanskelig å få bukt med krigen likevel (eller kanskje derfor?).

Det som er et faktum er at til en bestemt samfunnsform, til en bestemt måte å organisere arbeidsmarked og inntektsdannelse på, ser det ut til å høre et visst arbeids- løshetsnivå som det er vanskelig å komme under på varig basis. I denne forstand er det ikke så lett å komme- utenom begrepet «naturlig arbeidsløshet» – eller det som OECD arbeider med: «Den ikke inflasjonsaksellerende arbeidsløshetsraten» (NAIRU: Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment). Det er mulig for noen år å

komme under dette nivået ved en aktiv etterspørselspolitikk. Men hvis ikke institusjonelle trekk i arbeidsmarkedet eller inntektsdannelsen forandres vil det etter hvert skapes inflasjon. Den vil enten i seg selv skape så mye rot i økonomien at arbeidsløsheten øker eller den tvinger frem slike anti-inflasjons tiltak at arbeidsløsheten må øke.

Vi må derfor innrømme at det er en utfordring i begrepet «naturlig arbeidsløshet». Men siden det er bred enighet om at det er viktig å opprettholde lav arbeidsløshet i våre samfunn, må vi være villige til å vurdere ganske radikale tiltak for å kunne oppnå dette målet. Det er nemlig ikke nok å si at vi ikke liker den høye arbeidsløsheten. Hvis vi mener at full sysselsetting er et overordnet mål må vi være villige til å la andre mål, som også kan være viktige, underordnes dette målet.

Norge har i hele etterkrigstiden hatt et meget stramt arbeidsmarked, dvs. lav arbeidsløshet. Samtidig har inflasjonen hatt omtrent samme nivå som i andre land. Det betyr at vi åpenbart, bl.a. gjennom et omfattende nett av arbeidsmarkedstiltak, har et grunnlag å bygge på for å få vårt arbeidsmarked til å funksjonere bedre enn andre lands. La oss studere nøye hva vi har gjort og se om vi ikke der finner grunnlaget for hva vi kan gjøre videre.

Det er f.eks. mitt inntrykk at før 1973 utløste knapphet på visse typer arbeidstakere initiativ fra bedriftene for å rekruttere på utradisjonelt vis, f.eks. ved å ta inn kvinner i mannsyrker eller motsatt, ved omlokalisering osv. I dag ser det ut til at dette er mindre vanlig. Knapphet fører nå raskere til at lønningene blir budt opp. Et viktig spørsmål i planleggingen av morgendagens samfunn må være om dette har sammenheng med institusjonelle endringer som det er mulig å gjøre om på.

8. Planlegging av institusjonelle endringer?

Jeg tror at holdninger og forståelse av økonomiske sammenhenger og problemstillinger er svært viktige for den økonomiske utviklingen. Det er ikke mulig for myndigheter, eller autoriteter i det hele tatt, å planlegge det ene eller det andre på tvers av det som enkeltmennesker, organisasjoner og pressgrupper oppfatter som riktig og rimelig. Samtidig må vi være klar over at det nytter ikke med gode forsetter og formaninger eller holdningskampanjer alene. Den enkelte lønsmottakerorganisasjon har f.eks. ingen garanti for at det å vise ansvar ved å føre en «lønnskamp med votter på» vil føre til økt sysselsetting for deres medlemmer. Holdningsendringer må derfor kombineres med klare institusjonelle endringer. En planlegging for å få bort arbeidsløsheten må bestå i en planlegging av institusjonelle endringer og nye institusjoner.

Et utgangspunkt for en slik planlegging må være å spørre hvordan de som fastsetter prisene og lønnssetningene, enten det gjelder i den enkelte bedrift eller forhandlere i sentrale organisasjoner, kan bringes i en slik situasjon at virkningen for produksjon og sysselsetting vil veie tungt i deres avgjørelser. I dag synes koplingen mellom lønnsfastsettelse og produksjons- og sysselsettingsvirkninger å være uklar for dem det angår. Et problem i den forbindelse er interessemotsetningen mellom dem som har jobb og dem som ikke har. Mye av virkningen av økt kostnadsnivå kommer gjennom lavere ekspansjonstakt. Derved er det ikke etablerte arbeidstakere som mister jobben, men de nye, de unge, som ikke

får arbeid. Deres interesser tas ikke vare på av noen organisasjon.

Det er etter hvert blitt svært mange ulike lønnstakerorganisasjoner. For mange forhandlere blir det derfor viktigere å skjule til hva de konkurrerende organisasjonene oppnår enn til hva som blir resultatet for produksjon og sysselsetting alt i alt. Lønnsutviklingen blir derfor mye bestemt av maktforholdet mellom de ulike organisasjonene. Det er mer rivaliseringer mellom LO, AF og YS som avgjør hvilke krav som stilles ved lønnsforhandlingene mer enn hva som er til disposisjon reelt sett eller hva organisasjonene mener er i lønnstakernes beste interesse.

Det som balanserer et slikt forhandlingsmarked kan bare være rå og brutale markedskrefter. Etter mitt ringe skjønn vil balansen da etter hvert bare kunne oppnås med arbeidsløshetstall om lag som dem vi ser i andre land. Spørsmålet er derfor hva vi kan gjøre for å utvikle organisasjonsmønsteret, avtaleverket og eventuelt lovverket og andre institusjoner slik at pris- og lønnsdannelsen kan gi resultater som bedre fremmer en realøkonomisk utvikling i samsvar med brede ønsker i befolkningen.

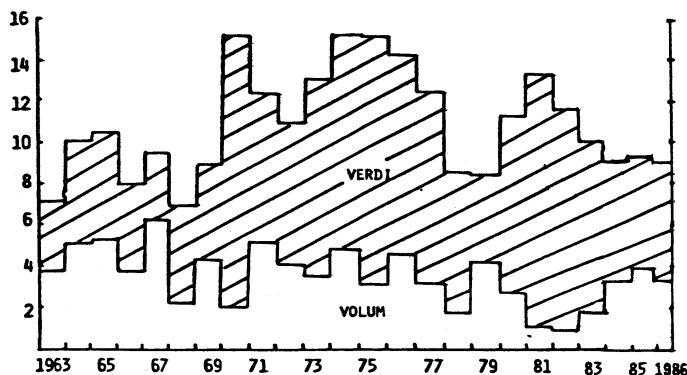
Jeg er ikke i den posisjon at jeg kan foreslå noen patentløsning på slike organisasjonsspørsmål. Men etter som det er medlemmene som til syvende og sist betaler prisen for en uheldig utvikling mener jeg det etter hvert vil være organisasjonsmessig grunnlag for forandringer i forholdet mellom de konkurrerende lønnstakerorganisasjonene. I hovedsak antar jeg at slike forandringer vil gå i retning av samordning og restriksjoner på den enkelte organisasjons handlefrihet. Ut fra en slik forståelse dreier kravene til «offer» fra den enkelte seg ikke om å gi avkall på materielle fordeler men om å godta organisasjonsmessige bindinger.

Det viktige er imidlertid at initiativet til, eller legitimeringen av, slike endringer må komme fra organisasjonene. Medlemmene selv må føle dem som riktige og nødvendige. Innført ovenfra eller utenfra vil de bare bli møtt med protester og omgørelser. Det utenforstående kan gjøre er å konfrontere organisasjonene med problemstillingen og utarbeide ideer til institusjonelle endringer. Inntektsoppgjørene er i dag preget av å være et destruktivt spill mellom organisasjoner som hver for seg ikke føler at de er i posisjon til å endre spillereglene. Men det er vanskelig å se noen som er nærmere til det enn organisasjonene selv.

9. Forholdet mellom nominell vekst og reell vekst

Et problem som de fleste land har stått overfor i senere år er at etterspørselspolitikken, slik den ble utviklet i etterkrigsårene, har mistet mye av sin effektivitet. Det skyldes at en betydelig del av en økt etterspørsel ser ut til særlig å slå ut i økt nominell verdi av produksjonen mens selve den reelle produksjonen øker svært lite, jf. figur 4. Den store bindingen, eller trusselen, vi står overfor er at en etterspørselsøkning som i og for seg kunne stimulere til realvekst og økt innsats samtidig også, eller i enda større grad, nå later til å stimulere inflasjon og kostnadsøkning. Hvilke mekanismer det er som bringer inflasjonstakten opp, er det imidlertid ikke enighet om.

En del økonomer har også vanskelig for å godta at det er en slik sammenheng. De peker bl.a. på at det må være ledig produksjonskapasitet i de fleste land med høy

Figur 4: BNP utenom sjøfart og oljevirksomhet. Prosent. Endring fra året før.

arbeidsledighet. Økt kapasitetsutnyttelse skulle derfor gi en produktivitetsvekst som kunne virke prisdempende. De regner altså med totalt sett fallende gjennomsnittskostnader og tiltakende utbytte. Det skulle tale for at økt etterspørsel ikke skulle gi prispress. Min oppfatning er likevel at den samvariasjonen mellom etterspørselsvekst og prisstigning som observeres i land etter land synes så sterk og klar at jeg, i mangel av mer sikker viten, finner det for risikabelt og uforsvarlig å se bort fra den.

Man kan for pedagogiske formål «splitte» opp økningen i nasjonalproduktet i en prisdelt og en realdel. Det de fleste industrilandene sliter med er at priskomponenten, ser ut til å være høy når en stimulerer veksten ved økt etterspørsel. Dette er tilfelle til tross for at arbeidsløsheten er høy og de fremdeles synes å ligge et godt stykke unna kapasitetsgrensen. Om vi igjen skal kunne gjøre etterspørselspolitikken mer effektiv er det derfor avgjørende å bedre denne «splitten». Storparten av en etterspørselsvekst burde igjen slå ut i reell produktjonsvekst, slik som tidligere. Men her gjelder det samtidig å unngå ønsketenking. Jeg tviler på at det igjen vil kunne bli mulig å opprettholde et «etterspørselspress» uten at inflasjonen skyter fart.

Mobiliteten i arbeidsmarkedet vil være en viktig dimensjon når vi skal vurdere egenskaper ved arbeidsmarkedet som kan gi en bedre «splitt», dvs. som bidrar til at sysselsettingen kan økes uten at lønnsveksten blir for sterk. Dette er samtidig et meget ømtålelig spørsmål. Stor vekt er i de senere årene, både i Norge og i andre land, lagt på ansettelsestrygghet og på arbeidsgivernes ansvar for opplæring av nye arbeidstakere.

Enkelte hevder at kostnadene som dette medfører, leder til at bedriftene nøler med å ansette nye folk. De satser i stedet på overtid eller midlertidige løsarbeidere for å ta «topper». De som allerede har en etablert jobb har en fordel av disse reglene. Men de går samtidig ut over dem som ennå ikke har fått jobb. Jeg ser ikke bort fra at en etter hvert vil måtte ta opp til ny vurdering om ikke de økonomiske og sosiale kostnadene for B-laget ved noen av disse trygghetsfremmende tiltakene for A-laget, er for store. Det tapet som A-laget tilsynelatende vil lide ved at tiltakene lempes noe, vil kunne vinnes igjen ved et høyere sysselsettingsnivå som vil være til fordel for både A-laget og B-laget.

10. Plan og marked

Mange stiller opp samfunnsstyring og planlegging som en motsetning til markedskrefter og frie markeder. Dette tror jeg er misforstått. Markedene er i seg selv utpregede kulturprodukter. Den såkalte fri konkurranse er noe som aldri finnes i «naturlig tilstand». Det kreves sterk samfunnsstyring for å opprettholde betingelsene for fri konkurranse. Professor Samuelson går så langt som til å hevde at det må et fascistisk diktatur til. Dessuten finnes det mange andre markedsformer enn fri-konkurranse-markedet.

Samtidig viser det seg at selv i de mest rasjonerte og dirigerte systemer gjør markedskreftene seg gjeldende. Svartebørs og omgørelser følger et hvilket som helst reguleringssystem som en skygge, og med tilhørende skyggepriser. Vi må derfor venne oss til å betrakte markeder og markedsstyring som hjelpemidler i samfunnsstyringen. Et nøkkelord er respekt for markedskreftene. Men samtidig behøver vi ikke være slaver av dem.

I dette foredraget retter jeg oppmerksomheten mot arbeidsmarkedet og lønnsdannelsen. Men det er klart at en større grad av konkurranse og markedstilpasning også på andre områder er avgjørende for å bringe inflasjonskomponenten i den økonomiske veksten ned. Samtidig vil økt konkurranse i produktmarkedene dempe prisutviklingen. Økt konkurranse er derfor noe som arbeidstakerne kan gå inn for som et middel til å øke reallønningene og begrense profitten i bedriftene.

Noen mener at desentralisering av lønnsdannelsen, med økt vekt på lokale forhandlinger, er en riktig utvikling. Jeg er ikke overbevist. Det er mulig at en derved kan oppnå noe mindre avvik fra mer markedsbestemte lønninger og det er antakelig en fordel i Norge i dag. Men jeg tror ikke at en desentralisering uten en sentral regi bidrar særlig til å redusere den arbeidsløshetsraten som er nødvendig for å gi stabil kostnadsutvikling. Det vil si, jeg er redd for at den «naturlige arbeidsløsheten» vil forbli like høy. Jeg er heller ikke sikker på om mobiliteten øker. Det er vanlig å anta at den solidariske lønnspolitikken i etterkrigstidens Norge førte til høy mobilitet. Svake bedrifter kunne ikke overleve ved å tilby lave lønninger samtidig som det gjennomsnittlige lønnsnivået var så lavt at gode bedrifter hadde stor ekspansjonsvilje. Erfaring fra land med store lønnsforskjeller tyder på at de blir sittende med mange bedrifter med dårlig lønns-evne.

Dessuten er det vanskelig å forutsi virkningen på områder hvor konkurransen i produktmarkedene er begrenset. Der vil de sysselsettingsmessige konsekvensene av å presse lønnsnivået i den enkelte bedrift oppover være mindre enn i mer utsatte næringer. Det kan derfor være en fare for at de ansatte i skjermede næringer presser det nasjonale lønnsnivået oppover til et høyere nivå enn det store deler av den konkurranseutsatte virksomheten tåler.

Om markedskrefter alene skulle holde den gjennom-snittlige lønnsutviklingen i sjakk slik at en unngår dette, er jeg redd for at en fullstendig desentralisering av lønnsdannelsen til den enkelte arbeidsplass bl.a. vil måtte innebære at en blir nødt til å godta en økonomisk politikk som innebærer en ganske betydelig arbeidsløshet. Blant annet må en regne med at høye konjunkturførtjenester lettere vil slå ut i økte lønninger. Da stilles tilsvarende større krav til at lønningene går ned når konjunktorene svikter.

Det som er oppgaven er å utvikle et arbeidsmarked som er slik at den enkelte arbeidstaker, eller i all fall de enkelte arbeidstakergruppene, opplever markedssignaler. Det kan enten være gjennom trussel om arbeidsløshet eller ved manglende profitt i egen bedrift, når en videre kamp om lønnsvekst ikke lenger er til lønnstakernes fordel. Det gjelder å oppnå en slags markedsluke ved et lavest mulig arbeidsløshetsnivå og da slik at lønnsnivået avspeiler det som er makroøkonomisk hensiktsmessig på sikt. Dette lar seg etter min mening vanskelig oppnå uten sterke og aktive organisasjoner som kan formidle og legitimere ubehagelige, men nødvendige, tilpasninger.

Professor Leif Johansen pekte i en av sine siste artikler på hvordan markedsbestemte lønninger uten særlige arbeidsmarkedstiltak kan skape en seleksjonsmekanisme som fører til at høy arbeidsløshet kan bli vanskelig å bli kvitt. Det vil være en tendens til at det er de svakeste som først sies opp og de sterkeste som først får jobb. Over noen tid risikerer en derfor at de som er arbeidsløse i gjennomsnitt har noe lavere produktivitet enn dem som er i arbeid. Dersom lønnsnivået tilpasser seg produktiviteten til dem som er i arbeid, vil det for bedriftene ikke være lønnsomt å rekruttere fra de arbeidsløses rekke. Slike separasjonsmekanismer kan motvirkes bl.a. ved opplæring, attføring, ansettelsesregler og andre tiltak som innebærer solidaritet mellom sysselsatte og arbeidsløse. Men Leif Johansen pekte også på at et lønssystem med nær sammenheng mellom produktivitet og lønninger ikke er noen garanti mot denne formen for arbeidsløshet, tvert i mot.

Lønnsevnen er svært forskjellig fra bedrift til bedrift og mye taler for at forskjellene i lønnsomhet er større enn tidligere. Det som da er et problem er at lønnsutviklingen kan preges av lønnsomheten i de bedriftene som går best mens arbeidsløsheten bestemmes av lønnsnivået i de bedriftene som går dårligst.

For å oppnå full sysselsetting kan lønningene ikke være høyere enn at også et stort antall forholdsvis svake bedrifter går med overskudd. Ved et slikt lønnsnivå vil en del gode bedrifter få betydelige overskudd, særlig ved en solidarisk lønnspolitikk. Men selv ved store lønnsforskjeller mellom bedrifter med stor og liten lønnsevne, vil de gode bedriftene kunne beholde høye profitttrater. Høye profitttrater vil lett føre til et press oppover på det generelle lønnsnivået. Dersom lønnstakerne i større grad kunne godta at store overskudd gir ekspansjon og flere arbeidsplasser, ville det være lettere å unngå dette lønnspresset. Ulike institusjonelle endringer kunne bidra til legitimeringen av store overskudd, f.eks. utvidet medbestemmelse eller medeierskap, kontroll og innsyn med disponeringer av overskuddet o.l.

En del av arbeidsløsheten er knyttet til at bedriftene endrer sysselsettingen til en viss grad i takt med svingninger i produksjon og lønnsomhet. Presset på bedriftene for å foreta slike oppsigelser ville bli mindre dersom lønnsutgiftene i større grad fulgte bedriftenes resultat, f.eks. i form av en overskuddsdeling eller bonusordninger. Ved å innføre slike avlønningsordninger kunne en muligens oppnå noe høyere, men først og fremst mer stabil, sysselsetting ved at istedet lønningene blir mer fleksible. Dagens avlønningssystem gir stabile lønninger med fleksibel sysselsetting.

I denne forbindelse ser jeg frem til Kalle Moenes innlegg senere på denne konferansen. Mitt inntrykk er at

han makter å få frem at spørsmålet om eierforhold og avlønnings- og styringssystemer ikke bare må vurderes ut fra hva man måtte mene om dem isolert sett, ut fra produktivitetsvirkninger eller på ideologisk grunnlag. Det interessante er at de makroøkonomiske konsekvensene kan bli betydelige. Det dreier seg om å endre reaksjonsmåter og parametre i økonomien. Det kan bli lettere å holde lav arbeidsløshet uten at inflasjonen skyter fart og sysselsettingen behøver ikke svinge i takt med bedriftenes produksjonsnivå og lønnsomhet.

11. Oppsummering

Dette foredraget bringer ikke mange nye tanker. Noen vil kanskje finne meg monoman når jeg i hovedtrekk har det samme budskapet som på Sosialøkonomisk Forenings vårkonferanse i 1982. Den konferansen hadde som emne: «Er Ola-Nordmann smart nok?» Foredraget den gang bearbeidet jeg senere til en bok med undertittelen: «Inflasjonen setter den fulle sysselsettingen i fare.» I forordet skriver jeg at: «... boka er ment som et varsko. Det viktigste budskapet er at en nøkkel til en tilfredsstillende utvikling ligger i den måten priser og inntekter fastsettes på.» Det er innholdet i dette foredraget også.

Jeg føler ikke behov for å unnskyldes at jeg gjentar meg selv. Men jeg beklager at det synes nødvendig å gjenta dette budskapet.

La meg til slutt gjenta:

- Vi må gå over fra å fremme ønskemål til å drøfte mulighetene for å nå målene og hvordan det skal gjøres. Dermed vil vi også utvikle mere realistiske og meningsfylte mål.
- Oppmerksomheten må rettes mot realøkonomiske problemstillinger, men vi må ta penge- og finansstørrelser langt mer høytidelig enn vi har gjort. Det er via pengeøkonomien at realøkonomien styres.
- Markedskrefter følger et hvert styringssystem som skygger. Samtidig krever et hvert markedssystem sterk styring. Vi må ta markedskreftene alvorlig, men vi behøver ikke gjøre oss til slaver av markedet.
- Den økonomiske veksten kan splittes i en prisvekst og en realvekst. Når samlet etterspørsel stimuleres er det et problem at utslaget i realøkonomien blir lite, men prisene vokser raskt. For å øke handlefriheten i økonomisk politikk må vi minske dette prisutslaget, «splitten» mellom prisvekst og realvekst må bedres.
- Vi kan ikke øke bruken av oljeinntekter fra år til år i det uendelige. Norge må derfor ned på samme pris- og lønnsvekst som hos handelspartnerne, uten å komme opp på det samme høye arbeidsløshetsnivået som de har. Er det mulig og hvordan skal det i tilfelle foregå?
- Vi må la være å tro at de viktigste spørsmålene er om en bør øke eller holde igjen på etterspørselen, eller om pengemengden skal økes eller reduseres. Det er viktig og helt nødvendig å holde orden på disse virkemidlene. Men det er ikke tilstrekkelig, det må åpenbart mer til.
- Planleggingen må forskyves fra å tallfeste bestemte løsninger til å utvikle samfunnsinstitusjoner som kan bidra til å skape løsninger som oppfattes som ønsket.
- Vi må ikke tro at vi er så veldig mye smartere enn andre land til å håndtere de tradisjonelle virkemidlene i økonomisk politikk. Hvis vi ikke gjør noe som er annerledes enn det andre land gjør får vi det som i

andre land. Norge burde ha muligheter til å utvikle bedre institusjoner for pris- og kostnadsdannelse. Her er derfor en viktig nøkkel i arbeidet for å unngå arbeidsløshet i Norge kanskje kunne vi også få til noe som kan læres bort.

– Mitt hovedpoeng er at det ikke finnes noen lettvinde

løsninger som ligger og venter på å bli brukt. Men når vi ser på verden rundt oss, med den elendighet, pessimisme og endring i maktforhold som følger med den høye arbeidsløsheten, synes det å være kraftige insitammenter til å prøve å gjøre noe, selv om det synes vanskelig, for å holde oss unna en tilsvarende utvikling.

Forberedt innlegg ved professor Erling Steigum, Norges Handelshøyskole

Kan dagens planlegging gi svarene på Morgendagens spørsmål!

Stiller vi de riktige spørsmålene og får vi de riktige svarene?

Som Per Schreiner selv påpekte, gir han ikke noe direkte svar på de spørsmål som reises i tittelen på hans foredrag, nemlig om dagens planlegging kan gi svarene på morgendagens spørsmål, og om vi stiller de riktige spørsmålene og får de riktige svarene.

Det Per Schreiner og de fleste andre økonomer betrakter som hovedproblemet i norsk økonomi i årene fremover, er å få til en pris- og lønnsutvikling som både sikrer full sysselsetting og en balansert utvikling av skjermede og konkurranseutsatte næringer. Hans hovedbudskap er at dette vil kreve endringer i vårt system for lønns- og inntektsfastsettelse, og at ingen «planleggere» kan få gjennomført dette uten at nødvendigheten av slike endringer blir forstått helt ned på grunnplanet i lønns-takerorganisasjonene. Dette er altså, hvis jeg forstår Schreiner rett, ikke noe planleggingsproblem, men snarere et politisk problem og et pedagogisk problem.

Før jeg kommenterer det hovedspørsmål som Schreiner reiser i sitt interessante foredrag, kunne jeg ha lyst til å starte litt mer generelt ved nettopp å ta utgangspunkt i spørsmålet:

Kan dagens planlegging gi svarene på morgendagens spørsmål?

Det er da naturlig å skille mellom spørsmål som er ukjente i dag og spørsmål som det er mer eller mindre kjent vil dukke opp i fremtiden.

Den første situasjonen er selvfølgelig den vanskeligste, og det meste man kan oppnå med makroøkonomisk planlegging er å utvikle en strategi for hvordan fremtidige potensielle problemer skal møtes.

Eksempler fra fortiden på problemer som kom uventet på de ansvarlige myndigheter i de fleste land kan være:

- 1) oljekrisen og oljeprisforhøyelsen i 1973–74
- 2) inflasjonen i begynnelsen av 70-årene og sammenbruddet av Bretton Woods system.

Såvidt meg bekjent var det intet land som på forhånd hadde en gjennomtenkt strategi for hvordan den økonomiske politikk burde utformes som svar på denne typen forstyrrelser. Dessverre, må vi si, for i ettertid kan en se at den økonomiske politikk som ble ført i flere store land, spesielt etter oljeprisforhøyelsen i 1973–74, gjorde ting verre.

I prinsippet kunne en imidlertid tenke seg at den makroøkonomiske planlegging var såpass i forkant med utviklingen at man hadde utarbeidet strategier på forhånd for å møte slike forstyrrelser. For eksempel kunne man tenke seg at de planleggende myndigheter allerede nå hadde utarbeidet en strategi for hvordan de ville møte et stort oljeprisfall. Dette ville selvsagt sette store krav til det modellverktøy man hadde tilgjengelig.

Vi må vel innse at modellutviklingen i de fleste land i praksis har ligget på etterskudd i forhold til utviklingen. Fordi økonomiske makroøkonomiske modeller nødvendigvis må estimeres på historiske data, blir de også best egnet til å belyse gårsdagens spørsmål. Ofte kan de bare belyse morgendagens spørsmål dersom dette er spørsmål som også var aktuelle i går.

Dette er nettopp den andre typen av spørsmål som ble nevnt ovenfor, nemlig spørsmål som vi vet med en viss grad av sikkerhet vil dukke opp i fremtiden. I følge Schreiner vil voksende arbeidsledighet være et eksempel på et slikt spørsmål.

Når det gjelder strategien for hvordan arbeidsledighetsproblemet kan håndteres og løses, finnes det to hovedalternativer, som imidlertid ikke er gjensidig utelukkende:

- 1) tradisjonell stabiliseringspolitikk
- 2) institusjonelle endringer i lønns- og inntektsfastsettningssystemet.

Tradisjonell stabiliseringspolitikk (finanspolitikk, penge- og kredittpolitikk, samt inntektspolitikk og valutakurspolitikk) er politikk som ikke går ut over de institusjonelle rammer for dagens blandingsøkonomi og dagens økonomisk-politiske system. Denne form for stabiliseringspolitikk for å sikre full sysselsetting har stått sentralt i etterkrigstidens økonomiske politikk. Hvor vellykket den her har vært kan selvsagt diskuteres, men frem til i dag har vi i alle fall ikke hatt stor arbeidsledighet. Oljen har selvsagt vært til stor hjelp de siste 10 år.

Poenget med stabiliseringspolitikk er at den må kunne settes ut i livet relativt raskt, siden «timingene» er helt avgjørende for om resultatet blir vellykket. De ansvarlige for politikken må derfor ha en viss manøvreringsfrihet, man har ikke tid til langvarige politiske beslutningsprosesser forut for stabiliseringspolitiske tiltak. Mitt inntrykk

er at dette var lettere før, men at det likevel ikke vil være umulig også i fremtiden å drive stabiliseringspolitikk som virker etter sin hensikt.

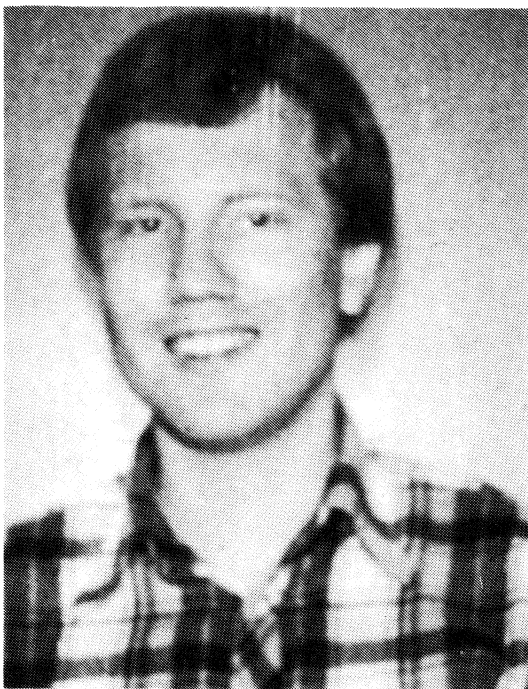
Per Schreiner mener imidlertid at tradisjonell etterspørselsstimulerende stabiliseringspolitikk ikke vil kunne hindre økende arbeidsledighet i fremtiden. Sentralt i hans resonnement står en hypotese om at NAIRU, «the non-accelerating inflation rate of unemployment», vil stige i årene som kommer. Her tror jeg vi er ved det kritiske spørsmål.

NAIRU er et ganske nytt begrep i den økonomiske faglitteratur. Ofte kalles den for «naturlig ledighet». Ideen om «naturlig ledighet» ble utviklet av Edmund Phelps og Milton Friedman i 60-årene. De definerte den som et ledighetsnivå som ville danne seg i en likevekt der inflasjonen var fullt ut forventet. Deres poeng var at lavere ledighet enn «den naturlige» bare kunne oppnås ved en ekspansiv politikk som medførte at inflasjonen lå over inflasjonsforventningene. Skal denne situasjonen vedvare vil derfor inflasjonen måtte aksellerere (aksellerasjonshypotesen).

Setter en som krav til den økonomiske politikk at den ikke må lede til aksellererende inflasjon, innebærer dette at NAIRU representerer en nedre grense for det som er mulig å oppnå ved etterspørselsstimulerende politikk. Er NAIRU høy, må derfor ambisjonsnivået i etterspørselspolitikken reduseres tilsvarende.

Den store svakhet ved denne teorien var at den ikke forklarte nivået på den «naturlige» ledighet (NAIRU) og hvilke forhold som påvirket denne. Phelps og Friedman assosierte denne ledigheten primært med friksjonsledighet i atomistiske arbeidsmarkeder. Men det er temmelig klart at fagforeningers atferd og institusjonelle forhold også vil spille inn.

Åpenbart varierer NAIRU fra land til land. I U.S.A. hevder mange økonomer at den ligger på 6 prosent, kanskje 6,5, mens den tydeligvis må være under 3% i Japan. I land som Norge, Sverige og Østerrike har den også vært lav, trolig 3 prosent eller lavere. NAIRU i andre vest-europeiske land ligger nok høyere enn dette igjen, men her er usikkerheten stor.

Erling Steigum jr.

Det er absolutt grunn til å spørre hvorfor disse forskjellene eksisterer. Det har vært hevdet, blant annet av Harvard-økonomen Jeffrey Sachs, at sterke sentrale organisasjoner på arbeidsmarkedet virker positivt i denne sammenheng, formodentlig fordi sentrale organisasjoner har et sterkere insitament til å opptre samfunnsøkonomisk sett «forsvarlig» enn mindre fagforeninger og organisasjoner.

Selv om det ennå gjenstår mye før teorien om NAIRU er tilfredsstillende utviklet, lover den store forskningsaktiviteten på dette feltet godt. Det kan f.eks. nevnes at siste nummer av *Scandinavian Journal of Economics* utelukkende er viet spørsmål om lønnsdannelse, fagforeninger og makroøkonomisk stabilitet. I ett av arbeidene viser f.eks. den engelske økonom Richard Jackman (Jackman (1985)) at fagforeningenes avveining mellom sysselsetting og reallønn spiller en avgjørende rolle for størrelsen på NAIRU i økonomier med mange uavhengige fagforeninger. Dersom ansiennitetsregler avgjør hvem som blir arbeidsledig i tilfelle av innskrenkninger, forsterkes denne tendensen. Hvis medianvelgeren i fagforeningen betrakter faren for å bli arbeidsledig som liten, vil det være rimelig å tro at flertallet av medlemmene i fagforeningen vil satse på lønnsøkning fremfor øket sysselsetting. Dette går spesielt ut over «outsiders», de som ennå ikke har fått seg jobb, og som heller ikke har noen innflytelse gjennom medlemskap i en fagforening.

En økonomi med mange uavhengige fagforeninger som hver har lokal monopolmakt, kan derfor få arbeidsledighet uten at myndighetene kan eliminere problemet med tradisjonell etterspørselsstimulerende politikk. Denne type resultater fra nyere teoretisk forskning, burde gjøre oss litt skeptiske til den oppfatning (som synes utbredt her i landet) at overgang fra sentraliserte lønnsoppgjør til mer lokale forhandlinger mellom bedrifter og fagforeninger, skulle være nøkkelen til et effektivt arbeidsmarked og en lønnsutvikling tilpasset det markedet krever. Et slikt resonnement ser bort fra at lokale fagforeninger kan ha monopolmakt. Dersom slik makt virkelig blir utnyttet, skulle vi ikke uten videre vente at totalresultatet blir bra.

Nært knyttet til denne litteraturen står også studier av såkalte «reallønns-gap», som innebærer at reallønnsnivået i gjennomsnitt er høyere enn det som ville ha gitt balanse mellom tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft i generell likevekt. I den grad dette reallønnsnivået ikke lar seg «inflatere ned» som følge av ekspansiv politikk, vil slik politikk kun slå ut i prisstigning uten øket produksjon og sysselsetting, selv når ledigheten er stor.

Slik kostnadsbestemt ledighet, koplet med reallønnsrigiditet, virker på samme måte som høy NAIRU, dvs. den lar seg ikke eliminere gjennom etterspørselsstimulerende politikk. Slik politikk virker best når det nominelle lønnsnivå er rigid. Det er en ganske utbredt oppfatning at det er mer nominell lønnsrigiditet i U.S.A. enn i Vest-Europa hvor rigiditeten i stedet hevdes å ha vært knyttet til reallønnsnivået.

Det har vært gjennomført flere forsøk på målinger av reallønns-gap. I en fersk studie av Michael Bruno (1985) beregnes utviklingen av reallønns-gapet i industrien i en rekke land frem til og med 1983. Han finner at det var store reallønns-gap i mange vest-europeiske land på slutten av 70-tallet, men at de har gått noe ned i perioden 1980–83.

Belgia og England ligger dårligst an, men også Vest-

Tyskland hadde et reallønnsgap på i overkant av 10% i 1983. Norge hadde iflg. Bruno et reallønnsgap på 6% i 1983, mens Sverige kommer ut med et *negativt* reallønns-gap i de senere år (t.o.m. 1983).

Selv om denne type beregninger er meget usikre, antyder de at et mistilpasset reallønnsnivå kan være en hindring for oppnåelse av full sysselsetting gjennom etterspørselsstimulerende politikk i mange vest-europeiske land med høy ledighet.

Til slutt vil jeg gjerne få knytte noen kommentarer til det Per Schreiner sa om «at det eksisterte mangel på innsikt i hvordan samfunnsøkonomien fungerer». Han konkretiserte dette med å etterlyse forståelse for prissystemets betydning, interaksjoner mellom pengeøkonomi og realøkonomi, samt om forholdet mellom planlegging og markedsøkonomi.

Jeg synes personlig at Schreiner er for sterk i sin kritikk av norsk sosialøkonomisk forskning. Derimot er jeg mer enig når det gjelder den norske samfunnsdebatt om slike spørsmål.

Når det gjelder forskning, bør vi også huske på at det skjer mye interessant utenfor Norge, ikke minst nyere internasjonal forskning om makroøkonomiske sammenhenger. Jeg tenker her på utviklingen av ulikevektsteorien i 1970-årene, teorien om rasjonelle forventninger, utviklingen av porteføljeteori og anvendelsen av denne i pengeteoretisk sammenheng, fremskritt i produksjonsteorien og arbeidsmarkedsteorien, utviklingen av et bedre mikroøkonomisk fundament for makroteori, her spesielt anvendelser av spillteori og informasjonsøkonomisk teori.

Det skjer her en spennende utvikling som det norske forskningsmiljø og samfunnsdebatt burde ha stor nytte av. Jeg deler likevel Schreiners syn på at vi her i Norge gjerne skulle hatt et *bredere* sosialøkonomisk miljø for forskning og utredning om samfunnsøkonomiske sammenhenger enn det vi har i dag.

Noe jeg tror er et stort problem i forbindelse med den raske utviklingen i makroøkonomisk teori, er at de planleggingsmodeller som anvendes ligger for langt på etter-skudd i forhold til teoriutviklingen. Disse modellene er store og dataintensive, men logisk sett svært enkle fordi viktige samfunnsøkonomiske sammenhenger ikke er inkludert. Selv om vi nå ser gledelige tendenser til modellforbedringer og utvikling av nye modeller, synes det som

om disse forbedringene går så langsomt at avstanden frem til teorifronten likevel ikke minsker noe særlig. De nye modellene som lages har også en tendens til å bli for like de som allerede eksisterer i Norge. I for liten grad synes jeg *formålet* med modellene styrer utformingen av dem.

Dagens planleggingsmodeller er svært nyttige i arbeidet med nasjonalbudsjettene og langtidsprogrammene, der ønsket om konsistens på et temmelig disaggregert nivå veier tungt.

Men modeller med mange sektorer og et stort antall eksogene variable (ofte blir helt sentrale størrelser som investeringer, eksport og lønnsutvikling behandlet som eksogene) er vanskelige å bruke for analyseformål fordi faren blir stor for at modellbrukeren anvender et sett av verdier for de eksogene variable som et teoretisk sett lite plausible eller rett og slett inkonsistente.

Dette taler for at det som supplement til dagens store modeller er behov for et mer fleksibelt modellverktøy som skreddersys for analyseformålet.

Takket være moderne EDB-teknologi og avanserte numeriske beregningsteknikker er det nå mulig å lage små simuleringsmodeller som tar vare på langt fler teoretiske sammenhenger enn dagens modeller, samtidig som man raskt kan oppdatere modellene og beregne løsning. Denne type modellverktøy egner seg for eksempel til å generere scenarier over alternative utviklingsbaner for økonomien. Lave beregningstider og beregningskostnader gjør det mulig å generere såpass mange scenarier at det blir overkommelig å utarbeide strategier for fremtidig makroøkonomisk politikk, slik mange, ikke minst Leif Johansen, har etterlyst.

Jeg mener selvsagt ikke med dette at det ikke er bruk for de eksisterende planleggingsmodeller. Det jeg etterlyser er i stedet en større variasjonsbredde i det modellverktøy som lages her i Norge, der *formålet* for modellene i større grad bestemmer deres størrelse og konkrete utforming.

REFERANSER:

Bruno, Michael: «Aggregate Supply and Demand Factors in OECD Unemployment: An Update». NBER Working paper No. 1696, September 1985.

Jackman, Richard: «Counter inflationary Policy in a Unionised Economy with Non-synchronized Wage Setting». *Scandinavian Journal of Economics*, 87, 1985 (2), 357–378.

Forberedt innlegg ved forskningssjef Svein Longva i Statistisk Sentralbyrå

Kan dagens planlegging gi svarene på morgendagens spørsmål?

I sitt foredrag stiller Schreiner seg forholdsvis fritt i forhold til den oppførte tittel. I tråd med temaet for hele høstkonferansen – Arbeid til alle? – er Schreiners hovedproblemstilling hvordan vi kan oppnå en pris- og kostnadsutvikling på linje med våre handelspartnere uten å komme opp på et arbeidsløshetsnivå som andre land har. For en åpen økonomi som den norske er dette åpenbart en helt sentral problemstilling. I den grad vi ønsker å

utnytte fordelene ved det internasjonale varebytte samtidig som sysselsettingen opprettholdes, må konkurranseevnen sikres. En tilfredsstillende konkurranseevne betyr at den økonomiske virksomheten er innrettet slik at landets ressurser brukes effektivt samtidig som det kan opprettholdes en rimelig balanse i handelen med andre land. Jeg gir Schreiner helt rett i at i dette bildet står

endringer i lønnsomhetsforhold, dvs. pris- og kostnadsutviklingen, sentralt.

I mesteparten av etterkrigstiden har vi stort sett mestret pris- og kostnadsutviklingen like godt som våre handelspartnere. At vi relativt sett ikke har klart dette i de senere år gir etter Schreiners mening grunn til bekymring. Som Schreiner selv er inne på kan dette imidlertid ha en direkte sammenheng med innpassingen av oljen i norsk økonomi. Hvis denne innpassing nå i hovedsak er fullført, noe det kan være ulike meninger om, må vi igjen på lengre sikt i hovedsak holde oss på linje med våre handelspartnere når det gjelder kostnadsutviklingen. En slik tilpasningsprosess kan bli vanskelig å få til. Dessuten kan et vedvarende overskudd på driftsbalansen føre til et press oppover på kronekursen med en fortsatt svekkelse av vår relative kostnadsposisjon som følge. En slik manglende internasjonal aksept av vårt driftsoverskudd og dermed vårt kostnadsnivå vil vi trolig bare måtte ta til etterretning.

Jeg er i hovedsak enig i Schreiners begrunnelser for viktigheten av en styrt pris- og lønnsutvikling. Når han imidlertid sier at vi trenger god konkurranseevne og vekst i de utsatte næringene i tiden framover fordi stadig vekst i offentlig sektor og andre skjermede næringer ikke kan sikre sysselsettingen i det lange løp, må jeg i alle fall føye til noe. Vi trenger en stor nok konkurranseutsatt eller vareproduserende næringsvirksomhet for å sikre handelsbalansen med utlandet, ikke for direkte å sikre sysselsettingen. Sysselsettingsveksten vil komme, og bør også komme, i de tjenesteytende næringer. Langtidsprogrammet regner i alle alternativer med et fall i sysselsettingen i de vareproduserende næringer og en betydelig vekst i de tjenesteytende. Dette er i realiteten bare en forlengelse av en markert historisk utvikling, som i alle fall hittil nokså systematisk har blitt undervurdert i langtidsprogramsammenheng. Fra 1950 til 1980 gikk sysselsettingen i våre vareproduserende næringer ned med en kvart million mens sysselsettingen i tjenesteyting økte med en halv million. At vi trenger konkurran-

seutsatt næringsvirksomhet i tillegg til olje- og gassutvinning gir heller ikke noe svar på hva slags virksomhet vi bør satse på. Det er for øvrig hovedtemaet for Victor Norman's foredrag senere på denne konferansen.

I sitt foredrag sier Schreiner flere ganger at finansøkonomien, det vil si priser, lønninger og andre pengestørrelser, styrer realøkonomien. At det i en idealisert frikonkurranseøkonomi, og under svært restriktive betingelser, finnes ett og bare ett sett med relative priser som klarer markedene er imidlertid noe annet. I et land som Norge må vi betrakte priser og mengder som mer eller mindre simultant bestemt. Problemet er at faktorprisene har to funksjoner, nemlig ressursallokering og inntektsfordeling. Det er spenningen mellom disse to funksjoner som skaper problemer for styringen.

Schreiner gir en god oversikt over momenter som indikerer at arbeidsmarkedet og pris- og inntektsdannelsen i Norge (og i omtrent alle andre land) ikke fungerer slik at hensynet til full sysselsetting blir godt nok ivarettatt. Schreiners påpeking av at alle organisatoriske ordninger, også rene markeder, er kulturprodukter er dessuten viktig. Jeg deler fullt ut hans oppfatning av at det må være bedre å påvirke prisen, det vil si lønnsdannelsen, direkte enn å bruke arbeidsløshet som pressmiddel.

Schreiners drøfting av mulige nye institusjonelle ordninger for lønnsdannelsen vitner om en viss rådvillhet om hvilken linje som bør følges og tvil om hvor langt det er mulig å nå. Selv om uttrykket ikke brukes synes det som om Schreiner har en slags sosial kontrakt i tankene, uten at det kommer særlig godt fram hvordan problemet med gratispassasjerer skal løses. Jeg deler i hovedsak Schreiners rådvillhet og også hans skepsis til økt desentralisering av inntektsoppgjørene.

Jeg er imidlertid skeptisk til Schreiners analyse av arbeidsløshet som riset bak speilet. At det i mange situasjoner, men ikke alle, kan være en negativ samvariasjon mellom lønnsvekst og arbeidsløshet er jeg enig i. I en åpen økonomi kan imidlertid den viktigste virkningen gå *fra* lønnsvekst *til* arbeidsløshet, i alle fall i første omgang, og ikke omvendt som i Phillipskurven. Dessuten: De ulike land i Vest-Europa har svært forskjellige forhold mellom arbeidsledighet og lønnsvekst, uten at det er lett å identifisere årsakene. Gunstigere tall for produktivitsutviklingen i enkelte land sammenlignet med Norge kan ikke dekke over det faktum at de arbeidsløse i disse land er en kostnadsbelastning for næringslivet, selv om de ikke står på lønnslistene i bedriftene. Jeg tror at de land som mer eller mindre bevisst eller nødtvunget har latt ledigheten stige, har tapt på det også i det lange løp. Lettere opp enn ned har dessverre vist seg å være en treffende beskrivelse av arbeidsløshetsutviklingen i disse land. Min konklusjon er at arbeidsløshet har vist seg som et ineffektivt og dyrt pressmiddel.

Ordninger for å få lønnsutviklingen inn i et spor hvor det i sterkere grad legges vekt på sysselsettingsutviklingen kan rubriseres som inntektspolitikk. Jeg savner imidlertid en diskusjon av det offentliges rolle i denne forbindelse. Kostnader er mer enn lønn og det offentliges styringsmuligheter er mange. I Schreiners foredrag kommer det lite fram om dette. Når halvparten av BNP sirkulerer gjennom offentlige kasser er det ikke likegyldig hva det offentlige foretar seg. Av sentral betydning er de mange formelle og uformelle bindinger mellom ulike former for inntektsoverføringer og utviklingen i industri-

Svein Longva

arbeiderlønninger. Dette er ordninger som klart bidrar til å forsterke virkningene av konjunkturimpulsene fra verdensmarkedet. I diskusjonen av styringen av kostnadsutviklingen bør også utviklingen i rentenivået trekkes inn. En manglende vilje til å gjøre noe med skattesystemet før kredittmarkedet ble liberalisert har ført dette markedet og dermed norsk økonomi opp i store problemer. Dette illustrerer at det ikke er nok med en markedsløsning, hvilken markedsløsning er ofte viktigere. Det er videre store forskjeller i reell avkastning på kapital mellom ulike næringer. Dette kan i ikke liten grad føres tilbake til ulike økonomisk-politiske tiltak og medfører i økonomisk forstand en sløsing med ressurser og dermed en kostnadsbelastning for samfunnet. De største problemer på dette feltet har vi etter min mening i de skjermede næringer, ikke i industrien som vi ofte får inntrykk av. Det realøkonomiske speilbildet av et høyt kostnadsnivå i Norge er ikke at vi i dag konsumerer så mye av vår inntekt. Vår sparerate er fortsatt høy og konsumet lavt sammenlignet med andre land. Problemet er at investeringene utenom olje kaster så lite av seg.

I sitt foredrag ved åpningen av konferansen fikk Tore Thonstad klart fram at virkemidlenes effektivitet mot arbeidsledighet er avhengig av årsakene til ledigheten. Jeg skal ikke utdype dette ytterligere men bare i tillegg nevne at begrepene klassisk og keynesiansk ledighet mister mye av sitt meningsinnhold, og skarpheten i konklusjonene m.h.t. virkemiddelbruk forsvinner, hvis vi har monopolistisk konkurranse og/eller fallende grensekostkurve. Thonstad pekte på at stadig flere økonomer mener at det i mange industriland som har høy arbeidsledighet kreves en *samtidig* kostnadsreduksjon og etterspørselsstimulering for å oppnå økt sysselsetting. Selv om begrunnelsene kan være forskjellige og ikke alltid like klare støtter jeg grunntanken i dette synet. Hvis og når potensielle muligheter foreligger på tilbudssiden er høyere etterspørsel nødvendig for å dra nytte av mulighetene. Å stole på at Say's lov om at tilbudet skaper sin egen etterspørsel gjelder i denne situasjonen, som det ser ut for at mange gjør, kan være like farlig som alltid å forutsette at etterspørselen skaper sitt eget tilbud. Det er interessant å legge merke til at en tankegang om samtidig kostnadsreduksjon og etterspørselsstimulering ligger bak de beregninger som har vært presentert i Langtids-

program og Nasjonalbudsjett om virkningen på sysselsettingen av lavere lønnsvekst. 1 prosent lavere lønnsvekst øker isolert sett sysselsettingen med 2 000 årsverk, et ganske beskjedent tall. Samtidig bedres utenriksøkonomien. Senkes lønnsveksten med 1 prosent *samtidig* som den innenlandske etterspørsel stimuleres så mye at utenriksbalansen holdes uforandret, øker sysselsettingen ifølge Langtidsprogrammet med 5 000 årsverk, altså 2,5 gang så mye.

I sitt foredrag drøfter også Schreiner virkningen av en etterspørselspolitikk. Her synes jeg han er lite treffende i sin analyse. Han argumenterer for at etterspørselspolitikken har mistet mye av sin effektivitet fordi en økt etterspørsel ser ut til særlig å slå ut i økt nominell verdi av produksjonen mens den reelle produksjonen øker svært lite. Samtidig hevder han at vi fører en ekspansiv politikk basert på oljeinntektene som i alle fall til nå har sikret sysselsettingen. Jeg har problemer med sammenhengen i disse utsagn. Som pekt på ovenfor mener jeg at effektiviteten av etterspørselspolitikken avhenger av situasjonen i utgangspunktet. Utviklingen i USA tidligere og i Norge i fjor og i år synes å vise at etterspørselsstimulering virker effektivt så lenge forholdene på tilbudssiden tillater økt produksjon. Schreiners siste figur kan ikke brukes som belegg for hans hovedtese. Figuren beskriver en simultan prosess, ikke virkningen av en marginal endring i etterspørselen.

Til slutt vil jeg minne om at arbeidskraften er vår viktigste ressurs, ikke vår største bekymring. Odd Aukrust har gjort meg oppmerksom på et utsagn som viser at vår diskusjon i dag ikke er av ny dato. I «En norsk 3-årsplan» utarbeidet for Arbeiderpartiet av Colbjørnsen og Sømme i 1933 heter det:

«I den senere tid har det inntrådt et omslag blant universitetsøkonomene, som nu også ut fra statsfinansielle synspunkter kan bevise at nasjonen som helhet har råd til å arbeide.»

Det burde ikke være nødvendig i denne forsamling å argumentere for at «beviset» holder. Kanskje vi i 1985 kan gå et skritt videre og si at vi ikke bare har råd til å arbeide men faktisk kan ha fordel av det?

Adresseendring

Har du flyttet eller skiftet jobb? Husk å melde fra til foreningen pr. brev eller telefon 20 22 64.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

Næringspolitikk og makroøkonomi

V. Norman starter sitt foredrag med å slå fast at det er arbeidskraften som er en knapphetsfaktor og ikke arbeidsoppgavene. Dernest stiller han to hovedspørsmål:

- hvordan unngå at nærings- og utenriksøkonomiske hensyn i fremtiden tvinger oss til å føre en makroøkonomisk politikk som skaper Keynes-ledighet
- hvordan unngå at vi får varige reallønnsproblemer

AV

VICTOR D. NORMAN*

Innledning

Denne konferansen har sysselsetting i et langsiktig perspektiv som hovedtema, og det jeg skal si vil være farvet av det. Innledningsvis har jeg imidlertid lyst til å presisere at det å holde folk sysselsatt på et eller annet vis ikke er noe problem i seg selv – vi kan alltid finne på en eller annen form for kunstig beskjeftigelse for folk som ellers ville gå arbeidsledige. Om noen skulle være i tvil om det, kan de bare merke seg den fantasi man har utvist både i Sverige og Norge når det gjelder plassering av arbeidsledige i skoler eller ekstraordinære sysselsettingstiltak. Sysselsetting i seg selv er derfor et nokså trivielt mål – et rimeligere og mer ambisiøst mål er sysselsetting i verdiskapende virksomhet.

En annen måte å si dette på, er at vi ikke bør tape av syne at arbeidskraft først og fremst er en knapp ressurs. Det er dumt å la en slik ressurs ligge øde – men det er egentlig like dumt å kaste den bort i virksomhet hvor den ikke skaper noe av verdi. Og vi har ingen mangel på verdiskapende oppgaver; tenk bare på uløste omsorgsoppgaver.

Det er egentlig overflødig å si dette i en forsamling av økonomer – det er neppe noen i denne forsamling som ikke har et sunt, realøkonomisk bilde av arbeidskraft som en knapp ressurs. Det som kanskje ikke er overflødig, er å minne denne forsamlingen om at man ellers i samfunnet ikke helt har oppfattet at mangelvaren ikke er fantasi når det gjelder måter å sysselsette folk. Mange, spesielt blant andre samfunnsvitere, tror at det er arbeidsoppgavene som er knapphetsfaktoren – altså at vi må dele på arbeidet. Økonomer har en stor oppgave i å få folk til å forstå at det ikke er der problemet ligger – problemet er, som det alltid har vært, å utnytte en knapp ressurs fornuftig.

Det er spesielt viktig å være klar over knapphetsaspektet når man skal vurdere næringspolitikk i relasjon til sysselsetting. Hvis man virkelig tror at problemet vårt

med tilhørende klassiske ledighets- og konkurranseevne problemer.

En hovedkonklusjon Norman trekker er at vi bør tilstrebe et konkurranseutsatt næringsliv som er kapitalintensivt, og et skjermet næringsliv som er arbeidsintensivt.

er å finne på noe å gjøre, forledes man til å stille næringspolitiske spørsmål på hodet: I stedet for å spørre hva en bestemt form for sysselsetting kaster av seg, spør man hva en bestemt form for sysselsetting koster. Vi har allerede sett tilløp til en slik pervers innfallsvinkel i forbindelse med Syd-Varanger og Tyssedal, der selv økonomer har gitt seg inn på beregninger av hva arbeidsplasser koster. Jeg skal ikke utelukke at det i bestemte, regionaløkonomiske sammenhenger kan tenkes tilfeller der sysselsetting er et kostbart gode; men vi bør vokte oss vel for å anlegge det som generell, næringspolitisk innfallsvinkel.

Etter disse innledende advarsler kan det være naturlig å presisere hva Norges makroøkonomiske problem består i, og hvordan næringspolitiske spørsmål dukker opp i den forbindelse.

Næringspolitikk må nødvendigvis ha et *langsiktig* siktemål, siden den påvirker allokeringen av investeringer mellom bransjer og derved binder næringsstrukturen fremover. Skal man se på betydningen av næringspolitikk for makroøkonomien, er det derfor ikke naturlig først og fremst å se hvordan dagens næringspolitikk påvirker dagens makroøkonomi – i stedet bør man se på hvordan dagens næringspolitikk påvirker evnen til makroøkonomisk problemløsning i fremtiden.

I det perspektivet står vi, slik jeg ser det, overfor to hovedspørsmål:

- (1) Hvordan skal vi innrette oss for å unngå at nærings- og utenriksøkonomiske hensyn i fremtiden tvinger oss til å føre en makroøkonomisk politikk som skaper Keynes-ledighet innenlands?
- (2) Hvordan skal vi innrette oss for å unngå at vi får varige reallønnsproblemer i Norge, med tilhørende klassiske ledighetsproblemer og konkurranseevneproblemer?

De to spørsmålene henger sammen, men kanskje i mindre grad enn mange synes å tro. Det første er et spørsmål om å skaffe seg fremtidig makroøkonomisk handlefrihet; det andre om å få et lønnsdannelsessystem som gjør at prisen på arbeidskraft gir uttrykk for reell knapphet. Svarene på begge spørsmål, men særlig på det første, har klare implikasjoner for næringspolitikken i dag.

* Victor D. Norman er professor i samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

Makroøkonomisk handlefrihet

Det er ikke urimelig å regne med at verdensøkonomien vil halte også i årene frem mot århundreskiftet. USA sliter med budsjett- og driftsunderskudd som gjør at man der har latente incitamenten til økonomisk innstramning, og Vest-Europa synes å ha et kronisk tilbudssideproblem som gjør at man neppe kan regne med systematisk, ekspansiv politikk der. Det kan selvsagt komme positive overraskelser internasjonalt. Risikoen for en mindre gunstig utvikling er imidlertid så stor at et land som Norge naturlig bør gardere seg. Det gjør vi hvis vi sikrer oss en fremtidig makroøkonomisk handlefrihet som gjør at vi kan føre innenlandsk motkonjunkturpolitikk om det skulle bli nødvendig.

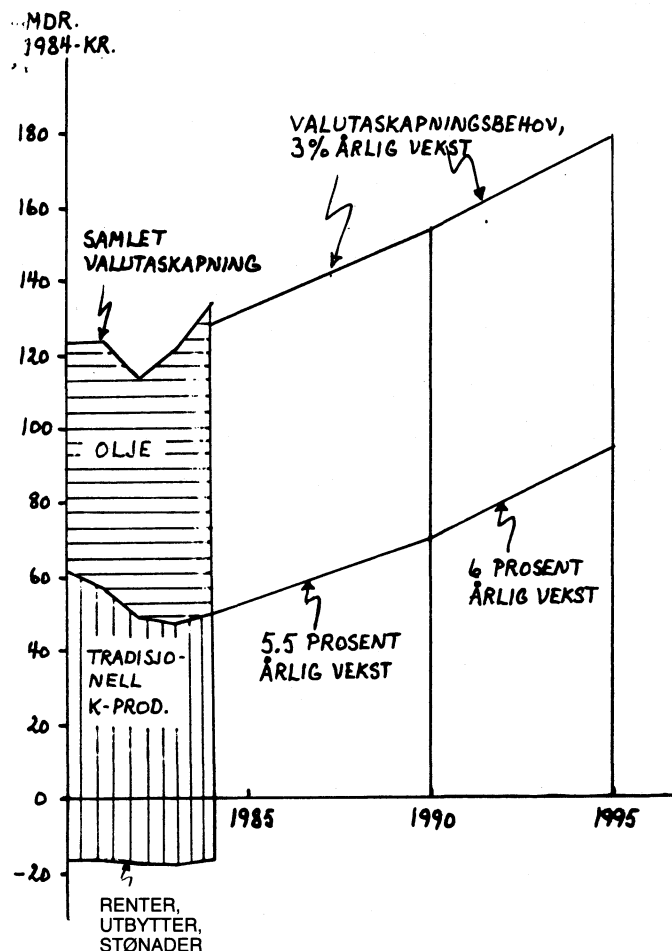
Når jeg her snakker om motkonjunkturpolitikk, mener jeg da tradisjonell, Keynesiansk etterspørselsregulering gjennom penge- og finanspolitikk. Det jeg forestiller meg, er altså at vi periodevis kan oppleve konjunkturproblemer ute som kan motvirkes gjennom økt innenlandsk etterspørsel.

Det er to forutsetninger som må være oppfylt for at vi skal kunne føre en slik motkonjunkturpolitikk. Den ene er at vi ikke støter mot alvorlige skranker i form av uakseptable underskudd på driftsregnskapet overfor utlandet. Den andre er at vi unngår motkonjunktursyndromet fra 70-årene, da økt innenlandsk etterspørsel skapte et lønnspress som svekket konkurranseevnen og satte konkurranseutsatt sysselsetting i fare.

Man skal ikke overvurdere betydningen av noen av disse skrankene – det er det nok av andre som gjør. Vi må trygt kunne tillate oss tildels betydelige driftsunderskudd i perioder med internasjonal etterspørselssvikt, så lenge slike underskudd motsvares av et fremtidig inntekspotensiale. Vi må også kunne akseptere en midlertidig forverring av konkurranseevnen overfor utlandet i perioder med konjunktursvikt internasjonalt, så lenge det kompenseres ved en kontraktiv politikk som gir lavere

Victor D. Norman

Figur 1.

lønnsvekst i Norge enn i utlandet i perioder med høykonjunktur internasjonalt. Vi bør også huske at valutakursjusteringer kan være en hensiktsmessig måte å redusere konsekvensene av innenlandsk motkonjunkturpolitikk for driftsregnskapet og konkurranseevnen.

Selv om skrankene ikke representerer noen absolutt binding på makroøkonomisk politikk, er det imidlertid grunn til å vurdere hvordan vi kan gjøre dem til mindre av en binding enn de har vært historisk.

For å unngå at driftsregnskapet blir en skranke, må vi både sikre oss et minimum av valutareserver i utgangspunktet og sikre høy, løpende valutainntjening. Vi har begge deler i dag, i kraft av inntjeningen fra oljesektoren. Med den usikkerhet som hersker når det gjelder fremtidig oljeproduksjon, fremtidige oljepriser og fremtidige avsetningsmuligheter for gass, er det imidlertid ikke vanskelig å lage plausible scenarier der valutainntjeningen kan bli en alvorlig makroøkonomisk skranke, selv på forholdsvis kort sikt.

Som illustrasjon på denne muligheten har jeg laget et enkelt, men ikke helt uplausibelt talleksempel, vist i figur 1. I eksemplet har jeg antatt at bruttoproduktet i oljesektoren holder seg konstant på 1984-nivå, at teknologisk fremgang og vekst i ressursgrunnlaget for øvrig gir en vekst i produksjonsevnen i Norge på 3 prosent pr. år frem til år 2000, og at den delen av samlet inntekt som brukes på valutakrevende goder holder seg konstant på samme nivå som i første halvdel av dette tiåret. Som det fremgår av figuren, må vi da i gjennomsnitt ha dobbelt så rask vekst i valutaskapningen utenom oljesektoren som i økonomien som helhet dersom vi skal opprettholde balanse i utenriksøkonomien.

La meg her presisere at jeg bruker begrepet valuta-inntjening i vid forstand – det omfatter all virksomhet som gir oss valuta (eksport av varer og tjenester, direkte investeringer i utlandet, porteføljeplasseringer ute); men det omfatter også all virksomhet som sparer oss for valuta (importkonkurrerende produksjon).

Man skal ikke ta slike talleksempler bokstavelig, dertil er de altfor omtrentlige. I forbindelse med akkurat dette eksemplet kan jeg f.eks. minne om den uklarhet som råder når det gjelder skillet mellom konkurranseutsatt og skjermet virksomhet. Jeg har tatt utgangspunkt i en enkel todeling av økonomien, og dessuten antatt at etterspørselens fordeling på de to kategoriene av goder er stiv, i den forstand at eventuell ledig kapasitet i den skjermede sektor ikke fører til at en større del av etterspørselen retter seg mot skjermede varer og tjenester. Selv om jeg nok tror at begge forutsetningene er rimelig gode tilnærminger, innebærer de at man nettopp i forbindelse med den type talleksempler jeg har vist, bør være ekstra forsiktig med å se på eksemplet som noe annet enn en ren illustrasjon.

Selv som en meget omtrentlig illustrasjon viser imidlertid eksemplet at det å oppnå tilstrekkelig høy, løpende verdiskapning i valutaskapende virksomhet *kan* bli et problem. Vi bør naturlig være opptatt av hva vi kan gjøre for å gardere oss mot det.

Svaret gir seg selv: Vi bør bevisst «overinvestere» i valutaskapende virksomhet utenom olje. Med det mener jeg selvsagt ikke at vi bør investere i slik virksomhet utover det nivå en samfunnsøkonomisk nytte-kostnads-kalkyle tilsier. Det jeg mener, er at en slik kalkyle ville vise at den samfunnsøkonomiske avkastning av slike investeringer overstiger den privatøkonomiske. Det er to grunner til det. Den ene er at investeringene representerer en form for risikospredning som reduserer vår avhengighet av valutainntjeningen fra oljesektoren. Den andre er at slike investeringer gir oss større muligheter til å føre motkonjunkturpolitikk i fremtiden, og derved gir større forventet sysselsetting og verdiskapning også i økonomien for øvrig.

Den andre skranken på makropolitikken har å gjøre med lønnsvirkningene av motkonjunkturpolitikken og konsekvensene av det som konkurranseevne og sysselsetting. Problemstillingen er velkjent – resonnementskjeden har endog vært karakterisert som «Willochs gram-mofonplate» – men den er ikke mindre korrekt av den grunn. Spørsmålet er hva vi kan gjøre for å unngå at vi i fremtiden må avstå fra en ellers fornuftig makroøkonomisk politikk «av hensyn til konkurranseevnen».

Igen synes jeg svaret ligger snublende nær. Problemet oppstår fordi store deler av den konkurranseutsatte sektor er arbeidsintensiv – det gjelder for nesten hele den hjemmemarkedsorienterte del av den konkurranseutsatte sektor. Jo mindre del av valutaskapningen som kommer fra arbeidsintensive virksomheter, desto mindre blir problemet. Om man fører en næringspolitikk som favoriserer ikke-arbeidsintensive former for valutaskapning på bekostning av arbeidsintensive bedrifter og bransjer, skulle man derfor over tid oppleve at konkurranseevnen (målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet) kan tillegges mindre vekt ved utformingen av motkonjunkturpolitikk.

Tar vi utgangspunkt i ønsket om fremtidig makroøkonomisk handlefrihet, ledes vi derfor til en næringspolitisk strategi som innebærer bevisst favorisering av investe-

ringer i ikke-oljerelatert valutainntjening og bevisst favorisering av lite arbeidsintensive former for valutaskapning.

Implikasjonen er altså at vi bevisst bør tilstrebe å bruke en større del av kapitalressursene (sparingen) til valutainntjening, og til gjengjeld bygge ned sysselsettingen i konkurranseutsatt virksomhet. Motstykket er økt sysselsetting i den skjermede del av økonomien, og tilbakeholdenhet når det gjelder investeringer der.

Ser vi den faktiske utvikling i åttiårene i lys av en slik overordnet strategi, er det ett positivt og to negative trekk vi kan merke oss. Det positive er at vi, til tross for alt som er sagt om industrisysselsetting og behovet for å unngå en forverring i konkurranseevnen for arbeidsintensiv industri, har opplevd en nedbygging av sysselsettingen i konkurranseutsatt virksomhet og en tilsvarende økning i skjermet sysselsetting.

Konkurranseutsatt sysselsetting var i 1984 vel 40 000 årsverk lavere enn i 1980, mens vi i samme periode hadde en vekst i skjermet sysselsetting på vel 55 000. Ut fra det som er sagt ovenfor, er det ingen grunn til å forsøke å reversere denne utviklingen.

Av negative trekk er det først og fremst grunn til å merke seg at nedgangen i konkurranseutsatt sysselsetting ikke skyldes at de arbeidsintensive deler av sektoren er blitt mindre betydningsfulle. Sysselsettingen for-deler seg på arbeidsintensiv hjemmemarkedsproduksjon og kapitalintensiv eksportproduksjon (inklusive skipsfart, men eksklusive olje) omtrent som før. Og ser vi på fordelingen av investeringer, oppdager vi at hjemmemarkedsindustri tar en større del av investeringene (igjen eksklusive olje, men inklusive skipsfart) enn tilfellet var i 70-årene.

Det andre negative trekket er at samlede investeringer i konkurranseutsatt virksomhet (utenom olje) har stagnert og nå står for en bekymringsfullt liten del av samlede investeringer – i 1984 representerte bruttoinvesteringer i konkurranseutsatt virksomhet mindre enn 14 prosent av samlede bruttoinvesteringer eksklusive investeringer i oljevirksomhet og boliger. Det er altså ingen tegn til at vi virkelig bruker en betydelig del av investeringene til å sikre fremtidig valutainntjening.

De to negative trekkene har samme årsak. Det er tre hovedforklaringer. Den ene er de problemer næringslivet har med å identifisere lønnsomme, kapitalintensive investeringsprosjekter – gitt skipsfartskrisen og den kombinasjon av konjunktur- og strukturproblemer verdens metallindustri har opplevd i 80-årene, virker det ikke som om våre tradisjonelle, kapitalintensive bransjer klarer å identifisere gode plasseringsalternativer for kapital. Den andre forklaringen er statens manglende evne til å få stilt det statlige spareoverskuddet til rådighet for private investorer – de som måtte ha kommet opp med gode investeringsmuligheter, har ikke hatt noe sted å hente kapitalen gitt at staten står for det vesentlige av sparingen. I stedet har vi bare betalt ned statlig utenlandsgjeld og bygget opp valutareserver i Norges Bank – begge deler utmerkede tiltak i og for seg, men neppe spareanvendelser som sikrer den løpende inntjening av valuta i fremtiden. Den tredje forklaringen er den bevisste favorisering av arbeidsintensiv industri gjennom Nord-sjø-proteksjonismen – fortrinnsbehandlingen av norske leverandører av utstyr og tjenester til norsk oljevirksomhet har utvilsomt gitt verkstedindustrien og andre ar-

beidsintensive bransjer fordeler på bekostning av mer kapitalintensiv valutainntjening.

I denne påpekningen av årsaker ligger også en antydning om et behov for omvurdering av viktige deler av økonomisk politikk av betydning for næringsstrukturen. Behovet har kanskje mer å gjøre med premissene for næringspolitikken enn for det som oppfattes som næringspolitikk i snever forstand. Slik jeg ser det, må vi først og fremst frigjøre oss – ikke minst mentalt – fra det etablerte, konkurranseutsatte næringsliv. De hjemmekonkurrerende deler av næringslivet har ikke en kostnadsstruktur som gjør at de er særlig interessante samfunnsøkonomisk sett; de tradisjonelle, utekonkurrerende deler er kapitalintensive, men de synes å være så bundet til produksjon av metaller og skipsfartstjenester at de kanskje ikke er i stand til å utvikle interessante, nye investeringsalternativer.

Dernest må vi finne en løsning på problemet med kanalisering av statlig sparing – helst ved å få private til å spare i stedet, subsidiært ved å etablere hensiktsmessige kanaliseringsmekanismer.

La meg presisere at jeg her snakker om næringspolitisk strategi. Vi kan selvfølgelig ikke få omkanalisert statlig sparing på titalls milliarder i løpet av et år eller to; vi kan heller ikke kvitte oss med det eksisterende næringsliv og få et helt nytt i løpet av noen få år – vi kan ikke engang være sikre på at det finnes noe bedre. Ved utformingen av konkret politikk må vi imidlertid ha en idé om hvor vi skal hen – så får de utålmodige blant oss finne seg i at vi må bevege oss med små skritt. Det som er bekymringsfullt i så henseende er egentlig ikke skrittene størrelse, men at vi på viktige punkter går i gal retning – i hvert fall hvis målet er langsiktig, makroøkonomisk handlefrihet.

Nå bør det her innskytes at enkelte nok ville anbefale en alternativ strategi for makroøkonomisk handlefrihet – nemlig økt skjerming av norsk økonomi. Tore Thonstad har tatt til orde for det; og i en viss forstand kan man vel si at Nordsjø-proteksjonismen er utslag av det samme (selv om det er en form for ad-hoc proteksjonisme som står i kontrast til Thonstads ønsker om varige og synlige, men moderate, handelshindringer). Nå skal ikke dette foredraget være noe innlegg i en handelspolitisk polemikk, så jeg skal ikke gå i detalj når det gjelder et slikt alternativ. La meg bare peke på at de skranker på handlefriheten jeg har behandlet, ikke forsvinner selv om man innfører moderate handelshindringer i Norge. En etterspørselsstimulans vil i stor grad «lekke ut» i form av økt import selv med moderate handelsbegrensninger, og vi må derfor allikevel ha en verdiskapningsreserve i den konkurranseutsatte sektor for å unngå at slike lekkasjer skaper driftsbalanseproblemer når vi skal føre motkonjunkturpolitikk. Når det gjelder konkurranseevnen, vil moderate handelshindringer etter all sannsynlighet gi oss en mer arbeidsintensiv konkurranseutsatt sektor enn i dag, så konkurranseevnen vil bli mer følsom overfor lønnsnivået – og derved overfor motkonjunkturpolitikk – enn før; og det kan mer enn oppveie det faktum at økt beskyttelse vil gjøre konkurranseutsatt produksjon mindre avhengig av konkurranseevnen.

Skulle avskjerming av økonomien virkelig monne når det gjelder å gi oss makroøkonomisk handlefrihet, måtte det trolig være beskyttelse i et omfang som innebærer at vi gir avkall på viktige gevinster ved handel og arbeidsdeling. Jeg er nokså sikker på at det er et dårligere alternativ enn det jeg har skissert.

Reallønnsproblemer

Den andre truselen mot sysselsetting er for høye lønninger – altså klassisk arbeidsledighet. Vi var i Norge lenge og med rette stolte av at vi hadde en oppgjørsform og et sett av arbeidsmarkedsorganisasjoner som sikret en lønnsutvikling i tråd med realøkonomiske realiteter. Det er nokså klart at så ikke har vært tilfellet i de senere år. Vi har først og fremst sett utslagene i konkurranseevnen overfor utlandet – når den nokså systematisk er blitt svekket, er det ikke bare på grunn av innenlandsk etterspørselspress; det har også å gjøre med lønnsoppgjør og lønnsglidning uten basis i samlet etterspørsel etter arbeidskraft.

Konkurranseevnevirkningene av for høye lønninger vil bli mindre alvorlige om vi klarer å gjøre valutaskapningen mindre arbeidsintensiv enn i dag. Blir reallønnene for høye, vil vi allikevel få ledighetsproblemer. Skulle myndighetene sikre full sysselsetting gjennom generell etterspørselsstimulans, måtte vi da nemlig ha en samlet etterspørsel som oversteg samlet innenlandsk produksjon – med kroniske presstendenser og kroniske driftsunderskudd som konsekvens. Det sier seg selv at en slik makroøkonomisk politikk er umulig på lengre sikt.

Vi må altså på en eller annen måte sikre at lønnsutviklingen avspeiler den reelle knapphet på arbeidskraft. Akkurat det problemet blir ikke mindre om valutaskapningen i økende grad skal baseres på kapital. Alt annet like vil det gi lavere likevektsrealønn innenlands. Det er ett av flere momenter som antyder at reallønnsveksten i årene fremover må være mindre enn produksjonsveksten, dersom vi skal opprettholde tilnærmet full sysselsetting. Spørsmålet er hvordan vi skal få det til.

Dette er et tema som bare delvis har å gjøre med næringspolitikk, og det vil derfor føre for langt å gi en fyldestgjørende diskusjon her. La meg nøye meg med å peke på noen nødvendige og noen unødvendige forutsetninger – så får jeg overlate til andre å vurdere om de nødvendige forutsetningene også er tilstrekkelige.

La meg ta det enkleste og næringspolitiske sett mest nærliggende først. Det har, bl.a. av Hermod Skånland, vært hevdet at skjermet sysselsetting i seg selv er et problem for lønnsnivået, i den forstand at man i den skjermede sektor mangler det modererende korrektiv som internasjonal konkurranse og trusel om å miste jobben representerer. Ut fra et slikt resonnement kunne man lett trekke den slutning at det er uheldig å bygge ned konkurranseutsatt sysselsetting – at mange arbeidsplasser der, kombinert med lønnsolidaritet, er den beste garanti vi kan ha for lønnsmessig moderasjon.

Et slikt syn hadde utvilsomt mye for seg for 10–20 år siden, da industrien sto for en større del av sysselsettingen enn i dag, og da LO var tilnærmet enerådende som arbeidstakerorganisasjon. Jeg tror det har lite for seg i dag. Fire av fem arbeidsplasser er allerede i den skjermede sektor; og selv om vi skulle redusere tallet til to av tre, villde de fleste arbeidstakerne ha jobber og kvalifikasjoner som gjør at de ikke naturlig solidariserer seg med industriarbeidere eller andre ansatte i den konkurranseutsatte sektor. Samtidig har vi i dag tre store arbeidstakerorganisasjoner, hvorav to ikke har noen spesiell forankring i den konkurranseutsatte sektor. Å tro at idyllen fra 50-årene kan gjenopprettes i en slik situasjon, virker urimelig optimistisk.

Jeg tror derfor ikke at omfanget av konkurranseutsatt sysselsetting er særlig interessant i denne sammenheng

– vi bør innse at tankegangen bak den enkle Aukrust-modellen ikke lenger er særlig treffende hverken som faktisk beskrivelse eller som realistisk mål for lønnsdannelsen i Norge.

Derimot tror jeg at andre aspekter ved næringspolitikken er viktige. Noe av det aller viktigste er at myndighetene gjenerobrer det næringspolitiske initiativ. Gjennom de eksplisitte og implisitte garantier i 70-årene om at alle skulle være sikret den jobben de hadde resten av sitt liv, kan man si at myndighetene gav bort initiativet – de gjorde det mulig for arbeidsgivere og arbeidstakere å avtale lønnstillegg i forvisning om at myndighetene ville tre støttende til dersom det viste seg at tilleggene skapte problemer for bedriftene. Mye av problemet med næringspolitikken i 80-årene har bestått i å snu dette spillet – å få mikroaktørene til å skjønne at myndighetene ikke er en snill onkel man kan gå til hver gang man har rotet seg opp i et problem. Størrelsen på overføringene til næringsformål viser at vi har et godt stykke igjen før initiativet er gjenerobret. Inntil så skjer, må vi bare innse at bedrifter og arbeidstakere ikke har sterke nok incitamenter til lønnsmessig moderasjon.

Det er utvilsomt økende forståelse for at myndighetene må «binde seg til masten» – må fraskrive seg muligheten til selektiv krisehjelp – dersom næringspolitikken skal bidra til en lønnsutvikling som samsvarer med utviklingen i reallønnsveken i den enkelte bedrift eller bransje.

Det som nok er mindre godt forstått, er at vi står overfor et analogt problem på makronivå. Dersom myndighetene garanterer full sysselsetting, forsvinner organisasjonenes incitament til å virke som en modererende og opplysende innflytelse på medlemsmassen. Så lenge sysselsettingsgarantien er en garanti om å føre aktiv motkonjunkturpolitikk for å unngå Keynes-ledighet når internasjonal etterspørsel svikter, er det forsåvidt ikke noe problem her. Hvis garantien også omfatter etterspørselsstimulans for å motvirke sysselsettingsvirkningene av for store lønnstillegg, oppstår det imidlertid klare problemer. Det er vanskelig ikke å konkludere at det nettopp er her problemet har ligget i land som Sverige og Norge i de senere år.

For å unngå slike problemer, må myndighetene enten gjøre det troverdig at man ikke kan eller vil eliminere innenlandske sysselsettingsproblemer som har sitt opphav i for høye reallønninger innenlands; eller man må komme frem til et annet system for inntektsoppgjørene enn det vi har i dag. Personlig vet jeg ikke hvilken av de to veiene, om noen, som er farbar. Å finne løsninger på det problemet ligger imidlertid såvidt langt på siden av mitt tema at jeg kan tillate meg å la svaret forbli åpent.

Det som derimot ikke ligger på siden av temaet, og som jeg vil avslutte med, er noen skattepolitiske forutsetninger som må være oppfylt dersom myndighetene skal kunne forhindre for høyt reallønnsnivå i Norge. En amerikansk kollega av meg har nylig skrevet en artikkel om «tax reform as industrial policy» – mitt poeng kan kanskje kalles «tax reform as wages policy». Skal vi over en lengre periode ha lavere vekst i reallønningene enn i økonomien totalt sett, må vi på en eller annen måte sikre at det ikke systematisk fører til en omfordeling av kjøpekraft fra lønnstakere til andre grupper. Problemet er jo ikke at lønnstakerne legger beslag på en for stor del av samlet inntekt i Norge – problemet er at prisen på arbeidskraft er, eller lett kan bli, for høy.

I årene fremover må vi altså være villige til, og i stand

til, å kompensere lønnstakerne for lav reallønnsvekst gjennom lavere skatter på lønnsinntekt. Det vil imidlertid bare være mulig, hvis offentlige utgifter skal holdes på samme nivå som i dag, dersom vi øker skattene på andre inntekter. I praksis må det først og fremst innebære høyere skatt på kapitalinntekter.

I skjæringsfeltet mellom makroøkonomi og næringspolitikk er dette et sentralt poeng. En fornuftig næringspolitikk fremover vil etter all sannsynlighet innebære at en større del av samlet inntekt tar form av kapitalinntekt – bl.a. inntekter fra investeringer i utlandet. Hvis vi ikke klarer å beskatte denne inntekten, vil det ikke være mulig å begrense lønnsveksten uten at lønnstakernes kjøpekraft blir lavere. Å komme frem til et effektivt beskatningssystem for kapitalinntekt er derfor inntektspolitisk viktig; og det er viktig dersom vi skal unngå at lønnstakerne «går i skyttergravene» både i næringspolitisk og inntektspolitisk sammenheng.

Det er ingen vestlige land som er kommet frem til et skattesystem som innebærer effektiv beskatning av kapitalinntekt – de fleste land har samme problem som vi har, nemlig at kapitalinntektsbeskatningen skaper alvorlige allokeringsvridninger uten å gi nevneverdig proveny. I prinsippet skulle det imidlertid ikke være umulig å komme frem til et effektivt skattesystem – vi vet f.eks. at et utgiftsskattesystem behandler lønns- og kapitalinntekt likt, og samtidig eliminerer mange av vridningseffektene som dagens skattesystem har. Det burde være på tide at vi fikk en skikkelig vurdering av dette spørsmålet, herunder en samlet vurdering av bedriftsskattesystemet i Norge.

Avslutning

Jeg har konsentrert meg om næringspolitiske forutsetninger for mulighetene til å føre en fornuftig makroøkonomisk politikk i fremtiden. La meg helt til slutt si et par ord om den motsatte problemstillingen – betydningen av dagens makroøkonomiske politikk for mulighetene til å føre en fornuftig næringspolitikk.

Siden 1981 har myndighetene, i hvert fall i ord, lagt stor vekt på den betydning det makroøkonomiske opplegg har for konkurranseevnen og det konkurranseutsatte næringsliv. Utgangspunktet har imidlertid hele tiden vært hvordan vi må innrette oss for at det eksisterende, konkurranseutsatte næringsliv – i praksis først og fremst hjemmekonkurrerende, arbeidsintensiv industri – skal overleve. Jeg tror det er et svært uheldig utgangspunkt, av to grunner. Den ene er at premisset på sett og vis er galt – det er slett ikke sikkert at eksisterende, arbeidsintensiv industri er det vi skal satse på fremover. Den andre er at man med et slikt utgangspunkt ledes til relativt kontraktiv økonomisk politikk; noe vi så klartest i 1982–83. Det har som konsekvens arbeidsledighet, og derved stor usikkerhet blant lønnstakerne om alternative sysselsettingsmuligheter. Det skaper i seg selv en omstillingshindring og et latent press for næringspolitiske bevaringstiltak.

Skal vi få mikroaktørene i samfunnet til å godta omstillinger, må det være klart for dem at de har noe å omstille seg til – det er ikke nok at de ser hva vi skal omstille oss fra. Det vil de ikke gjøre dersom makropolitikken er kontraktiv. Personlig tror jeg derfor at vi bør ha et visst, latent etterspørselspress i økonomien rett og slett for å unngå at folk motsetter seg en fornuftig næringspolitikk i

rent frykt for arbeidsledighet. Jeg synes også at erfaringene fra de siste 20–30 år viser det klart: De perioder da vi fikk til raske omstillinger og kunne føre en fornuftig næringspolitikk, var i perioder med nokså latent etterspørselspress – det var først og fremst i 50- og 60-årene. I siste halvdel av 70-årene og begynnelsen av 80-årene, da myndighetene forsøkte å stramme til makroøkonomisk,

opplevde vi det motsatte.

For å si det litt klarere: Om myndighetene ikke sikrer sysselsettingen gjennom makropolitikken, blir de lett tvunget til å gjøre det gjennom næringspolitikken. I så fall feilkobler man mål og virkemidler på en nokså katastrofal måte.

Forberedt innlegg ved direktør Arne Øien i Statistisk Sentralbyrå

Næringspolitikk og makroøkonomi

1. Utgangspunkter

Victor Norman har i sitt foredrag framsatt en rekke tankevekkende teser om kompliserte og viktige spørsmål. Jeg må innrømme at jeg ikke har rukket å fordøye alt, og tar forbehold for eventuelle misforståelser. I det følgende skal jeg konsentrere meg om noen hovedpunkter.

Ett av Victor Normans utgangspunkter er at fra et realøkonomisk synspunkt er arbeidskraft en *knapphetsfaktor*. Her er vi på trygg grunn i Ragnar Frisch's fotefar. En omfattende arbeidsløshet avspeiler i tilfelle en alvorlig brist ved *organisasjonen* av vår økonomiske virksomhet.

Etter at dette er slått fast, oppstår imidlertid et tankekors for oss økonomer. Mange av oss, blant dem Victor Norman, må innrømme at vi vet ikke riktig hvordan vår økonomi best kan organiseres, slik at vi både sikres full sysselsetting på kort og lang sikt og slik at vi også ellers er fornøyd med resultatene. Institusjonelle ordninger kan begrense mulighetsområdet utover det rent realøkonomiske resonnement tilsier – og likevel er det ikke nødvendigvis lett å forbedre disse ordningene.

Et annet utgangspunkt hos Norman er at myndighetene må være forberedt på å kunne føre en motkonjunkturpolitikk. Dette emne har ikke vært riktig på mote blant alle makro-økonomer i de siste årene.

Ut fra erfaringene i 1960-årene og begynnelsen av 70-årene har bl.a. OECD advart mot forsøk på «fine tuning» i konjunkturpolitikken; en advarsel som fornuftig tolket nok kan være berettiget. Mange bruker imidlertid nå «fine tuning» om ethvert forsøk på å drive konjunkturpolitikk. Det gleder meg at Victor Norman ikke er i dette selskap.

Hovedpoengene hos Norman er for øvrig ikke hvordan konjunkturpolitikken best kan legges an. *Ett* hovedpoeng er hvordan vi bør påvirke strukturen i vårt næringsliv slik at *behovet for å drive motkonjunkturpolitikk dempes*. Et annet hovedpoeng er hvordan vi må innrette oss for å få tilstrekkelig manøvreringsrom i vår utenriksøkonomi til å kunne møte vekslende konjunkturer.

2. Reallønnsutvikling

Det er lett å være enig med Victor Norman i at lønnsdannelsen i vårt samfunn representerer et alvorlig problem. Dette gjelder ikke bare Norge. Siden slutten av 1960-årene synes de fleste vestlige industriland å ha en *innebygget tendens til inflasjon ved høy sysselsetting*. De

store industriland i Europa har nå i mange år, og av frykt for inflasjon, drevet arbeidsløsheten stadig oppover. Inflasjonen har vært holdt i sjakk, men de sosiale problemer arbeidsløsheten fører med seg er etter alt å dømme meget alvorlige. Dessuten har inntektstapet som følge av svak kapasitetsutnyttelse vært betydelig.

Her hjemme har oljeinntektene hittil tillatt myndighetene å føre en mer ekspansiv politikk. Arbeidsløsheten har ligget lavt i internasjonal sammenligning, men har vært alvorlig nok – særlig i 1983 og 84. Kostnadsstigningen har dessuten vært betydningsfull. Våre konkurranseutsatte næringer utenom olje har klart hatt en svakere utvikling enn vi gjerne skulle ha sett.

Min vurdering er at medmindre kostnadsutviklingen kan kontrolleres bedre, vil vi neppe kunne opprettholde full sysselsetting i Norge på lang sikt. Ikke minst årets inntektsutvikling – med en særdeles høy lønnsglidning – gir grunnlag for en slik oppfatning. Når jeg likevel ikke vil kritisere årets statsbudsjett for å være for ekspansivt, henger det sammen med at vi ennå har tid til institusjonell reform. Vi har ennå et betydelig manøvreringsrom i vår utenriksøkonomi.

Jeg tror ikke det er riktig å klage på bestemte grupper eller organisasjoner når det gjelder lønnsutviklingen. Spesielt vil jeg minne om at industriarbeiderne ikke har hatt noen sterk lønnsutvikling over de siste årene, og at det er lokale snarere enn sentrale oppgjør som synes å gi problemene. Det er *det institusjonelle apparat* som vi bør søke å endre fordi det produserer utilfredsstillende resultater.

Her kan det med noen rett innvendes at vi ikke bør se ensidig på den *nominelle lønnsvekst* når vi skal vurdere konsekvensene for konkurranseevnen. Viktig for konkurranseevnen er bl.a. utviklingen i kostnader pr. produsert enhet i visse bransjer hos oss sammenlignet med hos andre. Men her er jo ikke bare lønnen av betydning. Vi har andre kostnadsfaktorer. Produktivitetsutviklingen kommer dessuten inn med stor tyngde. Valutakurspolitikken vil også spille inn. Konkurranseevnen avhenger i tillegg av helt andre forhold. Utbygging av kapitalutstyr, markedsføring, evne til innovasjon og til å finne fram til produkter med etterspørselsvekst har f.eks. også betydning – særlig gjelder dette på lang sikt.

Men selv om mange forhold virker inn, er likevel den nominelle lønnsutvikling *sentral* for utviklingen i vår konkurranseevne. Jeg er derfor enig med Victor Norman i at en institusjonell reform på dette område er sterkt ønske-

lig – etter mitt skjønn *nødvendig* for å opprettholde full sysselsetting på lang sikt.

Dessverre kan jeg ikke angi hvordan et nytt institusjonelt system må utformes. Enkelte har hevdet at å tillate større variasjon i lønninger etter markedsforholdene vil gi en bedre løsning. Ifølge Economist viser imidlertid visse studier foretatt innen OECD at slike ordninger har en forholdsvis begrenset om enn positiv virkning på sysselsettingen. I alle fall er det vanskelig å se hvordan dette vil løse lønsspørsmålet for skole- og helsesektoren.

3. Kapital

Et annet hovedpoeng i Victor Normans foredrag er at vi bør tilstrebe et relativt kapitalintensivt konkurranseutsatt næringsliv og et arbeidsintensivt skjermet næringsliv. Derved vil de konjunktursvingninger som vi påføres i *sysselsetting* bli dempet, og kravene til en motkonjunkturpolitikk blir mindre. Dempede konjunktursvingninger betyr en reell samfunnsmessig gevinst. Derfor er Victor Norman villig til i noen grad å diskriminere til fordel for *kapital* i konkurranseutsatt industri og til fordel for *arbeidskraft* i skjermet industri. De effektivitetstap en slik allokering ville ha gitt under en jevn utvikling, kan forandres til gevinst som følge av mindre konjunkturulempen.

Jeg tror Victor Normans resonnement er riktig i utgangspunktet. Derfor er vi heldige i Norge fordi næringslivet fortsatt i stor grad er strukturert slik Victor Norman vil ha det. Et annet spørsmål trenger imidlertid å drøftes nærmere. Det er om det poeng Victor Norman holder fram er så viktig, og at forholdene ellers er slik, at dette bør danne utgangspunkt for spesielle økonomisk-politiske ordninger. Et moment her er at selv om fortegnet er klart, er det vel vanskelig å si hvor sterke virkninger

ger vi har med å gjøre, slik at en *dosering* av eventuelle tiltak kan fastlegges.

Et annet moment er at næringer må antas å være ulike *konjunkturfølsomme*. En eksportnæring som er mindre konjunkturfølsom enn en annen burde under ellers like forhold prefereres. Hvordan skal det i tilfelle innarbeides i det regelverk tiltakene baseres på? Personlig tror jeg ulik grad av konjunkturfølsomhet er en ganske viktig egenskap ved våre konkurranseutsatte næringer.

4. Andre merknader

Victor Norman bruker begrepet «valutaskapende» næringer. En del norske økonomer kjempet hardt i 50- og 60-årene for å få dette begrepet bannlyst. Et hovedpoeng var da at innenfor visse makro-modeller som kan passe rimelig godt for Norge, så blir den næring som *lønner seg best* mest «valutaskapende» – uansett om de produserer næringsvarer eller er gjenstand for eksport eller import. (Dette som følge av konkurranse med eksport- og importvarer via budsjettbetingelsene.) Derfor mente en at «mest lønnsom» var det mest hensiktsmessige begrep. Siden har vi imidlertid funnet det hensiktsmessig å bruke modeller som skiller mellom K-næringer og S-næringer, og Victor Normans sontring ligger meget nær (er identisk med?) sontringen mellom K-næringer og S-næringer. Jeg skal derfor ved denne anledning avstå fra kritikk av uttrykket «valutaskapende» næring.

I skjæringspunktet mellom makro-økonomisk politikk og næringspolitikk ligger spørsmålet om myndighetene skal utarbeide en detaljert «blue-print» for næringsutviklingen – kanskje ned til å plukke ut bedrifter og produkter det skal satses på – eller om staten bør nøye seg med å fastlegge rammebetingelser («såmanns-prinsippet»). Valget mellom de to grunnsyn er ikke et enten-ellervalg. Det er snarere et spørsmål om hvor en vil plassere seg langs en skala.

Etter mitt skjønn gir *politiske ideologier*, slik vi kjenner dem, ikke et tilstrekkelig grunnlag for å fastlegge hvordan næringspolitikken bør legges an. Det synes åpenbart at ekstreme løsninger gir dårlige svar i den konflikt det er tale om. En økonomi som sentraldirigeres i detalj, som f.eks. i Sovjet-Samveldet, fungerer ikke effektivt for moderne industriland. Et slikt system blir stivt og tungrodd. På den annen side finns det ingen regjering i vestlige industriland som tør overlate den økonomiske utvikling helt til kreftenes frie spill.

Sentralmyndighetene vil under enhver omstendighet ha betydelig innflytelse på næringslivets utvikling gjennom de planer og løsninger staten velger for samferdsel, undervisning og energiforsyning. For å kunne føre en fornuftig politikk på disse områdene, må sentralmyndighetene ha oppfatninger om ønskelig og sannsynlig utvikling innen bransjer og næringer og innen ulike geografiske enheter. En kommer neppe utenom at myndighetene må ha en *næringspolitisk strategi*, bl.a. som grunnlag for viktige investeringer i infra-struktur.

Jeg har ikke ment mine merknader til Victor Normans foredrag som kritikk. Tvert om vil jeg takke for et tankevekkende foredrag – som kan gi utgangspunkt for mange diskusjoner.

Arne Øien

Næringspolitikk og makroøkonomisk politikk

Tekniske problemer gjorde at dette innlegget i det vesentlige måtte gjøres ferdig før jeg fikk lese professor Normans foredrag, som jeg har lyttet til med stor interesse. Jeg håper allikevel at mitt innlegg vil ha en relevans til hans problemstillinger.

Vi har alle våre roller å spille, og jeg går ut fra at når jeg er bedt om å holde et forberedt innlegg, er det som representant for en av de større kredittinstitusjoner, som kanskje bedre enn mange andre utsiktspunkter gir muligheter for å observere politikkenes virkninger i praksis.

Jeg vil i mitt innlegg særlig konsentrere meg om å plassere kredittpolitikken i det næringspolitiske bildet og gi noen synspunkter på hvordan denne politikken påvirker målet om full sysselsetting på lengere sikt.

Kredittpolitikken er en integrert del av den økonomiske politikken. Kredittmarkedets hovedfunksjon er formidling av finansielle ressurser fra enheter med spareoverskudd til enheter med spareunderskudd.

Kredittvurderingen står sentralt i denne prosessen. Kredittinstitusjonenes viktigste oppgave er å virke som en sorteringsmekanisme for investeringer i real- og finanskapital, slik at fordelingen av kreditt skjer ut fra effektivitetshensyn i oppbyggingen av landets kapitalutstyr på lang sikt.

Et slikt effektivitetskrav må naturligvis gjelde for alle sektorer i økonomien. Men siden søkelyset spesielt er rettet mot næringspolitikken, vil jeg begrense meg til å drøfte kredittpolitikkenes betydning for næringsutviklingen.

Det er vel nesten unødvendig å si at kredittpolitikken må legges opp slik at den understøtter en utvikling der næringslivet produserer sine varer og tjenester på en mest mulig effektiv og konkurransedyktig måte. I åpne og fungerende markeder vil de mest effektive bedriftene også være de mest lønnsomme. Bedrifter som driver lønnsomt, vil stadig være på jakt etter ekspansjonsmuligheter. Lønnsomme bedrifter vil derfor også gi investeringer og nye, trygge arbeidsplasser. Dette er jo en banal sannhet. Men ikke desto mindre noe som det stadig må minnes om.

Tradisjonelt har Norge hatt et kredittrasjoneringsystem som ikke har understøttet en slik utvikling. Renten som utvelgelsesmekanisme har spilt en underordnet rolle. Det er staten – gjennom statsbankene og obligasjonsmarkedet – og bankene – gjennom kundeforhold, som har bestemt hvilke investeringsprosjekter som har blitt realisert. Vi har derfor ikke hatt noen mekanisme som har sikret at de mest lønnsomme prosjekter realiseres.

Dette er nok en vesentlig del av forklaringen på at norsk realkapital har hatt en relativt lav avkastning, mens investeringene, målt som andel av BNP, har vært høyere enn i de fleste vestlige landene.

Den kunstige lave lånerente, som isolert sett kan synes å ha vært til fordel for den enkelte låntaker, har i virkeligheten stort sett hatt negative effekter for landet som helhet. Eller som professor Norman sier: «De hjemmekonkurrerende deler av næringslivet har ikke en kostnadsstruktur som gjør at de er særlig interessante sam-

funnsøkonomisk sett.» Dette er jo en knusende dom over den politikk som har vært ført.

Kapitalavkastningen i Norge har utviklet seg mer tilfredsstillende i 1980-årene. Det ser jeg som et klart resultat av den markedsorientering som har funnet sted i den økonomiske politikken, ikke minst i kredittpolitikken, i denne perioden.

Så langt jeg har oppfattet, er det i dag ingen faglig uenighet om at en markedsorientert kredittpolitikk, der renten brukes som utvelgelsesmekanisme, gir den samfunnsøkonomisk sett beste bruk av ressurser, og dermed størst økonomisk vekst i det lange løp. En markedstilpasset rente vil gi bedriftene en riktigere rente i sine rentabilitetskalkyler av investeringsprosjekter. Prosjekter bankene presenteres for, vil være de mest lønnsomme, og gi de største bidrag til den økonomiske vekst og best sikre trygg sysselsetting.

Finansinstitusjonene klaget høylydt i 1983 da vi gjennomlevde den strengeste kvantumsregulering på kredittmarkedet i etterkrigstiden. Men det kan jo ha vært en fordel at politikken ble satt såpass på spissen, fordi vi klarer enn før fikk dokumentert alle negative sider ved en slik politikk. Det kan vanskelig påvises noen nevneverdige positive realøkonomiske virkninger av en slik kvantumsregulering, idet kreditten jo alltid finner nye veier, mens betydelige produktive ressurser i den finansielle sektor ble satt inn i noe så uproduktivt – realøkonomisk sett – som å finne nye måter å unngå restriksjonene på etter hvert som de ble utvidet.

Erfaringene fra 1983/84 har uten tvil bidratt sterkt til det gjennombruddet vi har opplevet i år i synet på renten som utvelgelsesmekanisme. Utviklingen kulminerte foreløpig i forrige måned med opphevelsen av finansministe-

Tor Moursund

rens renteerklæring for bankenes og livsforsikringssekskapenes utlånsrenter. Nye markedsinstrumenter er også tatt i bruk for å effektivisere pengemarkedet.

Et resultat av en mer markedsstilpasset kredittpolitikk har vært at børsaktiviteten på aksjemarkedet har vokst sterkt, og dette har i sin tur skapt rom for ny kapitaltilgang til næringslivet. I hele perioden 1980-1. halvår 1985 var tilgangen på ny aksjekapital til sammen 10 milliarder kroner (til børsnoterte selskaper). Alene i 1984 var den på rundt 3 milliarder kroner. I første halvår 1985 var tilførselen ca. 2 milliarder kroner.

Det er hevdet at mye av kapitalen kommer fra næringslivet selv, og derfor kan sammenlignes med å flytte settepoteter fra en bunge til en annen. Uten tvil har næringslivet også fått tilført betydelige beløp utenfra. Men jeg vil i denne sammenheng legge større vekt på at egenkapitalandelen i norske bedrifter er blitt styrket, og det gir bedriftene et bedre grunnlag for å satse offensivt på utvikling av nye produkter og produksjonsmåter.

Oppblomstringen på børsen har også gitt støtet til en omstrukturingsprosess i næringslivet, som jeg tror er nødvendig for å sikre trygge, lønnsomme arbeidsplasser i fremtiden.

Hvis jeg så skal løsrive meg litt fra den strengt kredittpolitiske innfallsvinkel, vil jeg gjerne få gi uttrykk for noen synspunkter på myndighetenes rolle når det gjelder støttetiltak.

Jeg er helt enig med Norman i at myndighetene må binde seg til masten, altså fraskrive seg muligheten til selektiv krisehjelp. Offentlige selektive støttetiltak kan nyttes som nødløsninger for kortsiktig bevaring av arbeidsplasser. På lang sikt vil bare generelle rammebetingelser for næringer/bransjer, der enhetene stilles overfor mest mulig like betingelser, sikre en forsvarlig omstilling som basis for økonomisk vekst.

Kombinasjonen av slike generelle næringsøkonomiske rammebetingelser og et effektivt kredittmarked vil gi viktige bidrag til den økonomiske vekst og sysselsetting.

Når dette er sagt, må det føyes til at vår spredte bosetting og det ensidige næringsgrunnlag i deler av vårt land nødvendiggjør en aktiv distriktspolitikk. Dette er det liten politisk uenighet om. En nødvendig del av en slik distriktspolitikk vil være tiltak rettet mot spesielle distrikter og næringer. De forvridninger som en slik distriktspolitikk medfører, er noe vi må akseptere og tilpasse innen rammen av et kredittmarked i balanse.

Fremveksten av et lønnsomt norsk næringsliv krever også tiltak som kan bremse kostnadsveksten og fremme mobiliteten av arbeidskraft. Norman peker på at vi i dag ikke har en oppgjørsform som sikrer en lønnsutvikling i tråd med realøkonomiske realiteter. Dette er jeg enig i. Mekanismene for lønnsdannelse bør revideres mot en mer resultatorientert og fleksibel lønnsutvikling og en endring i prosedyrene for lønnsforhandlinger. Et viktig skritt på veien er fagorganisasjonenes erkjennelse av at lønnsom drift er en forutsetning for økonomisk vekst og trygge arbeidsplasser på sikt.

Pehr Gyllenhammars utspill for noen dager siden om en helt ny måte å fastsette lønnsutviklingen på er interessant, særlig fordi det kommer fra lederen for Skandinavias største bedrift. Like interessant, men også nedslående, er den spontane avvisning både fra svensk LO og Arbeidsgiverforeningen. Det synes dessverre å være liten grobunn for nye tanker som kolliderer med interessene til det etablerte organisasjonsbyråkrati.

Den økende internasjonale konkurranse og norsk økonomis store åpenhet vil kreve store omstillinger i årene fremover, men vil også åpne muligheten for å nå det overordnede mål; å skape de nye og trygge arbeidsplasser vi behøver i årene som kommer. Men det vil kreve at hovedkursen i den økonomiske politikken fortsatt markedsorienteres, dvs. avvikling av selektive støttetiltak, et fritt kredittmarked, økt mobilitet av arbeidskraft mellom bedrifter, bransjer og næringer og et mere resultatorientert lønssystem.

Nordland Fylkeskommune er Nord-Norges største arbeidsgiver med over 5.000 faste stillinger.

Fylkeskommunens budsjett er for 1985 på ca. 2,6 milliarder.

Økonomiseksjonen hos fylkesrådmannen innehar en sentral plass i overordnet styring gjennom langtidsbudsjett og ordinære årsbudsjetter.

Andre viktige arbeidsoppgaver er økonomisk oppfølging/resultatvurdering, finansiering/kapitalvurdering, finansiering, kapitalforvaltning, økonomisk analyse, EDB, diverse effektiviseringsarbeid bl.a. innenfor innkjøp samt saksbehandling. Økonomiseksjonen består i dag av økonomisjef, økonomiskonsulent, utredningskonsulent, EDB-konsulent og konsulent for innkjøp, samt anvisningskontor.

UTREDNINGSKONSULENT - ØKONOMI -

Til stillingen søkes en person som kan

- tillegges ansvar for økonomisk utredning og analysearbeid
- delta i ajourhold og videreutvikling av det økonomiske styrings-systemet
- tillegges oppgaver knyttet til bl.a. langtidsbudsjett, budsjett og budsjettoppfølging

Arbeidsoppgavene medfører

betydelig kontakt med alle deler av den fylkeskommunale virksomhet og med eksterne faglige miljø.

For stillingen kreves utdanning fra universitet eller høyskole. Praksis fra utrednings- og/eller forskningsarbeid tillegges betydelig vekt. Det stilles krav til selvstendighet, initiativ og samarbeidsevne.

Stillingen avlønnes i ltr.

25-30 etter kvalifikasjoner. Forøvrig gjelder vanlige fylkeskommunale vilkår.

Vi oppfordrer spesielt kvinner til å søke.

Opplysninger vedrørende stillingen kan rettes til økonomisjef Børge Wahl.

Søknad sendes
Fylkesrådmannen
i Nordland, innen
6. januar 1986.

Fylkesrådmannen

NORDLAND FYLKESKommune

Fylkeshuset, 8000 BODØ. Tlf. (081) 23 500

Utviklingstrekk og utfordringer på arbeidsmarkedet

Bekymringen for en kommende eldrebølge og økt forsørgelsesbyrde for den yrkesaktive del av befolkningen er trolig betydelig overdrevet hevder S. Strøm i sitt foredrag. Han betviler også påstanden om at fremtidens pensjonister ønsker så lav pensjonsalder som flere har foreslått i det siste.

I foredraget refereres det også til analyser som viser at

ugifte menns yrkesfrekvenser og arbeidstilbud påvirkes relativt lite av endringer i marginalsattene. For gifte kvinner er forholdet motsatt: marginalskatteeffektene på gifte kvinners yrkesfrekvenser er betydelige. Virkningen av endringer i inntekt på yrkesfrekvensene er relativt svake for både kvinner og menn.

AV
STEINAR STRØM*

1. Innledning

Dette foredraget vil først og fremst dreie seg om tilbudssiden i arbeidsmarkedet. Etterspørselssiden og arbeidsledighet vil jeg såvidt komme inn på. Mine unnskyldninger er for det første at andre deltakere på konferansen tar opp disse sidene ved arbeidsmarkedet og for det andre har jeg lite nytt å fare med i forhold til hva som er velkjente synspunkter.

Tre størrelser står sentralt i analyser av tilbudssiden:

- Yrkesfrekvenser
- Timer arbeidet
- Befolkningens størrelse

Den teoretiske parallellen på tilbudssiden til observert yrkesfrekvens er sannsynligheten for at et individ ønsker arbeid. I fortsettelsen vil vi kalle denne sannsynligheten for P .

Den teoretiske parallellen til observerte timer arbeidet er ønsket timer arbeidet, heretter kalt h . Befolkningens størrelse vil vi kalle N .

Vektoren $x = (x_1, \dots, x_n)$ inneholder n forklaringsvariable. Dette er variable som ifølge økonomisk teori, sosiologiske erfaringer og annen intuisjon påvirker ønsket om jobb, antall timer arbeidet, gitt at en er i jobb, og kanskje også demografiske forhold som fruktbarhet. Årsaken til at sannsynligheten for jobb trekkes inn på tilbudssiden er at vi ikke klarer å fange opp alle årsaker til ønsket om jobb og timer arbeidet. Variable vi ikke klarer å måle/trekke inn kaller vi tilfeldige variable og dette gir muligheten for å estimere ukjente parametre knyttet til preferanse-strukturen til individene. Eksempler på variable i vektoren x er lønn etter marginal skatt, inntekt korrigert for det faktum at vi har et progressivt skattesystem («virtuell inntekt»), kjønn, alder, ekteskapelig status, antall barn over og under 6 år, utdanning, helsetilstand og (den subjektive anslåtte) sjansen for å få jobb, gitt at en søker etter jobb. Denne siste variabelen

fanger opp det forhold at arbeidsmarkedet kan være ute av likevekt, f.eks. arbeidsledighet. Alle som ønsker jobb til gjeldende lønn får da ikke jobb, eventuelt må de jobbe et mindre antall timer enn det de ønsker til gjeldende lønn. Denne rasjoneringsmuligheten er søkt ivarettatt i økonomiske undersøkelser det vil bli gjort rede for nedenfor.

For et vilkårlig valgt individ vil vi kunne avlede fra økonomisk teori, godt hjulpet av erfaringer og intuisjon, følgende generelle sammenhenger.

$$P = P(x) \\ h = h(x)$$

Jeg skal senere i foredraget si mer om pågående forskningsaktivitet som tar sikte på å estimere sammenhenger mellom sannsynlighetene for å ønske seg arbeid, antall timer arbeidet, fruktbarhet og økonomiske variable. Først vil imidlertid begrepene bli brukt til å strukturere tolkningen av utviklingen på arbeidsmarkedet og av hva vi kan vente oss fremover.

Ved å trekke ut visse variable av vektoren x kan vi få ut betingete sannsynligheter eller frekvenser i det observerte tilfellet. Vi kan se på følgende eksempler.

$$P_a = P(x_1, \dots, x_a, \dots, x_n)$$

Dette er sannsynligheten for at et individ med alder a ønsker arbeid. Sannsynligheten vil variere med de resterende variable. Lar vi disse variablene anta verdier lik gjennomsnittet i befolkningen, vil P_a være sannsynligheten for at et gjennomsnittsindivid av alder a ønsker arbeid. Tilsvarende vil

$$P_{ak}, P_{aks}$$

være sannsynlighetene for at individer av alder a , kjønn k , ekteskapelig status s ønsker arbeid.

Tilsvarende manipulasjoner kan en gjøre med antall timer et individ ønsker å arbeide, gitt at det er i jobb.

Hva er tilbudet av arbeid? Lar vi x stå for en vektor av forklaringsvariable for gjennomsnittsindividet, vil tilbudet av arbeid, N^T , være lik

$$N^T = P(\bar{x}) \cdot N$$

* Steinar Strøm er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Braker vi de mer betingete uttrykkene kan tilbudet av arbeid dekomponeres på ulike måter, f.eks.

$$i) N^T = \sum_a P_a(x_1, \dots, x_n) \cdot N_a$$

hvor N_a er antall individer i befolkningen av alder a .

$$ii) N^T = \sum_k P_k N_k$$

hvor N_k er antall individer i befolkningen av kjønn k .

$$iii) N^T = \sum_a \sum_k P_{ak} N_{ak}$$

hvor N_{ak} er antall individer i befolkningen med alder a og kjønn k .

$$iv) N^T = \sum_a \sum_k \sum_s P_{aks} N_{aks}$$

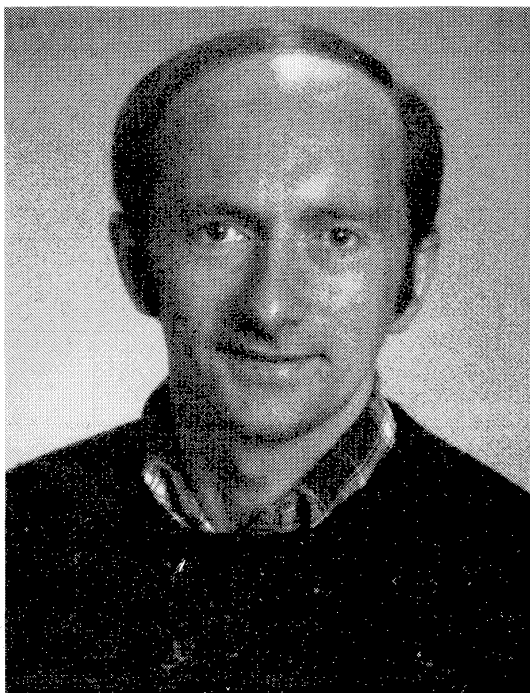
hvor N_{aks} er antall individer i befolkningen med alder a , kjønn k og ekteskaplig status s .

Fors rgelsesbyrden er en størrelse som har vært trukket frem i debatten om den såkalte eldrebølgen. Den kan med v re begreper defineres som

$$F = \frac{(1-P(\bar{x}))N}{P(\bar{x})N} = \frac{1-P(\bar{x})}{P(\bar{x})}$$

eller hvis vi velger et mer dekomponert utgangspunkt

$$F = \frac{\sum_a \sum_k \sum_s (1-P_{aks}) N_{aks}}{\sum_a \sum_k \sum_s P_{aks} N_{aks}}$$

Steinar Strøm

Forventet antall timer tilbudt kan behandles på tilsvarende m ter, f.eks. vil forventet antall timer tilbudt, H^T , kunne skrives

$$H^T = P(\bar{x}) h(\bar{x}) N$$

osv.

Vi ser at arbeidstilbud i personer er produkt av jobb-sannsynligheter og befolkning. Tilbud i timer er et produkt av disse to, samt av antall timer en ønsker å arbeide, gitt at en er i jobb. Relasjonene introdusert her får frem at økonomiske og sosio-økonomiske variable kan påvirke yrkesfrekvenser og timer arbeidet gjennom mekanismer på tilbudssiden. Andre variable som kan påvirkes er utdanningsvalg, fruktbarhet, dødelighet osv. På tilbudssiden i arbeidsmarkedet er det et stort antall mulige sammenhenger og variable å holde styr på. Den økonomiske forskningen på dette feltet har tiltatt sterkt i det siste, spesielt i USA, men også i Norge er det mye arbeid på gang.

2. Utviklingstrekk på arbeidsmarkedet, perioden 1976-1985 og fremover til år 2000

Yrkesfrekvensen blant menn i alderen 16 til 74 år er i 1985 vel 77% og har vært svakt fallende fra 78,5% i 1976. Både nivået og variasjonene over tid varierer med visse forklaringsvariable som alder og utdanning. Yrkesfrekvensen blant menn mellom 16 og 24 år (som ikke er under utdanning) har vært stabil på rundt 82-83%, mens yrkesfrekvensen for menn mellom 25 og 49 år har holdt seg stabil på rundt 96-97%. Det er visse innsl g av sykliske variasjoner i yrkesfrekvensen for menn med lav utdanning. Det er videre en viss svak tendens til redusert yrkesdeltakelse blant menn i aldersgruppen 30-39 år. Utviklingen det siste tiåret har gitt en kraftig reduksjon i yrkesfrekvensen blant menn mellom 50 og 74. I 1976 var yrkesprosenten 71% og er nå nede i 64%. Yrkesfrekvensen for eldre menn varierer mer med konjunktursituasjonen enn yrkesfrekvensen for yngre menn.

Yrkesfrekvensen blant kvinner er vesentlig lavere enn for menn, for total-befolkningen mellom 16 og 74 år er yrkesprosenten 58,4% for kvinner mot også vel 77 prosent for menn. Nivåforskjellene og variasjonene over tid er større for kvinner enn for menn. Spesielt ser en dette når frekvensene brytes ned på alder, utdanning og ekteskaplig status.

Yrkesfrekvensen for kvinner mellom 16 og 24 år (ikke under utdanning) har gått opp fra 73% i 1976 til 81% i 1984, også i dag omtrent samme yrkesprosent som for tilsvarende menn. Yrkesfrekvensen for midtsjiktet  v kvinnene (25-49 år) har også hatt en markert oppgang fra 61 prosent i 1976 til 76% i 1984. Yrkesfrekvensen blant eldre kvinner (50-74 år) er langt lavere og har holdt seg stabil på rundt 39-40%.

Som en oppsummering kan en si at ledighetsutviklingen på arbeidsmarkedet først og fremst har rammet kvinner, eldre menn og til en viss grad yngre menn. Blant kvinner er det spesielt yngre ugifte kvinner med lav utdanning som rammes, og blant yngre og eldre menn de med lavest utdanning.

Trekk av trendmessig karakter er den markerte oppgangen i yrkesfrekvensen blant gifte kvinner, nedgangen i yrkesfrekvensen blant menn over 50 år og den

svake tendensen til redusert yrkesaktivitet blant menn mellom 30–39 år.

Årsakene bak utviklingsforløpet er mange, men disse er trolig de viktigste:

- i) I perioder med økende ledighet «sparkes» marginalgruppene ut først, dvs. eldre menn, yngre kvinner og til en viss grad også yngre menn. Personer med lavere utdanning ser ut til å ha større sjanser til å miste jobben enn personer med høyere utdanning. Noen av de eldre menn som skyves ut ved oppsigelser vender ikke tilbake til arbeidsstyrken på senere tidspunkt, og de kan dermed ha bidratt til den trendmessige reduksjonen i yrkesfrekvensen for denne befolkningsgruppen.
- ii) De viktigste årsakene til økt yrkesfrekvens blant gifte kvinner er færre barn pr. gift kvinne, økt utdanning og derfor høyere potensiell markedslønn, vekst i tjenesteytende sektorer og bedret barnehagedekning.
- iii) Den svake trendmessige endringen for yrkesprosenten blant menn rundt 35 år skal man være forsiktig med å forklare, men noen har vist til økt innslag av delt foreldreansvar og pass av barn som en faktor.

Arbeidstiden, gitt at en er yrkesaktiv, er svært forskjellig for menn og kvinner. Rundt 82–83% av alle yrkesaktive menn har i perioden 1976–85 en arbeidstid på mer enn 30 timer pr. uke. For kvinner er andelen på heltid definert på denne måten lavere og den har også variert noe mer enn for menn i perioden 1976–1984. I 1976 arbeidet 52,3% av yrkesaktive kvinner mer enn 30 timer pr. uke. Denne andelen sank til 48,1% i 1983, men har steget svakt i det siste. Kvinner arbeider altså i gjennomsnitt (langt) færre timer (utenfor hjemmet) enn yrkesaktive menn. Ikke bare er det relativt flere heltidsarbeidende menn, men arbeidstiden, gitt at en arbeider heltid, er markert høyere for menn enn for kvinner (ca. 44 timer mot 39 timer pr. uke).

Utdanningslengden uttrykt i år varierer sterkt over generasjonene. Blant kvinner og menn i 30–34 års generasjonen er utdanningslengden vel 11 år, mens den blant kvinner over 60 år er godt under 10 år og blant tilsvarende menn over 10 år. Med dagens utdanningstilbøyeligheter vil utdanningsforskjellene mellom generasjonene viskes ut. I år 2000 går vi mot et samfunn hvor alle aldersklasser over 24 år og begge kjønn har ca. 12 års utdanning i gjennomsnitt.

De demografiske endringene har vært svake i det siste, men ser vi bakover til midt på 1960-tallet vil vi observere en markert nedgang i kvinners fruktbarhet. Bedømt ut fra fødetilbøyelighetene blant kvinner i de ulike aldersklasser i 1964 fødte hver kvinne da i gjennomsnitt 3,0 barn. Denne fruktbarheten har gått drastisk tilbake og er nå nede i ca. 1,7 barn. Dette er en utvikling en finner igjen i mange land. I Danmark har fruktbarheten falt tilsvarende som i Norge og er nå nede i ca. 1,4 barn. Blant årsakene til det drastiske tallet er blitt nevnt bedret prevensjon for kvinner, økt utdanning og lønn og dermed økt yrkesaktivitet, samt endrete kjønnsrolleholdninger. Den lave fruktbarheten har fått flere til å heve en advarende finger og vist til eldrebølge og økt forsørgelsesbyrde. Dette skal vi komme tilbake til.

Vi merker oss at beslutningen om å søke arbeid, antall timer en ønsker å arbeide og antall barn en kvinne ønsker å føde (og på hvilket tidspunkt i hennes liv) kan

være påvirket av de samme variable, f.eks. forventet lønn, inntekt m.v. Det ideelle har vært å estimere disse sammenhengene ut fra et datamateriale som fulgte de samme kvinner over et lengre tidsrom. Slike livssyklusundersøkelser er under planlegging i Norge.

Statistisk Sentralbyrå foretar fremskrivninger av arbeidsstyrken i personer og timeverk. Hittil har en bare benyttet mekaniske fremskrivninger idet en har tatt hensyn til hvordan endringer i

- befolkningens størrelse
- kjønnsfordeling
- aldersfordeling
- ekteskaplig status
- utdanning

slår ut i yrkesfrekvenser, i arbeidsstyrke i personer og i timeverk. I beregningene har en imidlertid tatt hensyn til trendmessige endringer observert i forhistorien.

De siste framskrivningene gir til resultat at frem til år 2000 øker den yrkesaktive befolkningen med 169 000 personer. Arbeidsstyrken øker noe mer bl.a. p.g.a. forventet økning i yrkesaktiviteten blant gifte kvinner. En har beregnet økningen i arbeidsstyrken til 318 000 personer, fordelt med 208 000 flere kvinner og 110 000 flere menn. Dette gir en årlig vekstrate på vel 1,3% i arbeidsstyrken.

Utfordringen i arbeidsmarkedspolitikken ligger da i å skaffe disse 318 000 jobb etter hvert som de melder seg på arbeidsmarkedet i åra som kommer. Tilbudet av arbeid kan selvfølgelig bli et noe annet enn beregnet, siden flere variable er sett bort fra som lønn, inntekt og skatt. Anslaget er selvfølgelig også preget av usikkerhet.

Prognosen for timeverk lyder på en økning på 4 millioner flere timeverk frem til år 2000. Dette anslaget er nok mer usikkert enn det foregående i og med at ønsket om antall timer arbeidet kan avvike fra det forutsatte dels gjennom endrete arbeidstidsbestemmelser og dels gjennom individuelle endringer i arbeidstidsønsker.

I innledningen definerte jeg forsørgelsesraten F som forholdet mellom forsørgete og yrkesaktive. Dette forholdet er nå praktisk talt lik 1 og er i Byråets beregninger anslått til å *falle* monotont frem til år 2010. Andelen vil da nå et nivå på 0,76. Fra da av er den beregnet å øke igjen til vel 0,85 i år 2040, altså til en forsørgelsesbyrde langt lavere enn nå. Bekymringen for en eldrebølge og økt forsørgelsesbyrde ser ut til å være betydelig overdrevet. Årsakene til utviklingen er flere, men de viktigste er:

- Lave barnetall på 1930-tallet og dermed lave pensjonistkull på slutten av 1990-tallet.
- Færre barn i de nærmeste åra.
- Økt yrkesaktivitet blant gifte kvinner, dvs. egentlig ønske om økt yrkesdeltakelse.

Utover i det neste århundret vil forsørgelsesbyrden øke igjen i og med de store barnekullene frem til midten av 1960-åra og dermed et økt antall pensjonister 60–70 år senere. Samtidig vil dagens små barnekull sette sitt preg på antall potensielt yrkesaktive i det neste århundret.

Utviklingen i forsørgelsesbyrden de nærmeste åra gir på sett og vis et demografisk rom for nedsatt pensjonsalder. På den annen side kan en hevde det motsatte for år noe lengre ut i det neste århundret. En eventuell ned- og oppjustering av pensjonsalderen virker imidlertid ikke realistisk og er et argument mot nedsatt pensjonsalder nå eller i nærmeste framtid. Et annet motargument er at

«morgendagens» pensjonister vil trolig ha langt bedre helse enn «dagens» og «gårsdagens» pensjonister. Studier av folks ønsker om arbeid viser at disse øker med bedret helsetilstand, og en kan ikke se bort fra at dagens 30–40-åringer faktisk vil komme til å ønske å være yrkesaktive lenger enn hva dagens pensjonskrav ser ut til å indikere. Også på dette området har en funnet (spesielt i USA) at økonomiske faktorer som lønn pr. time og annen inntekt enn lønnsinntekt (kapitalinntekt, pensjoner) virker inn på folks preferanser for når de ønsker å bli pensjonert og antall timer i deltidsarbeid, gitt at en er pensjonert. Jo bedre helsa er, jo høyere timelønna er og jo lavere pensjoner, desto seinere ønsker en å bli pensjonert og desto flere timer ønsker en å arbeide etter pensjonstidspunktet. Det er grunn til å reise en alvorlig tvil med påstanden om at fremtidens pensjonister ønsker så lav pensjonsalder som flere har foreslått i det siste.

3. Hvilken rolle spiller økonomiske variable for arbeidstilbudet?

Som tidligere nevnt er det en rekke økonomiske og sosio-økonomiske variable som påvirker forskjellige sider ved arbeidstilbudet. Det vanskeligste og kanskje mest diskuterte er å påvise sammenhenger mellom økonomi og fruktbarhet. Flere arbeidere har påvist slike sammenhenger og i arbeidere som nå er på gang ved University of Chicago, USA analyserer en sammenheng mellom fruktbarhet i Sverige og økonomiske variable. Et viktig resultat en har oppnådd hittil er at økt timelønn etter skatt for egeninnsats i arbeidslivet virker dempende på ønsket om antall barn. Økt inntekt for den mann kvinnen er gift med virker i motsatt retning. Den første effekten er imidlertid sterkest, spesielt blant yngre kvinner.

I Norge har forskere ved Sosialøkonomisk Institutt og i Statistisk Sentralbyrå arbeidet med å modellere arbeidstilbudsrelasjoner. Så langt har en holdt seg til statiske modeller og tverrsnittsmateriale for Norge og Sverige, men planen er å utvide analysene til dynamiske modeller og til data som følger de samme personene over et visst tidsrom. Et særtrekk ved de norske studiene er en detaljert behandling av skatte- og inntektsforhold for å gjøre analysene mest mulig i samsvar med virkeligheten.

Som en foreløpig oppsummering fra disse analysene kan en si at lønn etter marginal skatt (marginallønn) og (virtuell) inntekt har liten virkning på arbeidstilbudet blant ugifte og til en viss grad også blant gifte menn. En skatteendring som hever alle marginalsatter med 1%, men hvor inntektene holdes konstant, er anslått til å øke yrkesfrekvensen med i underkant av 0,05% for ugifte. Tilsvarende elastisitet for gifte kvinner er i gjennomsnitt langt høyere, nemlig rundt 0,7%. Analysene viser at inntektseffektene er svake, også i virkningen av inntekt på yrkesfrekvensen for gifte kvinner. Marginalskatteeffektene på gifte kvinners yrkesfrekvenser er imidlertid sterke og beregninger viser at skattelette kan gi en drastisk oppgang i kvinners arbeidstilbud (fjernes marginalskatten på den første tjente kr gir beregningene som resultat en oppgang i jobbsannsynligheten på ca 20 prosentpoeng!).

En annen variabel som spiller stor rolle for kvinners yrkesaktivitet er antall barn under 6 år. I 1979 hadde en gift kvinne i gjennomsnitt noe under 1 barn under 6 år.

Hvis gjennomsnittskvinnen hadde hatt et barn mer, ville yrkesfrekvensen sunket med vel 10 prosentpoeng. Kombinasjonen med færre barn pr. gift kvinne og økende markedsavlønning etter skatt ser ut til å være en viktig drivkraft bak veksten i økt yrkesaktivitet blant gifte kvinner.

Antall timer arbeidet, gitt at en er i jobb, ser også ut til å påvirkes av lønn, skatt og inntekt. Lønnsfølsomheten er igjen langt sterkere blant gifte kvinner enn i andre befolkningsgrupper. En reduksjon i marginalsattene med 1% er anslått å gi en økning på 0,6% i antall timer en gift gjennomsnittskvinne ønsker å arbeide. Virkningen på forventet arbeidstid for en gift gjennomsnittskvinne av en 1% økning i marginallønna blir etter dette $0,7 + 0,6 = 1,3\%$. En økning i marginallønna på 1% vil altså øke arbeidstilbudet blant gifte kvinner med 1,3% og økningen fordeler seg praktisk talt likt på økt yrkesdeltaking og på økt arbeidstid i timer.

Hensikten med denne gjennomgangen har vært å vise at det er tilstede tilbudsside-effekter knyttet til lønn, skatt og inntekt. Disse effektene har ikke hittil vært trukket inn i fremskrivninger av arbeidsstyrken. Det å trekke inn disse effektene *kan* gjøre prognosene mer robuste, men mye står og faller med de anslag en da gjør på utviklingen i økonomiske forklaringsvariable.

Med en eventuell introduksjon av fleksibel pensjonsalder og fleksible arbeidstidsforhold vil betydningen av å trekke inn økonomiske variable i forklaringen av arbeidstilbudet bli enda viktigere.

Helt til slutt i dette avsnittet vil jeg minne om de konsekvensene et endogenisert arbeidstilbud har for arbeidsledighet. Arbeidsledighetsraten kan defineres som

$$\frac{N^T - N^E}{N^T}$$

hvor N^T er forventet arbeidstilbud i personer og N^E er etterspurt arbeidskraft i personer. Sett at en ønsker å finne ut hvordan denne ledighetsraten reagerer på f.eks. skattelette i form av reduserte marginalsatter. Skatteletten vil øke etterspørselen etter varer og tjenester og dermed øke *etterspørselen* etter arbeidskraft. Dette er trolig – paradoksalt nok – en viktig årsak til at skattelettene i tilbudssidepolitikken til både Reagan og Willoch har gitt reduksjon i arbeidsledigheten. Denne dempende virkningen på arbeidsledigheten blir imidlertid noe motvirket av tilbudssidevirkningen! Redusert marginalskatt har positiv virkning spesielt på gifte kvinners ønske om arbeid. Dersom en forutsetter at bare gifte kvinners arbeidstilbud reagerer på endrete lønns- og inntektsforhold, er elastisiteten av total arbeidstilbud i personer m.h.p. marginallønn beregnet til 0,21 i 1979. 1% økning i marginallønna vil altså øke tilbudet av arbeid uttrykt i personer med rundt 0,2%. Hvis ledigheten skal gå ned som følge av marginalsattereduksjoner, må altså skatteletten stimulere etterspørselen med mer enn 0,2%.

Modeller med endogenisert arbeidstilbud og relasjoner som knytter forbindelser mellom ledighet og lønnsvekst er på veg inn i den norske modellverden og derfor i norsk planlegging. Bli ikke overrasket over tilbudssideeffektene styrke- og retning.

4. Hovedutfordringen i norsk økonomi: Forvaltning av oljeformuen

Hovedutfordringen i norsk økonomi i åra fremover er forvaltningen av oljeformuen, dvs. hvor mye av oljen som skal pumpes og plasseres i annen kapital og hvor fort denne omplasseringen skal foregå. Som nasjon har vi fire kapitalkategorier:

- realkapital
- utdanningskapital
- fordringskapital
- naturkapital som olje og gassreserver.

Avkastningen på formuen er lik BNP og den synliggjorte avkastningen i Norge stammer nå fra avkastning på realkapital og arbeidskraft.

Følgende momenter taler for økning i olje- og gassutvinningen i de nærmeste 10-åra:

1. Olje- og gassutvinningen er pr. i dag lav i forhold til gjenværende reserver.
2. Avkastningen på å la være å pumpes olje og gass er usikker og usikkerheten blir trolig ikke mindre i fremtiden enn hva den er «i dag». Ved å øke utvinningen av olje og gass gjør en seg derfor mindre avhengig av oljen og gassen – og ikke motsatt som det ofte blir hevdet. Ved å gjøre oljeformuen om til annen kapital blir det mest usikre objektet i landets portefølje erstattet med noe mer sikkert.
3. Den forventede fremtidige avkastningen på olje og gass er bl.a. bestemt av hva det koster å produsere energi på alternative måter. Dette taket er i størrelsesorden 2–3 ganger dagens oljeprisnivå og trolig et tak på veg nedover.

Den største trusselen mot en økning i olje- og gassutvinningen ligger i muligheten for et fall til lavt prisnivå mot slutten av dette århundret som holder seg der i et visst antall år for så å bli avløst av en sterk *stigning* i olje- og gassprisene. En slik utvikling virker ikke sannsynlig, men det er all grunn til nøye overvåking av internasjonale energimarkeder.

Virkningene på norsk økonomi og det norske arbeidsmarkedet er avhengig av hva oljeformuen og avkastningen omdannes/brukes til. Hovedutfordringen er å omgjøre oljeformuen til annen kapital med en (langsiktig) avkastning vi kan leve av fra nå av. Hvor mye en vil satse på økte investeringer i norsk realkapital, i utdanningskapital og i fordringskapital vil avhenge av avkastning, risiko, kontrollen med utenlandsinvesteringer og absorpsjonsmulighetene i norsk økonomi. Jo mer fleksibelt det norske arbeidsmarkedet blir og jo sterkere arbeidskrafttilgangen blir, jo bedre blir de innenlandske absorpsjonsmuligheter.

Noen vil kanskje reagere på utsagnet om å holde oppe tilgangen på arbeidskraft i et olje-land som Norge. «Kan vi ikke bare ligge på ryggen og høste oljegevinstene?» Saken er imidlertid at gevinsten er den avkastning vi kan få ut av oljeformuen enten i form av avkastning på omplassert formue eller i form av verdistigning på oljen og gassen. Det er selvfølgelig ikke mulig å gi et objektiv, fagøkonomisk svar på hvor mye av den økonomiske veksten, eventuelt formuen selv, som bør tas ut i form av økt fritid gjennom lavere arbeidstid og lavere pensjonsalder. Det er et spørsmål om preferanser og økonomiske

valg, men det ser ut til å være behov for å minne om at en ikke kan få både i pose og sekk. Velger en mer fritid, blir det mindre av andre god-saker, selv i et olje-land.

En inngående drøfting av investeringsalternativene i norsk økonomi faller utenfor rammen av dette foredraget. Alternativ som er blitt nevnt er

- investeringer i norsk industri, spesielt i kunnskaps- og/eller kapitalintensiv industri
- investeringer i infrastruktur
- investering i forskning, utvikling og utdanning.

Hvis en omplassering av oljeformue til realkapital, utdanningskapital og fordringskapital skal lykkes, setter det krav til arbeidsmarkedspolitikken og ikke bare i form av å holde oppe en høy tilgang på arbeidskraft.

Slike andre krav er bl.a.:

1. Økt utdanning av folk til å realisere økt olje- og gassutvinning, til å gi økt innsikt i internasjonale energimarkeder, til å gi lærere til utdanningsvesenet slik at forskning og utvikling styrkes og til å styrke landets almene kunnskapsnivå. Kort sagt mer ressurser til forskning, utvikling og undervisning.
2. En lønnspolitikk som bl.a. tillater at annen konkurranseutsatt virksomhet ekspanderer etter hvert som olje- og gassreservene tappes ned. Erfaringene fra det siste 10-året i Norge og andre land viser at det kan være behov for lønssystemer som gjør stabiliseringspolitikken enklere, f.eks. systemer som legger mer vekt på utbyttedeling, evt. medeierskap.

Moenes artikkel inviterer til en systemdiskusjon i forbindelse med hva en eventuelt bør gjøre med kostnadsproblemer i en økonomi. Jeg deler helt ut hans syn om at den fagøkonomiske diskusjonen bør dreies mer i en slik retning. Fra å være «mørkemenn» som stadig gjentar «faren for inflasjon og kostnadspress som følge av ekspansive budsjetter», kan vi komme i en mer konstruktiv rolle. Hensikten vil være å komme med forslag til systemer som tilfredsstiller visse krav, men opplagt ikke alle en kan tenke seg å stille. Poenget er ikke her å argumentere for utbyttedeling som et sesam-sesam, men for en systemdiskusjon av problemstillingen. Kanskje det er grunn til å opprette et nytt (valg) fag i økonomi. *Samfunnsarkitektur*; jfr. den nylig opprettelsen av faget samfunnsinformatikk.

Helt til slutt: Et viktig budskap i forbindelse med tidligere diskusjoner om virkninger av bruk av oljeinntekter har vært de næringsmessige forskyvningene av inntektsbruken. Disse næringsforskyvningene har nok i for stor grad vært knyttet til olje og oljeinntekter. Næringsforskyvninger er først og fremst en følge av inntektsvekst. Omplasseres oljeformuen slik at den gir økte inntekter gjennom avkastning på arbeid og kapital, evt. tas ut som lån mot fremtidig betaling gjennom verdistigning på olje og gass, vil næringsforskyvninger oppstå. De er av det velkjente slaget at sysselsettingen i tjenesteproduksjon øker og at sysselsettingen i vareproduksjon avtar. Siden 1950 har sysselsettingen i vareproduksjonen avtatt med ca. ¼ million ansatte, mens sysselsettingen i tjenesteproduksjonen har økt med om lag ½ million. Dette har brakt flere kvinner inn i arbeidslivet og uten å fornærme noen så er det all grunn til å vente fortsatt ekspansjon i jenteyrker og fortsatt stagnasjon i gutteyrker.

LITTERATUR:

Til kapittel 2

- O. Ljones og K. Sørli: «Arbeidskrafttilgang og befolkningsutvikling.» Økonomiske analyser nr. 3, 1985, SSB.
O. Ljones og K. Sørli: «Befolkningens forsørgelsesbyrde.» Økonomiske analyser nr. 6, 1985, SSB.
«Befolkningsutviklingen», NOU 1984: 26.
K. Sørli: «Utviklingen på arbeidsmarkedet i de senere år». Manuskript, 12.2. 1985.
K. Sørli: «Analyse av arbeidstidsfordelinger», Manuskript 24.9. 1985.

Til kapittel 3

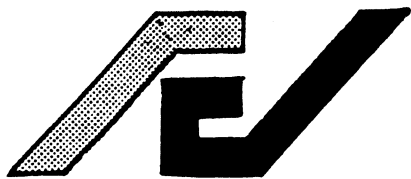
- O. Ljones og S. Strøm: «Lønn, skatt og gifte kvinners arbeidstilbud».

Gruppen for arbeidstilbud i Oslo, GATO: «Skatter, arbeidstilbud og fordelingsvirkninger, manuskript 3.10. 1985.

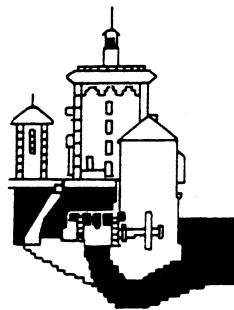
- J. J. Heckman, V. Holz og J. R. Walker: An Empirical Investigation of the Timing and Spacing of Births in Sweden, Manuskript University of Chicago, mars 1985.
G. Burtless og R. A. Mofitt: «The Joint Choice of Retirement Age and Postretirement Hours of Work», Journal of Labor Economics, 1985, Vol. 3, no. 2.

Til kapittel 4

- S. Strøm: «Oljemilliardene – pengegalopp til sorg og glede», kommer i Sosialøkonomen, nr. 1, 1986.

**AKERSHUS
ENERGIVERK**

Akershus Energiverk er et fylkeskommunalt engrosverk med ca. 190 ansatte. Vi holder til i et nytt kontorbygg på Rånåsfoss – ca. 45 km fra Oslo. Rånåsfoss ligger kommunikasjonsmessig sentralt i forhold til f.eks Lillestrøm/Strømmen. Budsjettet for 1986 er på ca. 960 mill. kr.

Vi skal styrke økonomiavdelingen og søker

ØKONOMIKONSULENT

Vi kan tilby arbeidsoppgaver innen

- økonomistyring,
(likviditetsstyring, låneforvaltning og økonomisk oppfølging)
- økonomisk utredning
(energiplanlegging, energiøkonomisering, energipriser og energi-investeringer)

Arbeidsoppgavene kan i stor grad tilpasses din kompetanse og interesse innenfor økonomistyring og/eller økonomiske utredningsoppgaver.

Vi ønsker søkere med økonomisk utdanning fra høyskole eller universitet og med relevant praksis. Vi oppfordrer likevel nyutdannende kandidater om å søke.

Vi kan tilby lønn fra ltr. 24 til 27, kr. 163 090 – kr. 183 892 pr. år. Medlemskap i Akershus fylkeskommunale pensjonskasse (2% trekk) gir lån til kjøp eller oppføring av egen bolig. Vi er behjelpelig med å skaffe bolig på Rånåsfoss.

Kvinner oppfordres spesielt om å søke.

Nærmere opplysninger gis ved økonomisjef Rolv Bjelland, tlf. (02) 72 91 77.

**Vennligst send skriftlig søknad innen 1.1.86 til
AKERSHUS ENERGIVERK
1927 Rånåsfoss**

Er andelsøkonomi et svar på problemene i arbeidsmarkedet?

- Makteløsheten overfor dagens arbeidsløshetsproblemer bør motivere til institusjonell oppfinnsomhet omkring organiseringen av næringslivet.
- Tradisjonelt lønnsarbeid gir en dårlig sysselsettingsstabilitet. En bedriftsorganisering med fast lønn til arbeiderne leder til en markedsatferd som på mange måter er samfunnsøkonomisk ufornuftig. Tilbøyeligheten til å permittere og si opp arbeidere blir for høy og kostnadsøkninger leder lett til stagnasjon.
- Andelsøkonomi innebærer at arbeidskraften i stedet for en fast lønn får en bestemt andel av verdiskapningen i bedriften til fordeling. Ideelt sett kan en slik ordning lede til full sysselsetting uten tendenser til inflasjon. Men andelsøkonomien vil ha sine særegne konflikter både mellom arbeid og kapital og mellom de som er innenfor og de som er utenfor bedriftene. Dette kan motvirke de positive egenskapene til ordningen.
- Andelsøkonomi er en moderat endring i forhold til dagens system. Ordningen krever ikke endringer i eiendomsforholdene. Men derfor vil andelsøkonomiens virkemåte fortsatt preges av interessemotsetningene mellom eiere og ansatte.

AV
KARL OVE MOENE*

1. Andelsøkonomi:

Et eksempel på institusjonell oppfinnsomhet

Det er mye vanetenkning blant samfunnsøkonomer. Utsiktsteden for makroøkonomiske utredninger og analyser er som regel slik saken fortøner seg for regjeringsøkonomene. En sier Vi når en mener Finansdepartementet og fokuserer nokså ensidig på statens styringsproblemer. Spørsmålet blir da som oftest hvilken penge- og finanspolitikk regjeringen bør velge med de tilgjengelige økonomiske virkemidler.

Alt for liten oppmerksomhet rettes mot arkitekturen av økonomisk system dvs. de institusjonelle ordningene i mikro. Her tenker jeg særlig på avlønningsordninger, eiendomsrett og beslutningsstruktur i produksjonseenheter. Det er tradisjon blant økonomer (hvis en overhodet tenker på saken) å mene alt slike forhold best kan avgjøres desentralisert og at egeninteresser koblet med konkurranse leder til de beste ordningene. Men dersom valg av institusjonelle ordninger i mikro har samfunnsøkonomiske implikasjoner, stiller ikke saken seg fullt så enkelt. Mer konkret: dersom den makroøkonomiske stabiliteten i en markedsøkonomi på en avgjørende måte avhenger av hvordan næringslivet er organisert, bør økonomer vie disse forholdene større oppmerksomhet.

En ytterligere grunn til at en i liten grad har gjort det, er den stiliserte teorien for bedrifters atferd, som vi er oppflasket med. I elementær produksjonsteori er det som kjent liten forskjell på om innsatsfaktorene er ar-

beidsytelser eller råvarer og bedriftsledelsen forutsettes å ha monolitisk kontroll. Med denne teorien har som siktemål å inngå som byggekloss i abstrakte generelle likevektsmodeller. Ser en nærmere på bedriftene som institusjon fins det alternative ordninger til dagens lønnsarbeidersystem som blant annet kan lede til større sysselsettingsstabilitet.

Et interessant problem kunne være å finne den beste arkitektur for et økonomisk system etter bestemte vurderingskriterier. Ideelt sett burde en da først bestemme seg for hvilke beslutningsregler en ønsker at mikroenheten skal følge i ulike situasjoner for at det samfunnsøkonomisk skal bli et godt resultat. Dernest burde en foreslå institusjonelle ordninger som er slik at når alle parter følger sine egeninteresser, blir reglene en først hadde konstruert faktisk fulgt.

Ved utformingen av reglene kunne en nettopp ha problemene i arbeidsmarkedet i tankene. Men disse problemene er ikke bare skapt i arbeidsmarkedet. De henger nøye sammen med hele økonomiens virkemåte. En burde derfor ta utgangspunkt i et utvidet konkurranseevnebegrep. I den sammenheng kan det være interessant å se på bl.a. følgende forhold:

- (A) graden av interessekonflikt i systemet;
- (B) arbeidsmotivasjon;
- (C) sysselsettingen, både stabiliteten og dens normale nivå;
- (D) tendensen til inflasjon;
- (E) vekstkraften.

Gode ordninger ville selvsagt være de med små interessekonflikter og høy arbeidsmotivasjon særlig når den samfunnsmessige avkastning av økt innsats er stor. Sysselsettingen burde videre være stabil omkring en full utnyttelse av arbeidskraften. Fristelsen til å si opp folk burde f.eks. være mindre jo større ledighet det er i økonomien. Kostnadssjokk burde ikke lede til inflasjon

*Karl Ove Moene er førsteamanuensis ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

og endelig burde ordningene ikke blokkere for den ønskelige veksten i økonomien.

Nedenfor skal jeg argumentere for at dagens lønnsarbeidersystem langt fra virker på denne måten.

Strengt tatt fins det trolig ingen institusjonell ordning som tilfredstiller alle kriteriene fullt ut. Men i en tid da bl.a. betalingsbalanseproblemer, statens interne og eksterne forhandlinger, skattetretthet og interesseorganisasjoners atferd synes å vanskeliggjøre en finjustert motkonjungturpolitikk, er det viktig med institusjonell oppfinnsomhet på dette området som kan redusere behovet for en vellykket økonomisk politikk. Andelsøkonomi er ett alternativ.

Jeg er bedt om å drøfte hvorvidt en andelsøkonomi er et svar på dagens arbeidsløshetsproblemer. Denne oppgaven kunne også reformuleres til følgende: Er det som er bra for General Motors, bra for Norge? Bør vi få japanske tilstander i norsk økonomi? Bør industriarbeiderne være ansatt på bokselgernivå? Bør vi la oss inspirere av islam i organiseringen av bedriftene? Alt dette har nemlig med andelsøkonomi å gjøre: General Motors innførte i likhet med de andre store amerikanske bilfabrikkene en utbyttedelingsordning for avlønning av arbeiderne fra og med 1983. Bonussystemene i japanske storbedrifter har også klare elementer av utbyttedeling. Bokselgerprovisjon er i prinsippet en liknende ordning. Endelig er det ifølge islamsk lære ikke lov å ta renter på lån. Av den grunn betaler ikke iranske bedrifter en fast rente på lånt kapital. Långiverne får istedet en bestemt andel av overskuddet i bedriftene som godtgjørelse.

Med andelsøkonomi vil jeg altså forstå en henholdsvis moderat endring i forhold til dagens system: Eiendomsforholdene skal være som nå og bedriftene skal være ledet etter et ønske som størst mulig profitt. Avlønningen av arbeidskraften (og eventuelt andre insatsfaktorer) vil imidlertid være forskjellig fra de lønssystemer som dominerer i dag. I stedet for en fast lønn skal medarbeiderne i bedriften få en avlønning som avhenger av hvor godt bedriften går.

Karl Ove Moene

Utbyttedeling av denne type er ingen ny idé. De første eksperimentene med utbyttedelingsordninger går helt tilbake til 1800-tallet. F.eks. ble det rundt 1860 innført utbyttedeling i mange engelske kullgruver. Senere har interessen for slike ordninger kommet og gått flere ganger i den industrialiserte verden. Særlig har interessen vært merkbar i tider med sosial uro og misnøye. Det er derfor kanskje ikke så rart at slike planer nå er bragt på bane igjen. I Norden er interessen trolig størst i Danmark der flere alternative lovforslag diskuteres, men også i Norge er det igjen en viss nysgjerrig åpenhet for utbyttedelingsordninger både blant bedriftsledere, fagforeningsfolk og politikere og i praksis har flere bedrifter gjort forsiktige forsøk med ordningen. En nyttig oversikt over ulike utbyttedelingsordninger er nylig laget av H.H. Scheel i Finansdepartementet.¹

På det teoretiske området har gjenopplivingen av den internasjonale interessen for utbyttedeling særlig blitt stimulert av Martin Weitzmans bok «The Share Economy» som av New York Times har blitt utropt til «The best idea since Keynes».² Grunnen må være at Weitzman mener å ha påvist at en overgang til utbyttedeling som dominerende avlønningsordning vil vaksinere kapitalismen mot arbeidsløshet og inflasjon. Men i sin iver etter å framheve de mulige positive sidene ved ordningen tar ikke Weitzman nok hensyn til de særegne konfliktene som vil prege et utbyttedelingssystem. Både mellom arbeid og kapital og mellom arbeidere som har jobb og arbeidere som ønsker jobb vil det være alvorlige motsetningsforhold som vil påvirke systemets funksjonsmåte. Utbyttedeling er en endring som trolig ikke går langt nok, men som et eksempel på at institusjonell oppfinnsomhet kan gi interessante resultater, er Weitzmans idéer verdifulle.

Dessuten er utbyttedeling trolig bedre enn tradisjonelt lønnsarbeid på flere områder. Før vi ser nærmere på hvordan et utbyttedelingssystem fungerer i forhold til kriteriene (A) – (E) over skal jeg derfor først drøfte hvordan tradisjonelt lønnsarbeid forholder seg til de samme kriteriene. Hele tiden skal vi som en realistisk forutsetning beskrive bedriftenes markedsatferd i produktmarkedene med monopolitisk konkurranse. En eventuell arbeidsløshet vil da ha både klassiske og Keynesianske elementer på samme tid.

2. Tradisjonelt lønnsarbeid

Tradisjonelt lønnsarbeid innebærer at lønna ligger fast uavhengig av hvordan bedriften går (i alle fall mellom hver lokal lønnsjustering).

(A) Konflikt: Arbeidere og kapitaleiere har motsatte interesser når det gjelder arbeidstempo. Ved lønnsjusteringer vil arbeiderne dessuten ønske høyere og bedriften lavere lønn. Men det siste utgjør ikke nødvendigvis en ren konflikt siden lavere lønn normalt innebærer at bedriftens etterspør flere arbeidere. Trolig er den negative sammenhengen mellom lønn og sysselsetting en viktig årsak til at fagforeningene ikke krever hele overskuddet utbetalt i form av økt lønn. I tillegg kommer konflikter som er knyttet til bedriftenes investeringsatferd.

(B) Arbeidsmotivasjon: Når lønna er fast er den direkte forbindelse mellom arbeidsinnsats og belønning brutt.

¹) Scheel (1985). Se også Økonomisk Rapport 12/83.

²) New York Times 28/3 1985.

Trusler om å få sparken kan virke positivt på arbeidsinnsatsen, men da må det trolig være en viss arbeidsløshet i økonomien slik at det å bli oppsagt faktisk representerer en straff. Arbeidsløshet som disiplineringsmekanisme kan lede til et bakvendt insentivsystem: I en høykonjungtur, når alternativkostnaden av fritid på jobben er høy, kan det paradoksalt nok være lønnsomt for den enkelte arbeider å slappe av på jobben. Han vil vite at selv om han gjør lite er det han gjør mye verdt. På den andre siden kan det være sterke insentiver til å jobbe hardt i frykt for å miste jobben når tidene er dårlige med betydelig arbeidsløshet. Resultatet blir da høy innsats pr. arbeider når alternativkostnaden av fritid på jobben er lav.³

(C) Sysselsetting: Det er mye som tyder på at det er vanskelig å få til en vedvarende utvikling med full sysselsetting i et system med fast lønn. Fagforeningene kan lett komme til å presse opp lønna sålenge ledigheten er under et visst nivå. Bedriftsøkonomisk kan det være lønnsomt å sette opp lønna for å trekke til seg og å holde på på kvalifisert arbeidskraft med høy arbeidsmotivasjon. Konsekvensen er at kreftene ikke faller til ro før det er viss arbeidsløshet i økonomien.

Dessuten vil sysselsettingsstabiliteten være dårlig både overfor etterspørselssvikt og kostnadssjokk.

Forut for en etterspørselssvikt vil en bedrift som maksimerer profitten normalt ha ansatt så mange arbeidere at merinntekten som den sist ansatte skaper for bedriften, er lik den lønna bedriften må betale henne.

På grunn av etterspørselssvikten vil det bedriften tjener på fortsatt å sysselsette arbeiderne med lavest ansiennitet bli redusert, mens bedriftens utlegg pr. arbeider (fastlønna) ikke endres. Følgelig kan bedriften øke sitt overskudd ved å redusere sysselsettingen. På denne måten spres etterspørselssvikten lett fra en sektor til andre sektorer: De som blir arbeidsløse reduserer sin etterspørsel etter varer og tjenester, noe som igjen innebærer at andre bedrifter får salgsvansker og følgelig reduserer sin sysselsetting. Virkningene er kumulativ og arbeidsløshetsproblemene som ingen ønsker, kan tilta ved at alle parter opptrer hver for seg fornuftig i tråd med egne interesser.

Nå kan en innvende at ikke alle bedrifter vil ha så høy sysselsetting at merinntekt er lik merkostnad for den sist ansatte. I noen bedrifter kan de fysiske kapasitetsbegrensningene ved anlegget faktisk fastlegge produksjonens størrelse. Den sist tilsatte gir da bedriften høyere merinntekter enn merkostnader slik at et lite etterspørselsfall ikke nødvendigvis leder til oppsigelser i disse bedriftene.

Videre kan mange bedrifter vegre seg for å si opp folk på tross av at det er kortsiktig lønnsomt for dem. Frykten for senere å havne i en knipesituasjon uten kvalifisert arbeidskraft kan f.eks. bidra til at en blir mer tilbakeholden med oppsigelser/permitteringer enn det kortsiktige lønnsomhetsbetraktninger skulle tilsi. Allmenheten kan dessuten oppfatte innskrenkninger som et signal på dårlig bedriftsledelse, noe direktøren nødig vil ha sittende på seg.

Men disse oppsigelsesbremsene vil være svakere jo høyere ledigheten i økonomien er: Dersom tidende igjen

blir bedre, vil det være lettere å skaffe tilbake kvalifisert arbeidskraft jo flere ledige det er å ta av. Innskrenkninger som blir foretatt etter at mange bedrifter har gått til samme skritt blir av media og mer generelt oppfattet som noe naturlig. Beviset på at det er tidende og ikke nødvendigvis ledelsen som er dårlig er at mange bedrifter har havnet i samme situasjon.

På kort sikt kan det altså selv i et fastlønnssystem være krefter som holder tilbake en betydelig arbeidsløshet selv om det i øyeblikket kunne fortone seg lønnsomt for bedriftene å sette flere arbeidere på porten. Men når noen bedrifter først begynner å si opp folk blir ofte resultatet en selvforsterkende arbeidsløshetsutvikling med kjedereaksjoner både på tilbuds- og etterspørselsiden.

Hver arbeider som sies opp eller permitteres lider et vesentlig velferdstap. Men bedriftene har ikke noe motiv til å ta hensyn til det. De som i første rekke bærer konsekvensene av redusert sysselsetting er interessenmessig og sosialt skilt fra de som fatter oppsigelsesbeslutningene i et ordinært lønnsarbeidersystem. Siden det er vanskelig å skaffe seg annet arbeid jo større ledigheten er, bærer faktisk de oppsagte arbeiderne et større tap jo større arbeidsløsheten er i økonomien. Bedriftene derimot vil som vist over ha mindre grunn til å holde tilbake på permitteringer jo større ledigheten er i økonomien.

Den typiske reaksjonen på etterspørselsfall er altså kvantumsvirkninger. Det kan til og med vises at under bestemte forutsetninger om formen på de etterspørselsfunksjonene som retter seg mot de enkelte bedriftene (iso-elastisk etterspørsel og konstante grensekostnader), vil reaksjonen på et skift nedover i etterspørselen ikke endre prisene som de enkelte bedriftene fastsetter. Hele virkningen vil komme i form av redusert sysselsetting og produksjon.

Absorpsjonskraften i arbeidsmarkedet er også svak i et fastlønnssystem. Ved uendrede etterspørselsforhold og teknologiske forhold vil nye rekrutter på arbeidsmarkedet bare bli sysselsatt dersom lønna reduseres. Som kjent er det mange økonomiske og sosiale årsaker til arbeidstakere ikke underbyr hverandre på arbeidsmarkedet.

Endelig vil kostnadsøkninger på variable innsatsfaktorer normalt også redusere bedriftenes sysselsetting og produksjon. Som i tilfelle med etterspørselssvikt blir utslaget størst når det er stor ledighet i økonomien fordi bedriftene da har liten grunn til å ha midlertidig overbemanning.

(D) Inflasjon: Økte kostnader kan veltes over i økte priser. Men ikke nok med det: en lønnsøkning for en bedrift leder til en desto større produksjonsnegang jo større ledigheten er i økonomien. (Jfr. pkt. C.) Siden en redusert produktmengde for gitt etterspørsel kan omsettes til høyere priser i markedet er det en innebygd tendens til stagflasjon i systemet: redusert produksjon, økt arbeidsløshet og stigende priser på samme tid.

(E) Vekstkraft: Når en ser bort fra konjungtursvingninger, er investeringslysten i et system med tradisjonelt lønnsarbeid relativt stor sålenge framtidige lønnsjusteringer ikke forventes å spise opp overskuddet som nyinvesteringene leder til. Men når lokale fagforeninger har stor forhandlingsstyrke kan investeringslysten bli redusert. Grunnen er at den økte produktivitet og lønnsomhet som nyinvesteringene medfører kan forbedre den lokale fag-

³) Akkordsystemer motvirker selvsagt denne tendensen. Men som kjent har innslaget av akkord blitt sterkt redusert i norsk industri særlig i løpet av 1970-årene: Ifølge NAF var 54% av alle timeverk akkordavlønnet i 1972, mens denne andelen i 1984 var sunket til 22%.

foreningens forhandlingsposisjon. Resultatet blir da at kapitaleierne bare kan forvente å høste deler av de potensielle kapitalgevinstene og blir følgelig mindre motivert til å foreta nyinvesteringer.

Konklusjonen på denne gjennomgangen er at tradisjonelt lønnsarbeid med fast lønn på kort sikt, ikke fungerer noe særlig godt etter noen av kriteriene. På områdene (B) og (C) kan en til og med si at lønnsarbeid fungerer helt omvendt av det som bør anses som samfunnsmessig gode regler for henholdvis arbeidsytelse og oppsigelser. Spesielt kan en merke seg at et fastlønnssystem innebærer at de sysselsatte har sikre inntekter, men usikre jobber. Med lønnsarbeid får den faste innsatsfaktoren kapital en *variabel* avkastning, mens den variable innsatsfaktoren arbeidskraft får en *fast* avlønning. Dette er en bakvendt ordning som gir store sysselsettingsvariasjoner.

3. Utbyttedeling

Det er lett å konsentrere all oppmerksomhet om produksjonsbedrifter når vi drøfter virkningene av ulike lønssystemer. Andelsøkonomi og utbyttedeling passer imidlertid like godt (kanskje bedre) på tjenesteytende sektorer. Men for ikke å gjøre framstillingen unødig komplisert vil jeg bruke ordet produksjon også i det følgende.

Med en bedrifts utbytte skal jeg mene det en kommer fram til når en fra bedriftens salgsinntekter trekker produksjonskostnader (utenom lønnskostnader) og visse kapitalkostnader. En utbyttedelingskontrakt innebærer at partene avtaler at en viss prosent av utbyttet skal gå til arbeiderne til fordeling. Hvordan dette beløpet fordeles mellom arbeiderne kan variere fra en utforming av ordningen til en annen. Likedan kan utformingene av ordningen variere når det gjelder beregningen av utbyttet der spørsmålene bl.a. vil være: Hvilke kapitalkostnader skal tas med? Skal egenkapitalen sikres en viss minimumsforretning før en kommer fram til det beløpet som skal deles mellom arbeid og kapital? Skal arbeiderne ha en fast grunnlønn (som da inkluderes i produksjonskostnadene)?

For vårt formål er det ikke nødvendig å gå i detalj her. For å rendyrke poengene skal vi første omgang se på den enkleste og reneste form for utbyttedeling, det vil si der arbeiderne ikke har noen grunnlønn og der utbyttet er lik netto verdiskapning i bedriften. (Scheel (1985) trekker fram ulike utforminger.)

(A) Interessekonflikter: Utbyttedeling institusjonaliserer på en måte classesamarbeid på lokalt plan. Særlig i den tidligste diskusjonen av ordningen (f.eks. i England rundt 1860, se Debes (1918)) ble det stilt forhåpninger til at utbyttedeling til og med ville oppheve motsetningen mellom arbeid og kapital. Arbeiderne ville føle seg nærmere knyttet til bedriftene og arbeidere og kapitalister ville bli partnere og ikke lenger fiender. Men, som vi skal se, er det nok ikke så enkelt. Dessuten skal jeg komme tilbake til noen særegne konflikter innenfor et utbyttedelingssystem.

(B) Arbeidsmotivasjon: Siden utbyttet blir høyere jo mer effektivt arbeiderne jobber, vil utbyttedeling representere en bonusordning som premierer innsats og flid. Dette aspektet har særlig vært framme i næringslivets diskusjon av ordningen.

Gruppebonus kan som kjent skape det klassiske motivasjonsproblemet der hver enkelt ønsker at de andre

skal arbeide hardt, men selv tar det med ro. Når alle tenker slik kan bedriften havne i en dårlig tilpasning med lav arbeidsproduktivitet. Trolig vil det være flere krefter som virker mot et slikt dårlig resultat: Det vil være en viss tendens til at arbeiderne kontrollerer hverandre i arbeidsprosessen. Dessuten vil mange arbeidere trolig ha en kollektiv rasjonell atferd motivert av tankegangen: «så lenge de andre jobber hardt vil også jeg gjøre det».

Et problem med utbyttedeling bedriftsøkonomisk sett, er at det medfører en degressiv bonusordning for arbeiderne betraktet som gruppe: På marginalen vil nemlig utbyttet øke mindre enn arbeidsinnsatsen først og fremst fordi økt produksjon innebærer lavere markedspriser på det som produseres. Den marginale oppofringen i forbindelse med et høyt arbeidstempo, vil følgelig bli stimulert minst ved utbyttedeling og det er ikke vanskelig å finne bedre motivasjonsordninger sett fra bedriftsledelsens side. Men også fra et samfunnsmessig synspunkt leder utbyttedeling lett til en underoptimal innsats pr. arbeider selv når arbeiderne opptrer kollektivt rasjonelt. Det optimale ville nemlig være at arbeiderne økte innsatsen så lenge merinntekten av det de skapte oversteg offeret i forbindelse med å øke innsatsen. Siden utbyttedeling bare gir arbeiderne en viss andel av den merinntekten de skaper, vil det lønne seg for dem å yte en mindre innsats enn det som ville vært samfunnsøkonomisk mest lønnsomt.

Alt i alt er det likevel sannsynlig at utbyttedeling normalt gir høyere arbeidsinnsats pr. arbeider enn en fastlønnssystem, selv om en skal være klar over faren for gratispassasjerer og feilinsentiver. Dessuten er det ingen tendens til et bakvendt insentivsystem som i fastlønnssystemer: Når det er gode tider med høye inntekter for bedriftene, vil arbeiderne motiveres til økt innsats. I dårlige tider vil de ha instament til noe mer fritid på jobben.

(C) Sysselsetting: Bedrifter med utbyttedeling vil ønske å øke sysselsettingen så lenge hver ny arbeider bidrar til å øke verdiskapningen i bedriften. Profitten i en ren utbyttedelingsbedrift vil nemlig være kapitaleiernes del av utbyttet som for gitt delingsforhold er større jo større verdiskapningen er i bedriften. Dersom arbeidernes andel av utbyttet er a , vil bedriften beholde $1-a$ av utbyttet uansett hvor mange arbeidere som er ansatt i bedriften. Her er det altså en klar kontrast til tradisjonelt lønnsarbeid. For en gitt lønn vil slike bedrifter bare øke sysselsettingen så lenge hver ny arbeider skaper en høyere verdi for bedriften enn lønna. Med utbyttedeling vil bedriften ønske å sysselsette nye arbeidere så lenge de skaper merverdi overhodet.

I en økonomi der alle bedriftene har utbyttedeling, vil følgelig normaltstanden være full sysselsetting. Ikke nok med det. I normaltstanden vil det være overskudds- etterspørsel etter arbeidskraft slik at enhver ny arbeider som melder seg til tjeneste, vil bli huket tak i av en bedrift. Produksjonen i bedriftene vil altså være begrenset av det antall arbeidere som de enkelte bedriftene får tak i. En etterspørselssvikt vil *ikke* rokke ved det faktum at bedriftene egentlig ønsker å sysselsette flere. Følgelig leder ikke avslakking i etterspørselen til økonomisk krise og arbeidsløshet. En får bare nominelle virkninger, ikke kvantumsutsalg.

(D) Inflasjon: Et kostnadssjokk, for eksempel i form av en økning i energiprisene, vil normalt ikke bli overvæltet i økte priser på de produktene som produseres. Utbytte-

deling innebærer at bedriftene ønsker å sysselsette flere arbeidere dersom de bare kunne få tak i mer arbeidskraft. Også etter kostnadsøkningen vil profitten bli høyere jo flere sysselsatte der er i bedriften. Sålenge utbyttet pr. produsert enhet er positivt vil bedriftene derfor ikke ønske å redusere sin produksjon på grunn av kostnadsøkningen. Følgelig vil bedriftene ta de høyeste prisene som kan oppnås for denne produktmengden som produseres uavhengig av størrelsen på energiprisen. Dersom arbeiderne klarer å øke andelen av utbyttet som går til dem, vil en ikke som i fastlønnstilfellet få økt arbeidsløshet og stigende priser. Uavhengig av hvor stor andel av utbyttet bedriften beholder (bare den er positiv) vil bedriften alltid ønske å sysselsette de arbeiderne den kan få tak i. Det vil ikke være lønnsomt å sette opp prisene fordi om bedriftene må gi arbeiderne høyere inntekter.

(E) Vekstkraft: En av andelsøkonomiens svake sider er manglende vekstkraft på grunn av lav investeringsmotivasjon.

Når bedriftsledelsen foretar nyinvesteringer vil utbyttet i bedriften på sikt øke, noe som kan motivere ledelsen til å sette ned andelen av utbyttet som går til arbeiderne. Arbeiderne på sin side vil naturlig nok motsette seg slike nedjusteringer. En må følgelig vente høye forhandlingskostnader i forbindelse med nyinvesteringer. Mer enn det: dersom det viser seg vanskelig å sette ned arbeidernes andel av utbyttet, vil bedriftsledelsen ha mindre insentiv enn ellers til å foreta nye investeringer. Kapitaleierne vil nemlig bare høste en andel av den økte profitten som de nye maskinene leder til, men må betale det investeringene koster. Underinvestering er derfor et sannsynlig utfall av utbyttedeling.

At manglende vekstkraft i systemet kan være et alvorlig problem blir kanskje enda tydeligere når vi også trekker inn det som vil være en naturlig atferd for en sentralisert i fagbevegelse i utbyttedelingssystemet.

I et fastlønnssystem vil fagbevegelsens inntektskrav som nevnt disiplineres av den arbeidsløsheten som høye lønnsøkninger kan medføre. Med utbyttedeling vil fagbevegelsen kunne øke arbeidernes andel av utbyttet i hele økonomien uten å skape arbeidsløshet. Resultatet vil kunne bli ekstremt lave overskudd til kapitaleierne og manglende investeringsevne og motivasjon. Fagbevegelsen vil nok gjennomskue at dette er et mulig resultat, men «disiplineringen» av fagbevegelsen gjennom de negative følgende av langvarig investeringssvikt vil være mer indirekte og følgelig mindre effektiv enn disiplinering gjennom muligheten for arbeidsløshet.

Konklusjonen på denne gjennomgangen er at et *idéelt fungerende* utbyttedelingssystem kan lede til en grunnleggende makroøkonomisk stabilitet på kort sikt. En kan ha stabil full sysselsetting uten fare for inflasjon og uten at arbeiderne mister motivasjonen til å yte en høy arbeidsinnsats. Men prisen en må betale for dette kan være svak vekstkraft.

Hovedpoenget ved utbyttedeling i et makroøkonomisk sysselsettingsperspektiv er ikke at ordningen innebærer lønnsfleksibilitet i den forstand at lønna reduseres i lavkonjunktursituasjoner. Poenget er at ordningen innebærer en *potensiell* lønnsfleksibilitet som leder til overskuddsetterspørsel etter arbeidskraft. Av denne overskuddsetterspørselen følger en høy grad av makroøkonomisk stabilitet overfor de selvforsterkende kriseutviklingstendensene som vi kjenner fra tradisjonelt lønnsarbeid. Denne stabiliteten kan innebære at den realiserte

lønnsfleksibiliteten blir moderat fordi ordningen i seg selv virker stabiliserende med små eller ingen kvantumsreaksjoner. Dette er et hovedpoeng hos Weitzman som er vel verdt å gjenta her, selv om argumentet ikke vil ha samme tyngde anvendt isolert på små åpne økonomier som den norske.

Å innføre en fast grunnlønn i utbyttedelingssystem vil normalt ikke rokke ved egenskapene som er drøftet over. Systemet vil riktignok ikke lenger være like motstandsdyktig overfor betydelige etterspørselsreduksjoner. Når etterspørselssvikten blir stor nok, kan en da få oppsigelser fordi merinntekten som den siste arbeideren skaper kan bli lavere enn grunnlønna. Et slikt resultat bør ikke overraske noen siden jo høyere den faste grunnlønna er, desto mer likner et utbyttedelingssystem et fastlønnssystem. Av dette følger også noe av forklaringen på hvorfor bedrifter (i Danmark, Sverige og Norge) som har eksperimentert litt med utbyttedelingsordninger ikke synes å ha økt sin sysselsetting noe særlig slik argumentene foran skulle tilsi. I disse bedriftene har andelen av inntekten som stammer fra utbyttedeling sjelden oversteg 10% av den normale lønna i bransjen (se Scheel (1985)).

Før vi går videre er det naturlig å spørre om utbyttedeling innebærer lik lønn for likt arbeid? Vil ikke arbeiderne som er så heldige at de tilfeldigvis arbeider i moderne høyproduktive anlegg få høyere inntekt enn samme type yrkesutøvere i eldre anlegg? Svaret er nei. For det første vil det være en tendens til at arbeiderne i høyproduktive anlegg vil bli tilbudt en lavere andel av utbyttet som arbeidsgodtgjørelse enn arbeidere i lavproduktive anlegg. For det andre vil eventuelle ulikheter som fortsatt eksisterer etter at utbyttedelingskontraktene er undertegnet etterhvert bli utlignet ved at arbeiderne søker dit de kan tjene mest. De høyproduktive bedriftene vil selvsagt, som de andre bedriftene, ønske å sysselsette alle som banker på bedriftsporten. Siden utbyttet øker svakere enn arbeidsinnsatsen, vil arbeidsinntekten pr. arbeider reduseres etterhvert som flere strømmer til de høyproduktive bedriftene. Inntekten pr. arbeider i de bedriftene som arbeiderne reiser fra, vil derimot stige. Denne prosessen vil fortsette inntil det er lik lønn for likt arbeid. Men utjamningen kan naturlig nok ta noe tid avhengig av den frivillige mobiliteten blant arbeiderne i økonomien.

4. Konkurranseevne i snever forstand

Ofte settes det likhetstegn mellom høy lønn og svak konkurranseevne. Men konkurranseevnen til en økonomi er ikke noe annet enn evnen til å holde på en tilstrekkelig stor eksportkonkurrerende sektor. Av drøftingen over følger det da at det ikke er hvor høy inntekt arbeiderne betales som er avgjørende, men *hvordan* de kompenseres.

I et ideelt fungerende utbyttedelingssystem vil innenlandske kostnadsøkninger ikke få umiddelbare produksjonskonsekvenser for eksportorienterte bedrifter. Likevel vil sysselsetting og produksjon i disse bedriftene heller ikke endres på kort sikt når etterspørselen svikter på eksportmarkedene. En vil få nominelle endringer, men ingen kvantumsreaksjoner.

Dersom etterspørselssvikten synes å være langvarig, kan en på noe sikt få en forsiktig produksjonsnedgang i eksportorienterte bedrifter ved at arbeidstakere frivillig søker seg over til mer skjermete næringer der inntekten

pr. arbeider kan være høyere. Men slike endringer vil være langt mindre drastiske enn de som er typiske for et fastlønnssystem som møter avsetningsvansker på eksportmarkedene.

Det bør imidlertid understrekes at disse gode egenskapene følger av et *ideelt fungerende* utbyttedelingssystem. Vi har ennå ikke tatt opp særegne motsetningsforhold i et utbyttedelingssystem. Slike konflikter kan virke tilbake på systemets funksjonsmåte.

5. Særegne konflikter

Selv om det nok er riktig at utbyttedeling kan mildne motsetningene mellom arbeid og kapital på visse områder, kan ordningen skape nye motsetninger på andre. Betrakt f.eks. en bedrift som vil innføre utbyttedeling i en økonomi der de andre bedriftene har fastlønnsordninger. Siden bedriftsledelsen derved vil komme til å si ja til alle som vil ta jobb vil denne bedriften være en utvei for alle arbeidsløse i området. Men dette vil selvsagt true interessene til de arbeiderne som allerede er i bedriften siden inntekten pr. arbeider vil bli lavere jo flere som arbeider der. Følgelig vil utbyttedeling kunne skape en åpen interessekonflikt mellom de allerede sysselsatte og de arbeidsløse, eller mer generelt mellom de som er innenfor og de som er utenfor. Det er lite sannsynlig at de som er innenfor, vil akseptere en overgang til utbyttedeling med mindre det innføres begrensninger på antall arbeidere som får begynne i bedriften. Dersom slike begrensninger innføres, mister ordningen sine gode sysselsettingsegenskaper som ble drøftet foran.

Her anskueliggjøres noe av grunnen til at egeninteresse og konkurranse ikke nødvendigvis leder til gode institusjonelle ordninger i mikro: Det vil være sterke disinsentiver til å være den eneste bedriften i markedet som går over til utbyttedeling (med ingen eller lav grunnlønn). Men dersom mange bedrifter gikk over til den nye ordningen, kan saken stille seg på en annen måte.

Den lokale motstanden mot utbyttedeling med åpne sysselsettingsmuligheter for utenforstående ville trolig reduseres dersom alle bedriftene gjennomførte utbyttedeling samtidig. Da ville jo alle bedriftene ønske å sysselsette flere slik at inntektene til dem som er innenfor i høyden ville gå ned litt som en følge av den faktiske tilstrømmingen av nye arbeidere til akkurat deres bedrift. En slik koordinert overgang er Weitzmans løsning. I tillegg foreslår han skattelette til bedrifter som går over til utbyttedeling.

Men la oss tenke oss at vi nå har et system der alle bedriftene praktiserer utbyttedeling. Hvilke motsetninger vil da eksistere mellom arbeidere og bedriftsledelse? Som vi allerede har pekt på vil arbeiderne bli straffet med lavere inntekt dersom bedriftsledelsen sysselsetter flere, mens bedriftsledelsen vil tjene på nyansettelser. Omkring ansettelsesspørsmål vil det altså stadig være motstridende interesser som fra tid til annen kan blusse opp til ren konflikt. Dersom f.eks. markedsforholdene bedres for det produktet en bedrift produserer, vil inntekten til arbeiderne stige. Men samtidig vil det komme arbeidere fra andre bedrifter som nå ønsker å jobbe der inntektene er høye. Det er ikke vanskelig å tenke seg hvordan de innenfor vil prøve å stikke kjepper i hjulene for bedriftsledelsen og/eller nykommerne i form av streik mot nyansettelser o.l.

I tillegg til disse konfliktene kan det også oppstå krangel omkring disposisjoner i den daglige driften. Arbeiderne bærer risiko for de beslutningene bedriftsledelsen fatter siden arbeidsinntektene er avhengig av utbyttet. Men pr. forutsetning får ikke arbeiderne være med å treffe driftsbeslutningene. På den måten vil arbeiderne bære økonomisk ansvar også for ledelsens feilbeslutninger. I utforminger med en fast grunnlønn vil et negativt utbytte være en aktuell mulighet i visse perioder. Det vil ikke være lett å få arbeiderne til å betale inn store beløp til bedriften ved årets slutt for å dekke et tap som de mener er et resultat av bedriftsledelsens feildisposisjoner.

I tillegg til de konfliktområdene som er nevnt vil det lett kunne oppstå uenighet om beregningen av utbyttet og i forbindelse med arbeidernes innsyns- og kontrollmuligheter i den daglige driften. Et annet viktig konfliktområde vil som nevnt være kontraktsjusteringer i forbindelse med nyinvesteringer i bedriftene i et utbyttedelingssystem.

Kanskje en mulig utvei på alle problemene ligger i å trekke arbeiderne med i styringen av bedriften gjennom et utvidet bedriftsdemokrati? Men igjen ville et sannsynlig resultat bli at arbeiderne setter mest inn på å begrense nyansettelser slik at noen av de positive egenskapene til systemet ville gå tapt.

6. Institusjonell stabilitet

Innledningsvis nevnte jeg at kriteriet på gode institusjonelle ordninger var at mikroenhetene fulgte samfunnsmessig fornuftige regler ved egennyttig atferd. Jeg har allerede pekt på noen tilfeller der en andelsøkonomi bryter dette prinsippet. Men værre enn som så: utbyttedelingsordningene kan være vanskelig å opprettholde når alle følger sine egeninteresser. Dette har blant annet å gjøre med evnen og muligheten til å bære risiko:

I et utbyttedelingssystem bærer arbeiderne noe av inntektsrisikoen for svingninger som naturlig oppstår i markedsøkonomier. Nå kan en si at et utbyttedelingssystem vil ha betydelig mindre svingninger av dette slaget enn et fastlønnssystem så lenge systemets gode sysselsettingsstabilitet får virke. Men likefullt vil utbyttedeling innebære noen svingninger i inntektene til arbeiderne i forhold til en fastlønnsordning. Arbeidsplassene vil være trygge, men inntektene usikre.

Siden kapitaleierne kan spre risikoen ved å eie aksjer i mange bedrifter, har de større evne til å bære slik risiko enn arbeiderne. Det vil derfor være fristende for arbeiderne, særlig i en situasjon med full sysselsetting, å gå med på en avtale om noe lavere, men fast inntekt. Lokalt vil både bedriften og arbeiderne kunne ha fordeler av en slik avtale. Men på denne måten kan en få en gradvis underminering av hele utbyttedelingssystemet ved en overgang til fast lønn. Det vil være vanskelig å motvirke at partene følger sine snevre egeninteresser på denne måten og ufrivillig gjeninnfører fastlønnssystemet med sine dårlige sysselsettingsegenskaper og stagflasjonstendenser. En mulig løsning ville være at staten subsidierte arbeiderne for den risiko de må bære for å redde den makroøkonomiske stabiliteten ved utbyttedeling. Men dersom subsidieringsvilligheten først er så stor, er det heller ikke vanskelig å få til full sysselsetting i et ellers ustabilt fastlønnssystem.

7. Avgrensete avtaler og ordninger som er og ikke er utbyttedeling

Før jeg konkluderer dette innlegget vil jeg kort nevne noen spesielle mer avgrensete utbyttedelingsordninger ((i) og (ii)) som likevel kan være stabile. I tillegg vil jeg nevne noen ordninger (iii) og (iv) som kan se ut som utbyttedeling, men som ikke er det slik vi har drøftet ordningen foran. Dessuten drøfter jeg et mellomtilfelle (v). Endelig vil jeg trekke fram to ordninger (vi) og (vii)) som ikke er, men like fullt har felles trekk med utbyttedeling.

(i) *Gjensidig forsikring*: En kan tenke seg en avtale mellom arbeiderne i utbyttedelingsbedrifter i forskjellige bransjer som innebærer risikospredning og begrenset ansvar for den enkelte arbeidstaker. Et selvfinansierende (og paternalistisk) fond kunne opprettes med det formål å utjevne inntektene til arbeidere med utbyttedelingskontrakter. Arbeiderne i bedrifter som tilfeldigvis gikk godt i en periode kunne betale inn til fondet, mens arbeidere i bedrifter som tilfeldigvis gikk dårlig fikk støtte. Markedsvariasjoner fra tid til annen ville sikre at de enkelte arbeiderne havnet i ulike roller over tid. (Bedrifter som bare skal ha støtte svartelistes!) På denne måten kunne arbeiderne oppnå noe av den samme risikospredning som kapitaleierne oppnår via aksjemarkeder. Arbeiderne kunne være garantert en minsteinntekt samtidig som den gode makroøkonomiske stabiliteten ble beholdt. En ordning som likner på denne, har vært drøftet i Vest-Tyskland.

(ii): *En egoistisk og ekskluderende avtale*: En fagforening som har alle sine medlemmer innenfor en avgrenset sektor kan oppnå en gjensidig fordelaktig utbyttedelingsavtale med bedriftene i sektoren. Fagforeningen må da sette som et egoistisk vilkår at bedriftene bare får sysselsette fagforeningsmedlemmer slik at ikke økt sysselsetting utenfra truer inntekten pr. arbeider etter at ordningen er satt ut i livet. Det forventete velferdsnivået til et representativt fagforeningsmedlem vil avhenge av sannsynligheten for jobb og av arbeidsinntekten. Med fast lønn kan sannsynligheten for å være i jobb i en vilkårlig valgt periode være betydelig mindre enn 1. Overgang til utbyttedeling vil kunne øke denne sannsynligheten til nær 1 (avhengig av grunnlønnas størrelse). Den representative arbeideren vil derfor kunne komme forventningsmessig bedre ut selv når gjennomsnittsinntekten hans i jobb går noe ned. Bedriftene vil tjene på denne utgiftsreduksjonen og på den høyere og stabile sysselsettingen. Et slikt forhandlingsopplegg er drøftet nærmere av Atkinson (1977).

(iii) *Akkordarbeid*: Ved tradisjonell presentasjonsavlevering er akkordgrunnlaget normalt ett eller annet mål på innsats og ikke på det bedriftsøkonomiske resultatet av innsatsen. Slike ordninger er ikke utbyttedelingsordninger som innebærer sysselsettingsstabilitet. Bedriftens utgifter i forbindelse med nyansettelser vil med tradisjonelt akkordarbeid ikke være lavere jo flere arbeidere som allerede er sysselsatt. Men det er denne negative sammenhengen mellom «lønnutgifter» pr. arbeider og antall arbeidere som medfører de gode stabilitetsegenskapene ved utbyttedeling.

(iv) *Frivillig kjøp av arbeideraksjer*: Mange bedrifter tilbyr arbeiderne aksjer i egen bedrift (ofte på gunstige vilkår) slik at arbeiderne får en andel av overskuddet i bedriften. Dette kan mildne konflikten mellom ledelse og ansatte samtidig som det kan motivere arbeiderne til økt

innsats. Men ordningen er ikke utbyttedeling i den forstand at bedriftenes etterspørsel etter arbeidskraft øker som en direkte konsekvens av ordningen. En kan derfor ikke vente å forbedre den makroøkonomiske stabiliteten på denne måten.

Men selv om en ikke fikk til en direkte stabilisering av sysselsettingen kunne en kanskje få medarbeiderne til å tenke på «bedriftens mer langsiktige interesser», noe som indirekte kunne få positive virkninger på sysselsettingen. Siden aksjekurser ideelt sett er kapitalisering av framtidige overskudd, ville arbeider-aksjonærer få egeninteresser av å ta hensyn til slike langsiktige gevinster i sin daglige virksomhet. Men for det første gir børskursene på aksjer i beste fall en imperfekt representasjon av bedriftenes framtidige inntjeningssevne. Dessuten vil arbeiderne fra tid til annen ha behov for å gjøre sin formue likvid ved å selge aksjene sine. Slikt salg opphever eventuelle positive effekter av arbeideraksjer.

(v) *Arbeideraksjer som en del av lønna*: En kunne tenke seg en ordning der medarbeiderne i tillegg til en relativ lav lønn fikk aksjer i egen bedrift som belønning for innsatsen. På denne måten kunne en få til en slags utbyttedeling som innebar sysselsettingsstabilitet. Men en slik ordning vil trolig fungere best for ekspanderende bedrifter som stadig øker i verdi. Når ekspansjonen stopper opp vil det være vanskelig å utstede aksjer som gis til medarbeiderne. De har derfor ikke lenger det samme motivet til å holde tilbake på kravet om høy fastlønn på tross av at de etterhvert kan ha en betydelig del av aksjekapitalen i selskapet. Økte lønnskostnader reduserer utbyttet på aksjene. Men arbeiderne får hele inntektsøkningen som følger av høyere lønn, mens de bare får en andel av det økte utbyttet som ville blitt resultatet av mer moderate lønnskrav. Jo høyere den faste grunnlønna er, jo dårligere vil som nevnt sysselsettingsstabiliteten være.

(vi) *Deterministisk lønnsregel*: Bedriftene kan i stedet for fast lønn (pålegges?) å tilby en deterministisk lønnsregel (eller lønnsfunksjon) som gir lavere lønn jo flere som er sysselsatt i bedriften. Oppsigelser vil da fortone seg dyrt for bedriftene fordi lønna til de gjenværende da vil bli høyere, mens nyansettelser vil fortone seg billig fordi dette vil redusere lønna til alle ansatte. En slik ordning kunne gi omtrent den samme makroøkonomiske stabiliteten som utbyttedeling, men uten at arbeiderne bærer risiko. En opplagt innvending er vanskelighetene med å sette ordningen ut i livet. (For en nærmere analyse se Weitzman (1983) og Moene og Ognedal (1984).)

(vii) *Lokale lønnsforhandlinger*: Slike forhandlinger blir ofte betraktet som årsak til for høyt lønnsnivå og for lav sysselsetting. I noen tilfeller kan dette kanskje være en dekkende beskrivelse, men det fins flere grunner til at et system med hyppige lokale lønnsforhandlinger kan virke sysselsettingsstabiliserende. En lite påaktet mekanisme i denne sammenheng er at lokale forhandlinger kan virke som en implisitt utbyttedelingsordning: Fagforeningen vil nemlig stå sterkere (f.eks. ved å true med streik) jo høyere overskudd bedriften har. Følgelig vil lønnstilleggene bli høyere jo mer lønnsom bedriften er. Med noe inflasjon i økonomien vil reallønna kunne gå ned når det er små overskudd i bedriftene. Men ikke nok med at denne fleksibiliteten likner til forveksling på utbyttedeling: Bedriftsledelsen vil lett gjennomskue at lønnsøkningene blir høyere jo høyere overskudd pr. sysselsatt bedriften har. Av den grunn vil den av profitt-

hensyn øke sysselsettingen mer enn den ellers ville gjort for derved å holde de lokale lønnsøkningene i sjakk. (En nærmere analyse er gitt i Moene (1985).)

8. Konklusjon

Et utbyttedelingssystem av den enkleste typen som hoveddelen av dette innlegget har dreid seg om, kan ha mange gode egenskaper sålenge partene innordner seg systemet og ikke prøver å føre kamp for egne interesser. Kanskje er det derfor at innslaget av utbyttedeling i japanske storbedrifter (den såkalte shushin koyo ordningen) synes å virke så godt både med hensyn til produktivitet og stabil livslang sysselsetting.

Men i samfunn der folk er vant til å organisere seg for egne interessekrav vil trolig utbyttedeling ikke virke like godt. Dessuten er ikke ordningen institusjonelt stabil: når alle andre har gjennomført den kan det være spesielt lønnsomt for en enkelt bedrift å gjeninnføre fastlønnskontrakter. Det fins idéer til moderfiserte ordninger, men ingen av dem er helt tilfredsstillende.

En kan imidlertid få det inntrykk at enkelte tenker på Norge som et land der bedriftene viser samfunnsansvar og der arbeidsmotivasjonen til de ansatte alltid er på topp uansett hvordan bedriftene er organisert. Klipp fra filmavisa i 1950-årene kan unektelig underbygge en slik oppfatning av arbeidsforholdene: Bildet av far som vinker ut av vinduet på lastebilen full av murstein i entusiasme over å bygge opp landet . . . Bildet av bedriften der alle gir hverandre en håndsrekking i samarbeid til felles beste. Men spørsmålet er om ikke denne pionerånden både på godt og ondt nå er forduftet. I tilfelle blir det desto viktigere å tenke gjennom gode insentivmekanismer både for å sikre en fornuftig utnyttelse av arbeidskraftressursene og for å forhindre at folk blir fremmedgjort for sammenhengen mellom innsats og resultat.

Samtidig kan det være grunn til å advare mot en ukritisk kopiering av ordningene med spesielt vellykkete bedrifter som f.eks. Norsk Data a/s. Også her kan en form

for pionerånd gjøre seg gjeldende både blant ledere og medarbeidere (og blant dem som i entusiasme skriver om bedriften). Medarbeiderne i Norsk Data a/s og liknende utradisjonelle suksessbedrifter kan være utvalgt blant dem som er spesielt tiltrukket av slike utradisjonelle ordninger. At ordningene så faktisk virker godt kan like gjerne skyldes et spesielt utvalg av folk som ordningene i seg selv.

Personlig tror jeg tiden er moden for dyptgripende endringer i organiseringen av næringslivet. Men da bør en kanskje i større grad ta sikte på å oppheve skillet mellom eiere og produsenter slik at de som fatter beslutningene blir de som må bære de viktigste konsekvensene av dem. Ideelt sett har en arbeiderstyrt økonomi noen av de samme, men ikke riktig alle de gode sysselsettingsegenskapene som et idealisert utbyttedelingssystem. Men siden en arbeiderstyrt økonomi ikke i samme grad som utbyttedeling bygger på interessenmotsetninger lokalt, er det kanskje grunn til å tro at den også vil virke godt i praksis.

REFERANSER:

- Atkinson, A. (1977): «Profit-sharing, Collective Bargaining and 'Employment Risk'», *Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft*, Special Issue, 43-52.
- Debes, I. (1918): «*Utbyttedeling*», Bilag til innstilling fra Arbeiderkomisjonen av 1918.
- Moene, K. (1985): «Lokal Wage Bargaining and Recession Resistance», notat, Sosialøkonomisk institutt.
- Moene, K. og T. Ognedal (1984): «On Weitzman's "Recession Resistant" Employee Compensation Arrangements», Memorandum from Department of Economics, University of Oslo, No 5, 15 Feb. (kommer i *Economics Letters*).
- Scheel, H. (1985): «Rapport om utbyttedeling, lønnsparing m.v.», *Finansdepartementet*, mars 1985.
- Weitzman, M. (1983): «Some Macroeconomic Implications of Alternative Compensation System», *Economic Journal*, 93.
- Weitzman, M. (1984): «*The Share Economy*», Harvard University Press, Cambridge.

Forberedt innlegg ved direktør Olav Magnussen, Norsk Arbeidsgiverfor.

Er andelsøkonomi et svar på problemene i arbeidsmarkedet?

Hittil har diskusjonen om hvorvidt andelsøkonomi i Martin Weitzmans versjon er ønskelig eller ikke, vært knyttet til stabilitetsegenskaper ved en utbyttedelingssordning. Men dette er ikke nok til å gi svar på hvorvidt utbyttedeling eller andelsøkonomi er å foretrekke. Da må en trekke inn hvorvidt en slik institusjonell ordning også har andre positive egenskaper slik Karl Ove Moene har gjort i sitt foredrag der han stiller andelsøkonomien opp mot

- A) interessekonflikter
- B) arbeidsmotivasjon
- C) sysselsetting
- D) tendenser til inflasjon
- E) vekstkraft

Før jeg kommenterer denne siden ved Moenes foredrag nærmere, vil jeg komme med noen generelle kommentarer.

Moene påviser at det tradisjonelle fastlønnssystemet har dårlige stabilitetsegenskaper. Denne diskusjonen har lang tradisjon. B.a. var den sentral i debatten mellom Keynes og klassikerne. Begge sider i denne diskusjonen var klar over at stive lønnsystemer eller fastlønnssystemer først og fremst ville lede til kvantumsreaksjoner, d.v.s. når lønnen ikke tilpasser seg, vil sysselsettingen gjøre det. En kraftig økning i kostnadene ville dermed føre til fall i sysselsettingen, samtidig som lønnsnivået er uendret.

Klassikerne hevdet som kjent at det derfor var nød-

vendig med fleksibel lønnstilpasning, mens Keynes ikke så dette som en farbar vei og foreslo etterspørselsregulering i stedet.

La meg så gå over til å diskutere problemer omkring fast lønn ut fra vurderingssettet A-E som Moene bruker. Jeg er stort sett enig i hans argumentasjon her, bortsett fra at sammenhengen mellom arbeidsmotivasjon og fast lønn kanskje trenger en kommentar. Mange som er ansatt på fast lønn kan forvente at inntekten stiger relativt til andre i løpet av den yrkesaktive perioden. Dette gjelder f.eks. de fleste funksjonærkategorier. I et slikt tilfelle vil arbeidsmotivasjon bli lite påvirket av endringer i omkringliggende forhold, som f.eks. i en situasjon med arbeidsløshet. Arbeidsmotivasjon bli bedømt ut fra livs-inntektsbetraktninger. I en slik situasjon vil det være å gi et dårlig signal til bedriften å slippe av på arbeidsinnsatsen når de økonomiske forhold er gode. Tvert imot skulle en i slike tilfeller forvente at arbeidsinnsatsen var i samsvar med den økonomiske situasjonen, eller i hvert fall at arbeidsinnsatsen ville være på topp når det var behov for at den skulle være på topp, d.v.s. i gode tider.

Når det så gjelder vurderingen av andelsøkonomi eller utbyttedeling, trekker Moene inn forhold som ellers ikke har vært så mye diskutert, bl.a. sammenheng mellom utbyttedeling og de konflikter som da kan oppstå. Der- som bare en del av bedriftene tar i bruk utbyttedeling vil det bli en konstant overskuddsetterspørsmål etter arbeidskraft fra disse bedriftene. Det vil dermed kunne bli konflikt mellom bedriftens ønsker om økt sysselsetting og de ansattes ønsker om høyest mulig inntekt. Er der en lokal fagforening på bedriften, vil den sannsynligvis presse bedriften til sysselsettingsstopp. Men det vil samtidig undergrave utbyttedelingens helt overveiende positive egenskaper, eller sysselsettingsstabiliteten. Og, selv om det ikke finnes en fagforening på bedriften, vil sannsynligvis arbeiderne organisere seg lokalt som følge av den konflikt som til enhver tid er tilstede under et utbyttedelingssystem mellom de ansatte og de utenfor. Innføring av utbyttedeling i enkeltbedrifter i økonomier med sterke lokale fagforeninger, vil sannsynligvis lede til restriksjoner på sysselsettingen i de enkelte bedrifter og dermed vil utbyttedelingens positive egenskaper gå tapt.

En annen sannsynlig konsekvens av utbyttedeling, som også Moene påpeker, er at de ansatte vil bli langt mer involvert i styringen av bedriftene enn tidligere. Arbeidstakerne vil bl.a. sannsynligvis kreve å komme tettere med i avgjørelsen når det gjelder større investeringssprosjekter som under inngåtte kontrakter kan lede til endringer i utbytte mellom arbeidere og arbeidsgivere. Kort sagt, arbeidstakerne vil måtte ta en større del av den risiko som vanligvis kapitaleierne er alene om å ta. Men da er vi fremme ved en konflikt som sannsynligvis betyr at utbyttedeling neppe vil komme i utstrakt bruk. En kan vel hevde den hypotese at grunnen til at noen blir kapitaleiere og andre blir lønnstakere, er at de to gruppene har forskjellig preferanser når det gjelder risiko. Blandt kapitaleiere vil det sannsynligvis være et større innslag av folk som har preferanser for å ta risiko, mens arbeidstakergruppen domineres av folk som er langt mer forsiktige. Den siste gruppen vil derfor foretrekke en noe lavere fast lønn enn det som var mulig som inntekt under utbyttedelingssystemet mot å slippe den risikodeling som vil følge av utbyttedelingssystemet.

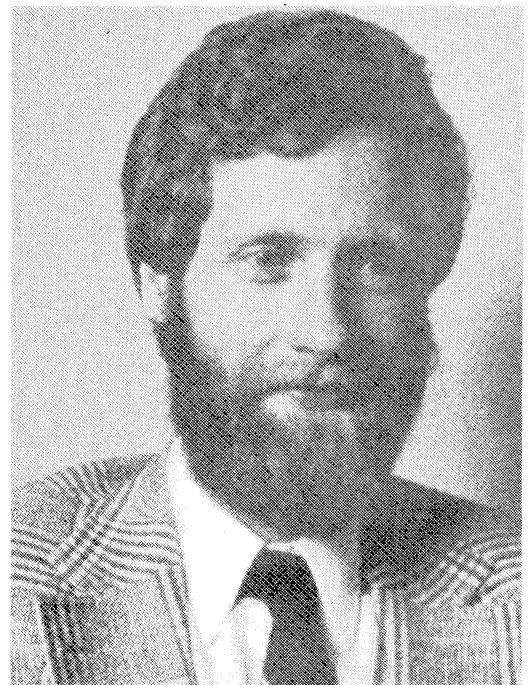
Nå kan det hevdes, som Weitzman også gjør, at selve

stabilitetsegenskapene ved utbyttedeling gjør at systemet medfører langt mindre risiko enn et system med fast lønn. Med dette gjelder i makro og når systemet er innført generelt.

Det er verdt å merke seg, og det ble ikke etter mitt syn tilstrekkelig understreket av Moene, at systemet med utbyttedeling gir samme likevektsløsning når det gjelder produksjon/sysselsetting og prisnivå som en vanlig fri konkurransemodell. Den inntektsfordeling som derimot følger av de spilleregler som er nødvendig for at utbyttedelingssystemet skal funksjonere, kan være slik at de ikke godtas. Men hele poenget med utbyttedeling og de gode egenskaper som følger av det, er at man følger reglene og godtar som en konsekvens den inntektsfordeling som følger av utbyttedelingssystemet. Forsøker man å endre på denne, vil man også kunne endre på systemet i såpass stor grad at hele systemets positive betydning faller bort.

Den viktigste side ved debatten om andelsøkonomier er at for å oppnå sysselsettingsstabilitet må en muligens godta, spesielt i en åpen økonomi som Norge, større svingninger i inntekten enn de fleste som i dag er på fast lønn vil være vant til. En viss svingning i inntektene er prisen en betaler for full og stabil sysselsetting. En kan ikke i desentralisert markedsøkonomi ha stabile inntekter og stabil og høy sysselsetting samtidig.

Til slutt vil jeg ta opp et punkt som Moene bare nevner, men ikke begrunner, eller at bedrifter som tar i bruk utbyttedeling bør subsidieres etter Weitzmans oppfatning. Grunnen til dette er at utbyttedeling gir stabilitet på makronivå og dermed på sikt leder til et høyere velferdsnivå enn et system med fast lønn. Disse gevinster vil imidlertid ikke bli tatt hensyn til i den enkelte bedrift. Subsidier kan derfor være nødvendig for å få bedriftene til å oppføre seg slik at den samfunnsøkonomiske gevinst blir realisert.

Olav Magnussen

Andelsøkonomi, et svar på problemene i arbeidsmarkedet?

Jeg vil starte med å si at alle forslag til løsninger av problemene i arbeidsmarkedet har krav på en åpen og seriøs drøfting. Det gjelder også denne konstruksjonen som på norsk er kalt andelsøkonomi, men som vel er blitt diskutert adskillig mer i andre land enn i Norge. Jeg synes også at Karl Ove Moene har gitt en veldig interessant gjennomgåelse av dette temaet.

Jeg understreker dette rent innledningsvis, fordi det jeg vil si i det følgende nok har en noe kritisk tone. Vi i fagbevegelsen har ikke noe i mot at også institusjonelle forhold på arbeidsmarkedet som vi selv er klart medansvarlig for settes under debatt. Og det kan oppleves som en positiv avveksling fra det vi ofte oppfatter som økonomenes overeksponering av selve lønnsnivået som hovedårsak til alle problemer.

I en slik situasjon blir imidlertid vår rolle lett å være forsvarer av det etablerte systemet. Dette er ikke uttrykk for at vi er konservative og mener at dette skal bestå til evig tid. Det har snarere sammenheng med at vi som stiller med dette feltet til daglig er særlig klar over det uendelige mangfold av problemer og hensyn som skal ivaretas av lov- og avtaleverk på arbeidsmarkedet. Det er en komplisert virkelighet vi har med å gjøre og det er framfor alt et område sterkt preget av interessekonflikter. Det har vært et møysomlig arbeid å etablere dagens system og det vil være et møysomlig arbeid å etablere et nytt. Det er mange forhold som må tas i betraktning før en kaster seg over nye løsninger.

Det er også et problem i debatter av denne type at de som deltar har en tendens til å karikere det systemet vi har i dag. Mange synes å ha en overdreven forestilling om avtaleverkets gjennomslag i norsk arbeidsliv. De synes å tro at de fleste lønnstakere får sine lønninger bestemt av lønnsoppgjørene etter et regulativorientert system. Det er grunn til å understreke at våre avtalesystemer er veldig forskjellige og gir rom for store variasjoner både etter bransje, geografisk distrikt og hvilke bedrifter det gjelder.

Og innenfor dette nokså sammensatte systemet vi i dag har er det likhetstrekk med det som kalles andelsøkonomi. Det gamle akkordsystemet som er på retur er jo i en viss forstand klart knyttet til bedriftens presentasjoner. Viktigere etter hvert er andre typer presentasjonslønnssystemer hvor deler av lønna er knyttet til hvilke produksjonsresultater som oppnås. Og vi har bedrifter hvor lønningene også er nokså direkte knyttet til bedriftens økonomiske resultat.

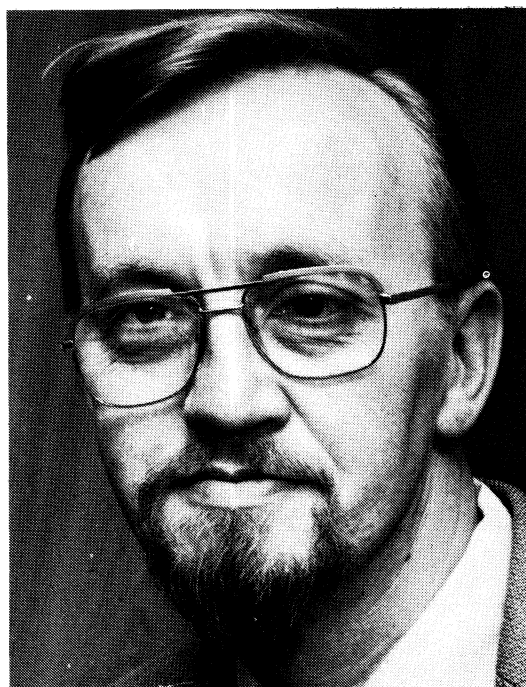
De ofte kritiserte lokale tillegg har ofte som forutsetning at de er direkte forankret i bedriftens resultat. Jeg mener ikke med dette å hevde at vi i Norge har innført andelsøkonomi. Det har vi ikke. Og i de bedriftene vi har innslag av det utgjør den varierende delen av lønna en begrenset andel. Dermed avviker den betydelig fra Wezmans rendyrkede modell. Men noe av ideen er slett ikke helt ukjent. Og vi har i hvert fall ikke det karikerte lønnssystem som er Moenes referansealternativ.

Når en skal diskutere andelsøkonomisystemet synes jeg det er rimelig å legge vekt på følgende tre perspektiver;

1. *Fordelingsperspektivet*, dvs at lønnssystemet skal sikre arbeidstakerene en rettsmessig del av produksjonsresultatene og helst på en slik måte at det bidrar til rimelig likhet mellom lønnstakergruppene.
2. *Det økonomisk-politiske perspektivet* som innenbærer at lønnssystemet skal være forenlig med ønske om full sysselsetting og rimelig grad av prisstabilitet.
3. *Motivasjons- og innflytelsesperspektivet*, dvs hvordan avtalesystemet virker på den enkeltes forhold til jobben og bedriften.

Det som er enklest å konstatere er at andelsøkonomisystemet bryter nokså fundamentalt med fagbevegelsens tradisjonelle linje når det gjelder fordelingspolitikken. Jeg vil anta at andelsøkonomi-ideen for å ha mening må knyttes til den enkelte bedrift, og dermed fjerner en seg fra den nokså sentralistiske modell vi i LO har ment er nødvendig for å kunne påvirke den samlede lønnsutvikling. Systemet vil bli mer desentralisert og utvilsomt medføre større lønnsforskjeller mellom bedriftene enn det systemet vi har i dag.

Et annet aspekt som vel også har med det fordelingsmessige å gjøre er at lønnstakernes inntektssituasjon vil bli mer ustabil dersom lønningene knyttes direkte til bedriftenes økonomiske resultat. Etter hva jeg kan forstå må svingningene kunne bli betydelige. Dette vil utvilsomt bryte meget sterkt med den måte de fleste mennesker i Norge organiserer sitt liv på. I den nåværende situasjon vet vi at norske husholdninger er uhyre sårbare for selv begrensede endringer i inntektssituasjonen. Dette gjelder ikke minst fordi det er så mange som eier egne boliger og har store forpliktelser knyttet til renter og avdrag.

Yngve Hågensen

Dersom en i det hele tatt skulle tenke videre på et slikt system er det åpenbart at det måtte supleres med andre institusjonelle endringer som kan demme opp for denne ustabiliteten i inntektssituasjonen. Moene antyder en forsikringsordning, og jeg skal ikke ha sagt hvor realistisk dette er. Men enkelt kan det vel ikke være å lage forsikringsbestemmelser som kompenseres for at «bedrifter går dårlig».

Sysselsettingshensynet er vel det som er betonet sterkest i debatten om nytt lønssystem. Tankegangen her må vel være noe i retning av at dagens system har i seg mekanismer som er dårlig egnet til å sikre full sysselsetting og at dette liksom er et fellestrekk ved alle de vestlige land. Jeg vil særlig anmelde en reservasjon mot det siste. For det første er det slik at de vestlige land har svært forskjellige systemer når det gjelder avtaler i arbeidslivet og system for lønnsfastsettelse. Det er himmelvid forskjell på f.eks. det svenske og det østerrikske systemet på den ene side og det engelske eller for den sak skyld det amerikanske på den annen side. Jeg tror det er en tendens til å for sterk grad å skjære de vestlige land over en kam. De store forskjeller som hersker i arbeidsløsheten tyder også på at sysselsettingsproblemene ikke er upåvirkelige eller i en viss forstand systembestemt.

Når det gjelder det nye systemets virkninger, kan jeg heller ikke se at dette uten videre i større grad skal sikre et lønnsnivå som bedriftseierne kan leve med enn f.eks. det norske. Det at lønnstakernes del av produksjonsresultatet skal variere i takt med bedriftens situasjon er jo ikke samme som at det sikrer det maksimale antall jobber. Og Karl Ove Moene har redegjort grundig for årsakene til det.

Han har påpekt konflikten mellom allerede ansatte i forhold til eventuelle nyansatte. Han kunne også nevnt at selve *fordelingen* mellom ulike grupper ansatte må bli mer komplisert enn etter dagens regler. Her vil det ikke bare være snakk om ansatte i samme fagforening og med samme avtale, men også flere foreninger som kan ha motstridende interesser.

Så over til det som gjelder *de ansattes forhold til bedriften*. Tradisjonen i norsk fagbevegelse har vært å utvikle den enkeltes innflytelsesmuligheter og identifisering med bedriften gjennom det vi kaller bedriftsdemokratiet. Dette er ordninger som dels sikrer lovmessig representasjon i de styrende organer og dels gjennom Hovedavtalen sikrer deltakelse i beslutninger om «bedriftens daglige liv». Innflytelse over bedriften gis til de ansatte i kraft av at de er arbeidstakere.

En annen modell for denne innflytelsen gjør seg gjeldende i blant annet svensk og dansk fagbevegelse. Den innebærer at aksjer eid av lønnstakerene kollektivt skal gi en tilleggsinnflytelse utover det representasjonsordninger gir. I Norge har vi avvist en slik linje dels av ideologiske grunner og dels fordi det skaper urydige parts og ansvarsforhold på bedriften. Vi har ønsket at arbeidet i seg selv skal være grunnlag for innflytelse løsrevet fra eierfunksjonen. Aksjeeie på *individuell* basis har vi stilt oss helt avvisende til også fordi vi ikke tror at dette kan representere noen innflytelse av betydning fra arbeidstakersiden.

Jeg innser at andelsøkonomisystemet i teorien kan

tenkes realisert uavhengig av spørsmålet om ansattes deltakelse på eiersiden i bedriften. Men etter mitt syn griper andelssystemet nokså klart inn i sentrale sider ved makt- og ansvarsfordelingen i bedriftene. Det bidrar i en viss forstand til et langt mer uklart skille mellom lønn og ulike former for *eierinntekt*. Det blir bare en fordelingsnøkkel som her vil bestemme grensedragningen. Jeg tror derfor ikke dette belønningssystemet kan diskuteres *uten* at en nøye går inn på det som bestemmer makt- og ansvarsforholdene i bedriften.

At dette reiser et grunnleggende spørsmål om selve karakteren av inntektsopptjeningen kommer også klar fram hvis en konfronterer det med skattesystemet. Som vi vet trekker skattesystemet klare skiller mellom lønnsinntekter og bedriftsinntekter i den ene eller andre form. Også trygdesystemet behandler ulike inntektsarter forskjellig både når det gjelder innbetaling av premier og når det gjelder ytelser.

Skattesystemet har bl.a. særregler for å ivareta hensynet til inntekter som svinger over tid. Underskudd på ett område gir lavere skatt på inntekt fra en annen kilde eller fra et senere tidspunkt. Avsetningsordningen medvirker også til å påvirke skattebelastningen over tid. Dette må også være en aktuell problemstilling når det gjelder «lønninger» som svinger sterkt.

Dette bringer meg også over til et beslektet problem. Hvordan skal inntektsbegrepet anvendes i praksis som grunnlag for lønnstakernes andel? Vi vet i dag at fastsettelse av bedriftsoverskuddet i skattemessig sammenheng i stor grad er gjenstand for skjønn og vanskelige vurderinger. Jeg ser ikke bort fra at en del av problemene med hva som er «riktig» regnskapsførsel kan bli gjenstand for adskillig kontrovers. Jeg har selv flere erfaringer enn jeg setter pris på at selv nokså entydig formulerte avtaler om lønn gir opphav til uenighet.

Når det gjelder motivasjonsperspektivet, tror jeg dette er tillagt større vekt enn det fortjener i spørsmålet om medeierskap og utbyttedeling. Grunnleggende sett mener jeg de ansatte har all motivasjon til å jobbe for bedriftens beste når deres tilknytning er såpass alvorlig at de har sitt levebrød der. I den grad dette er et problem går det i første rekke på bedriftsinterne forhold. Her er det mer tale om den *enkeltes* tilpasning til lønssystem og andre motiverende forhold, enn om lønnsandelen totalt sett er den ene eller det andre.

Om Moenes betraktninger mer generelt vil jeg også si at jeg har forståelse for at han må gjøre forenklinger for å kunne gjennomføre resonnementer som i seg selv er kompliserte. Det innebærer imidlertid også at han ekskluderer perspektiver som for LO er viktige og som har en ganske sterk forankring i norsk virkelighet. Det er at bedriftene har andre oppgaver «enn å tjene penger». Vi mener at bedriftene også skal ha et samfunnsansvar. Og det er mange norske bedrifter som lever opp til det. Det medfører at deres adferd blir noe mer komplisert inn i Moenes analyse, selv om jeg innser at hans angrepsmåte får fram viktige og interessante problemstillinger.

Jeg synes ellers at hans avslutning blir noe heseblesende når han konkluderer med å slå et slag for det han kaller arbeiderstyrt økonomi. Det er noe som vi i høy grad er interessert i å diskutere, men som fortjener en grundigere behandling enn som så.

**FISKERIDEPARTEMENTET
SØKER**

Konsulenter/Førstesekretærer

(1 FAST STILLING OG 2 VIKARIATER).

Stillingene vil bli tillagt Fiskeriøkonomisk kontor og Kontoret for fiskeindustri.

Arbeidsområdet for Fiskeriøkonomisk kontor omfatter saker vedrørende den økonomiske situasjonen i fiskerinæringen, herunder forberedelser til de årlige støtteforhandlingene mellom staten og Norges Fiskarlag, evaluering av støtteavtalen som fiskeripolitisk virkemiddel, nasjonalbudsjett- og generelt planarbeid, forholdet mellom oljevirksomheten og fiskeriene. Statens Fiskarbank og OECD.

Arbeidsområdet for Kontoret for fiskeindustri omfatter saker vedrørende fiskeindustrien. Kontoret har bl.a. ansvar for økonomiske virkemidler for å fremme strukturtilpassing, omstilling og utvikling i fiskeindustrien. Kontroll av statsstøttede anlegg, behandling av kreditt- og finansieringsspmål i fiskeindustrien. Tilskuddsordninger i førstehåndsomsetningen av fisk og produkter- og markedsplanlegging.

Søkerne bør ha høyere økonomisk utdanning.

I vikariatene er det mulighet for senere fast ansettelse.

Nærmere opplysninger ved byråsjef Martin Ivar Aaserød eller førstekonsulent Gunnar Trulsen når det gjelder Fiskeriøkonomisk kontor og byråsjef Knut Sverdrup når det gjelder Kontoret for fiskeindustri – tlf. (02) 55 59 10.

**Søknad sendes til
FISKERIDEPARTEMENTET,
Postboks 8118 Dep., 0032 Oslo 1,
innen 17. desember 1985.**

FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET

Førstesekretær/konsulenter/førstekonsulenter

TIL FINANS-AVDELINGEN, BUDSJETTSEKSJONEN OG PLANSEKSJONEN.

Budsjettseksjonens arbeidsområde omfatter forberedelse og gjennomføring av statsbudsjettet, samt behandling av sektorutredninger og utkast til meldinger og proposisjoner til Stortinget. Seksjonen har videre ansvar for oppfølging av regelverksinstruksen. Planseksjonen er en utredningsenhet med særlig ansvar for vurdering og analyse av de økonomiske og administrative konsekvenser av statslige tiltak, bruk av programanalyse.

Søkerne må ha høyere utdanning, helst økonomisk, juridisk eller statsvitenskapelig, samt interesse for offentlig administrasjon, planlegging og økonomistyring. Det legges vekt på gode eksamensresultater. Også årets kandidater kan søke. Kvinner oppfordres til å søke.

Nærmere opplysninger ved ekspedisjonssjef Odd Solbrå i tlf. 11 98 80.

Lønnstrinn 16-21/19 – 23/23/24/25/26.

**Søknader innen 20. desember til
FINANS- OG TOLLDEPARTEMENTET,
Administrasjonskontoret,
Postboks 8008 Dep., 0030 Oslo 1.**

Foreningens tillitsvalgte

Hovedstyret

Formann: Kjell A. Kraakmo,
Kreditkassen

Medlemmer:

Stein Reegård, Landsorga-
nisasjonen
Bjørn Rogstad, Norges
Bank
John L. Rogne, Industriens
Servicekontor

Varamedlemmer:

Rikke Eeg-Henriksen, In-
dustridepartementet
Erling Viken, Norske Kom-
muners Sentralforbund

KONTROLLKOMITE:

Formann: Torolf Støyva,
Statens Pensjonskasse

Medlemmer:

Dag Bjørnland, Transport-
økonomisk institutt
Lisa Blom, Husbanken
Leif Asbjørn Nygaard,
Handelsdepartementet
Nils Terje Furunes, Spare-
bankforeningen i Norge

VALGKOMITE:

Formann: Erik Lind Iver-
sen, Bankinspeksjonen

Medlemmer:

Gyda Berg, Oppedgård
kommune
Olav Vannebo, Finansde-
partementet

Fagforeningens styre

Formann: Eric Mittelbach,
Husbanken

Medlemmer:

Gunnar Pedersen, Norcon-
sult AS
Albert Johansen, Statens
lånkasse
Thorleif A. Næss, Oslo lys-
verker
Nils Martin Stølen, Statistisk
Sentralbyrå

Varamedlemmer:

Arne Tuhus, Rikstrygde-
verket
Arne Skoge, Fiskeridirek-
toratet

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Biblioteket, Postboks 6110 Etterstad, 0602 Oslo 6, tlf. 02 19 49 00.

Sammenlikning av rapporter om transportkostnadenes betydning for næringslivet Av Petter Dybedal, cand. oecon.

De to TØI-rapportene «Kostnader til transport og kommunikasjon i ulike nærin-
ger 1981» (Kåre Kalstad, sept. 1984) og «Transportkostnader etter vareslag 1980»
(Petter Dybedal, mars 1985) tar begge for seg betydningen av transportkostnader
for næringslivet. De skiller seg imidlertid fra hverandre mht. beregningsmåter og
begrepsdefinisjoner og gir dermed resultater som er vanskelige å sammenlikne.
Dette notatet klargjør ulikhetene i de to rapportene og gjør det derved enklere å
se resultater og konklusjoner i sammenheng.

Oslo, mai 1985. 16 sider. Kr. 50,-. Best.nr. 744/85.

Kostnader i nærtrafikk. Variasjoner mellom norske byområder Av Nicolai Helda, siviløkonom.

I notatet undersøkes variasjonene i nærtrafikkostnader i 11 norske byområder.
For de fleste av områdene er variasjonene i de samlede nærtrafikkostnadene
relativt små, selv om det er en svak tendens til høyere kostnader i de tette
befolkede nærtrafikkområdene. Oslo/Akershus er det eneste området som skiller
seg markert fra de andre.

Kollektivkostnadene varierer sterkt fra byområde til byområde. Oslo/Akershus,
Bergen og Tromsø bruker mest penger på kollektivtrafikk. Variasjonene i bilbruk
er små.

Oslo, jan. 1985. 30 sider. Kr. 50,-. Best.nr. 726/85.

Endringer i realøkonomiske ulykkeskostnader i perioden 1968–1982 Av Rune Elvik, cand. polit.

Notatet viser endringer i de realøkonomiske ulykkeskostnader beregnet etter
produksjonsbortfallsmetoden i perioden 1968–1982. I denne perioden økte kostna-
dene pr. ulykke med 90 prosent, regnet i faste priser.

Oslo, juni 1985. 34 sider. NOK 50,-. Best.nr. 748/85.

Passasjertrafikken på kortbaneflyrutene i Norge 1976–1984. Utvikling i reisemøn- ster, reiseaktivitet og passasjersammensetning (STOL airroutes in Norway 1976–1984. Changes in travel pattern, travel activity and passenger structure) Av Knut Stabæk, planlegger.

Rapporten gir en beskrivelse av passasjertrafikken med kortbaneflyrutene til
Widerø Flyveselskap 1976–1984 og med Norvings ruter i 1984. Beskrivelsen
grunner seg på landsomfattende reisevaneundersøkelser.

Oslo, mai 1985. 89 sider. Prosjektrapport. Kr. 75,-. ISBN 82-7133-494-8. (With
Summary in English.)

FONDSSTYRE

Formann: Idar Møglestue,
Statistisk Sentralbyrå

Medlemmer:

Nils Bakke, Statistisk Sentralbyrå
Arne Borge, Industridepartementet

VALGKOMITE:

Formann: Sven-Henning
Kjelsrud, Bankinspeksjonen

Medlemmer:

Nils Håvard Lund, Statistisk Sentralbyrå
Torolf Støyva, Statens Pensjonskasse

Utvalg for kommunalt og fylkeskommunalt ansatte

Thorleif A. Næss, Oslo
Jon Barek, Årnes
Nils Heggemsnes, Oslo
Steinar Nymo, Lillehammer
Tor Asbjørn Agedal, Kristiansand

Kontaktpersoner i kommuner og fylkeskommuner

Akershus:

Bjørner Holager
Aust-Agder:
Sverre Mollestad

Buskerud:

Alf Runar Bakke

Finnmark:

Arvid Jostein Aarø

Hedmark:

Willy Kleven

Hordaland:

Erling Hodneland

Møre og Romsdal:

Odd Kvilekval

Nord-Trøndelag:

Oddvar Andersen

Nordland:

Arne B. Øigarden

Oppland:

Steinar Nymo

Oslo:

Bjørn Jacobsen

Rogaland:

Jan Solland

Kostnader og effekter av tiltak mot vegtrafikkstøy. Grunnlag for et nasjonalt handlingsprogram

Costs and effects of traffic noise abatement measures. Basis for a national programme

Av Gustav Nielsen, Transportøkonomisk institutt, Sigurd Solberg Kilde.

Rapporten beskriver omfanget av vegtrafikkens støyproblemer og mulige tiltak mot disse i syv områder i Oslo, Kristiansand og Harstad. Virkningene og kostnadene ved ulike tiltak er beregnet for å finne fram til de tiltak som gir mest mulig forbedring til lavest mulig kostnad. En enkel oppskrivning for hele landet utgjør et hovedgrunnlag for et nasjonalt handlingsprogram mot vegtrafikkstøy.

Oslo, juli 1985. 83 sider + vedlegg. Prosjektrapport. NOK 75,-. ISBN 82-7133-497-2. (With summary in English.)

Dimensjonering og marginalkostnader i nærtrafikk. Velferdsøkonomiske kriterier for dimensjonering og prissetting av veger og kollektivtrafikk.

Av Odd I. Larsen, cand. oecon.

I notatet utledes velferdsøkonomiske kriterier for prissetting og dimensjonering av veger og kollektivtilbud når det tas hensyn til at det er sammenheng mellom kapasitet og kvalitet. Prissetting etter marginalkostnaden vil da bl.a. innebære at et kollektivtilbud med busser må få tilskudd som omtrent tilsvarer sjåførkostnadene. En avgift på bilkjøring under køforhold er nødvendig dersom vegtrafikken skal dekke sine marginalkostnader.

Oslo, des. 1984. 38 sider. Kr. 50,-. Best.nr. 717/84.

INDUSTRIØKONOMISK INSTITUTT

Breiviken 2, 5035 Bergen-Sandviken, tlf. (05) 25 56 60

Nord-norsk næringsliv og sokkelmarkedet

Av Per Heum, Erik Veia.

Rapport nr. 46.

Rapporten innleder med en oversikt over strukturen i nord-norsk næringsliv og i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten. Deretter gjennomgås krav bedriftene møter når de vil innarbeide seg i sokkelmarkedet, og tiltak nord-norske bedrifter må vurdere for å styrke sine muligheter som leverandører. Til slutt drøftes myndighetenes rolle i lys av utsiktene for nord-norske leveranser til petroleumsvirksomheten.

ISBN 82-7296-027-3, 82 sider.

Vekst på dagsordenen

Av Ole Berrefjord, Per Heum.

Rapport nr. 44.

Rapporten omhandler strategier for en nasjonal vekst- og omstillingspolitikk, hvordan denne politikken kan organiseres og iverksettes, og hvordan den må sees i sammenheng med øvrige områder innenfor den økonomiske politikken. Avveininger mot andre politiske hensyn enn vekst trekkes også inn.

ISBN 82-7296-025-7, 145 s. Kr. 100,-.

Arbeidsmarkedspolitik og fristillinger

Av Terje Kaldager.

Rapport nr. 49.

Rapporten gir et helhetssyn på de arbeidsmarkedsprosesser som finner sted ved en bedriftomstilling. Ut fra det pekes det på momenter til en arbeidsmarkedspolitisk strategi med vekt på bruk av tidligere erfaringer, samarbeid og aktivisering av de fristilte. Helhetssynet er basert på arbeidsmarkedsteori og praktiske erfaringer i og utenfor Norden. Til slutt presenteres en idékatalog som kan anvendes i det praktiske arbeidet med fristillinger. Vekten er lagt på arbeidsmarkedsetatens innsats.

ISBN 82-7296-030-3, 204 s. Kr. 120,-.

Sogn og Fjordane.
Idar Moe
Sør-Trøndelag:
Asbjørn Rønning
Telemark:
Tore A. Melgaard
Vest-Agder:
Tor Asbjørn Agedal
Vestfold:
Tor Ole Mortensen
Østfold:
Kr. Hjortkjær Hansen

Kontaktpersoner i staten

Arbeidsdirektoratet:
Arve Dagfinrud
Bankinspeksjonen:
Sven-Henning Kjelsrud
Distriktenes utbyggingsfond:
Kirsten Solhaug
Finansdepartementet:
Lars Erik Østby
Fiskeridirektoratet:
Arne Skoge
Forbruker- og adm.departementet:
Steinar Hauge
Handelsdepartementet:
Arne Fydenslund
Industridepartementet:
Odd Anders Willand
Husbanken:
Odd Kristiansen
Kulturdepartementet:
Singulf Olsen
Kommunaldepartementet:
Einar Einarsen
Miljøverndepartementet:
Bjørn Hestangen
NVE:
Kåre Jordal
Olje- og energidepartementet:
Per Trygve Hoff
Rasjonaliseringsdirektoratet:
Terje Hansen

En analyse av distriktsskatteloven **Av Tor Fredriksen, Arne Eidsheim, Kjell Grønhaug.**

Rapport nr. 48.

Rapporten omhandler avsetninger etter distriktsskatteloven i perioden 1969 tom. 1981. Det vises regionale og næringsvise fordelinger over avsetning og anvendelse av midler i et utvalg kommuner for årene 1969 tom. 1978.

ISBN 82-7296-016-8, 68 s. Kr. 70,-.

Likestillingstilskudd – blinkskudd, bomskudd eller påskudd **Av Birgit Helene Jevnaker.**

Rapport nr. 51.

Erfaringer med nytt etterspørselsstimulerende tiltak i arbeidsmarkedet: IØI's evaluering av Likestillingstilskuddet viser at yngre kvinner er blitt rekruttert til mannstypiske og vesentlig til industribedrifter. Majoriteten var sysselsatt etter tiltaksperiodens opphør. Omfanget synes beskjedent, 1/3 av arbeidskontorene tok ikke ordningen i bruk 1979–82. Etter bedre markedsføring ble tilskuddsmidlene langt mer etterspurt i 1984. Virkemidlet er gunstig for å lette ungdom – spesielt jenters innpass i næringslivet.

ISBN 82-7296-033-8, 63 s. Kr. 70,-.

Teknikere og fagarbeidere i Hordaland. Tilgang, utdanningskapasitet og behov i oljesektoren.

Av Leif Eskedal.

Arbeidsrapport nr. 62.

I undersøkelsen ser en nærmere på noen fagdisipliner for de to fagkategoriene teknikere og fagarbeidere. En forsøker å anslå tilgangen, utdanningskapasitet og behov i oljesektoren i Hordaland for de to fagkategorier.

50 s. Kr. 70,-.

Tilrettelegging av en arbeids- og boligmarkedsmode ll med tilhørende prognoseberegninger for innvirkningene i Tysvær kommune av Statoils gassterminalutbygging. Kårstøprosjektet Delrapport 12

Av Stein Erland Brun.

Arbeidsrapport nr. 69.

Som et grunnlag for en planlagt modellevaluering i 1987, dokumenteres modellberegningen vedrørende Tysvær Kommunes arbeidsmarkedsutvikling, boligmarkedsutvikling og befolkningsutvikling for årene 1981–1995. Beregningene indikerer at den usikkerheten som knytter seg til utviklingen i Haugesundsregionens boligmarked gir større utslag på befolkningsutviklingen i Tysvær enn i den usikkerheten som knytter seg til utviklingen i etterspørselen etter arbeidskraft i kommunen.

175 s. Kr. 110,-.

Leveranser til Kårstøterminalen 1981–83. Omfang og regional fordeling. Kårstøprosjektet Delrapport nr. 11

Av Leif Eskedal.

Arbeidsrapport nr. 70.

Rapporten omhandler kontrakter og underleveranser i 1981, 1982 og 1983 i forbindelse med reising av Kårstø-terminalen. Den beskriver hvordan totalinvesteringen fordeles på ulike typer leveranser og hvordan lokalt næringsliv kommer med.

Datakilder:

- 1) Statoils registrering av kontraktsinngåelser og utført arbeid.
- 2) Regnskapsopplysninger fra ulike kontraktører angående innkjøps-/underentreprenørpriser.

31 s. Kr. 60,-.

Redaksjonen vil takke følgende personer for faglig bistand i 1985

Jarle Bergo
Erik Biørn
Rolf Colombek
Tore Jørgen Hanisch
Tor Hersoug
Aanund Hylland
Arne Jon Isachsen
Steinar Juel
Diderik Lund
Terje Prøsch
Kjell Roland
Asbjørn Rødseth
Oddbjørn Raaum
Tore Schweder
Erling Steigum jr.
Jon Strand
Steinar Strøm

Rekrutteringsstrategier til utbyggingen av Kårstøterminalen Av Kristin Dale og Leif Eskedal.

Arbeidsrapport nr. 71.

Rapporten beskriver foretakenes rekrutteringsstrategier for arbeidskraft fra ulike yrker og geografiske områder til utbyggingen av Kårstøterminalen. Beskrivelsen bygger på intervjuer i 10 foretak på anlegget i desember 1984, samt informantintervjuer. Opplysningene omfatter bl.a. rekrutteringskanaler, yrker, kjønn, geografiske delmarkeder, tariffavtaler og innholdet i ansettelsesavtalen: ansettelsestid, lønn og sosiale goder. Sveisere omtales spesielt.

58 s. Kr. 70,-.

Regionalforskning om oljen: erfaringer og utfordringer

Av Jens Christian Hansen, Terje Kaldager, Kjell Stenstadvoll, Erik Vea.

Arbeidsrapport nr. 72.

Rapporten gir en oversikt over lokalt og regionalt orientert forskning innenfor «Olje og samfunn»-området som er utført de siste 10–12 årene. Forskningsstedenes erfaringer og brukererfaringer presenteres, basert på telefonintervjuer. I kapitlene 5–7 trekkes det linjer framover, dels ved å skissere perspektiver, dels antyde forslag om innhold og organisering av videre forskning på feltet. Rapporten diskuterer også forslag til bredere utnyttelse av forskningen i samfunnsplanlegging.

62 s. Kr. 70,-.

Den norske petroleumsvirksomheten

Av Karl-Ove Tvedt.

Arbeidsrapport nr. 73.

Rapporten innleder med en oversikt over kontantstrømmen fra petroleumsvirksomheten. Deretter drøftes sårbarheten mot århundre-skiftet, såvel som Norges økonomiske handlefrihet fram mot 1990. Til slutt presenteres et bilde av den strategiske situasjonen Norge som petronasjon står ovenfor.

42 s. Kr. 70,-.

Statspenger for å internasjonalisere norske foretak

Av Torggrim Roll og Karl-Ove Tvedt.

Arbeidsrapport nr. 74.

I arbeidsrapporten viser vi at valg av finansieringsform ikke kan sees atskilt fra hva slags prosjekter man ønsker å oppmuntre til. Aktualisert ved statens opprettelse av et fond for å internasjonalisere norsk næringsliv, drøftes to alternative finansieringsopplegg: bruken av h.h.v. ansvarlig lånekapital og venturekapital.

24 s. Kr. 50,-.

Konsumsildnæringens struktur og omfang

Av Ove Osland.

Arbeidsrapport nr. 75.

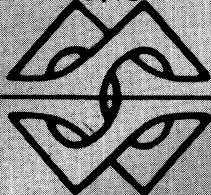
Rapporten gir en karakteristikk av konsumsildnæringen ut fra karakteristikk som antall bedrifter, omsetning, sysselsetting, produkter, lokalisering osv. Primærdata fra flere kilder benyttes. Videre er det totale omfang av konsumsildomsetningen kartlagt. Salgslagenes registreringer ligger her til grunn.

42 s. Kr. 60,-.

NSF

1908

Redaktør:

Bent Vale

Redaksjon:

Harald Bøhn

Vidar Knudsen

Halvard Lesteberg

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen

Jarle Berge

Helge Brunborg

Arne Jon Isachsen

Steinar Juel

Harald Thune Larsen

Åmund Lunde

Elisabeth Nygård

Jørn Rattse

Jon Strand

Steinar Strøm

Arild Sæther

Stein Østre

Utgitt av

Norske Sosialøkonomers

Forening

Formann: Ingvar Strøm

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 78 87

Bankgiro: 6001.05.13408

Medlem av Den Norske

Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer

pr. år, den 15. hver måned

unntatt juli.

Abonnement kr. 200,-

Studentabonnement kr. 100,-

Enkeltnr. kr. 26,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side kr. 2 100,-

3/4 side kr. 1 650,-

1/2 side kr. 1 200,-

1/3 side kr. 900,-

1/4 side kr. 800,-

Trykt i offset.

Reklametrykk A.s. Bergen

SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3, tlf. 45 51 11, 45 51 27

Revised production capacity estimates for Norwegian manufacturing industries 1962-82

Av Sigbjørn Atle Berg

Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt, No 19, 22 august 1985.

For hvert av årene 1962-82 er produksjonskapasitet i faste priser estimert for 93 industrisektorer. Estimaten er gjort ved å anta at kapasiteten bestemmes av maskinkapitalen i sektoren. Denne fremgangsmåten har både fordeler og ulemper i forhold til den vanlige Wharton-metoden.

ISBN 82-570-8308, 29 sider.

NORGES BANK

Postboks 336 Sentrum - 0101 Oslo 1 - tlf. (02) 41 21 20

Sammenhengen mellom lønn og investeringer belyst ved enkle makromodeller.

Av Michael Hoel.

I tillegg til å ha direkte virkninger på sysselsettingen, kan en lønnsendring påvirke investeringene, noe som kan ha virkninger for sysselsettingen både på kort og lang sikt. Det vises innenfor rammen av enkle makromodeller for lukkede og åpne økonomier at økt nominell lønn vil gi lavere investering, produksjon og sysselsetting på kort sikt. Sysselsettingsvirkningen på lang sikt er mer usikker. Spesielt er det ikke mulig å si noe entydig om sysselsettingsvirkningen av økt lønn er sterkere på lang sikt enn på kort sikt. Det såkalte Le Chatelier prisippet i partielle analyser lar seg altså ikke uten videre generalisere til makroøkonomiske analyser.

ISBN 82-90130-26-0. Arbeidsnotat 1985/6, datert 20. november 1985. 58 sider.

CHR. MICHELSENS INSTITUTT

Fantoftvegen 38, 5036 Fantoft, tlf. (05) 28 44 10

Om marginalitetsbegrepet i ressursøkonomien

Av Eirik S. Amundsen

De klassiske grunnrente- og marginalitetsbegrepene fra jordrente-teorien relateres til teorien for utvinning av lagerressurser. Likheter og ulikheter identifiseres. Ressursrentens utvikling over tid studeres. Deretter diskuteres forskjeller i privat- og samfunnsøkonomisk marginalitet.

Rapport nr. 852090-1. 15 sider. Kr. 60,-. August 1985.

Retrospective simulation of oil demand and crude oil production - A basis for crude oil price scenarios

Av Trond Haaberg

A simple system-dynamic model of the world crude oil market is presented. Its theoretical and empirical foundation is presented together with the results from a scenario analysis of possible future developments in this market.

Rapport nr. 852230-1. 43 sider. Kr. 100,-. September 1985.

NORCONSULT I NORGE?

Økonomisk Analyseavdeling

ble opprettet i 1974 som et sentralt organ til støtte for arkitekter, ingeniører, planleggere og økonomer som arbeider i tverrfaglige team. Ideen var å styrke Norconsults kompetanse og markedsføring innen følgende områder:

- Nytte/kostnadsanalyser
- Økonomisk planlegging og statistikk
- Bransjeanalyser
- Teknologioverføring
- Anbudsvurdering
- Bedriftsrådgivning

Avdelingen har for tiden 22 medarbeidere, hvorav 11 økonomer. Vi utfører oppdrag over hele verden, for det meste i utviklingsland. Men vi arbeider også i Norge – for norske klienter – private og statlige bedrifter og organisasjoner.

Blant våre oppdragsgivere er:

Den Norske Bankforening, Elkem, Fondet for Markeds- og Distribusjonsforskning, Industridepartementet, Miljøverndepartementet, NORAD, Nordland Utbyggingsselskap, NTNf, Oljedirektoratet, Olje og Energidepartementet, SABB Motor, Saga Petroleum, SINTEF, Studentsamskipnaden i Oslo og i Trondheim, Vegdirektoratet.

Blant oppdrag vi utfører i Norge vil vi nevne:

- Produktutvikling for fiskeforedlingsindustrien – markedsanalyse
- Målorientert veivedlikehold – kostnadsanalyse
- Revidering av deler av NORAD's håndbok for evaluering av norsk bistand i utviklingsland
- Analyse av prinsipper for naturressursforvaltning
- Tiltak mot sur nedbør – modell for kostnad/nytteanalyse
- Strukturstudie av norsk og svensk industri, basert på Norconsults database
- Bruk av kart som metode i konsekvensanalyser
- Norsk salg av gass – virkemidler ved kontraktsforhandlinger

**Er du interessert i å delta
i Norconsults prosjekter?**

Kontakt Økonomisk Analyseavdeling

***Vi ønsker våre venner
gledelig jul og ser frem til
samarbeid i det kommende år***

Norconsult

Rådgivende Ingeniører
Arkitekter
Økonomer

Kjørbovelen 20, 1300 Sandvika. Tlf. (02) 47 10 00, Telefax (02) 54 70 19 Tlx. 72075 norcon